

ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET KÖRNYEZET TÁRSADALOM
A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

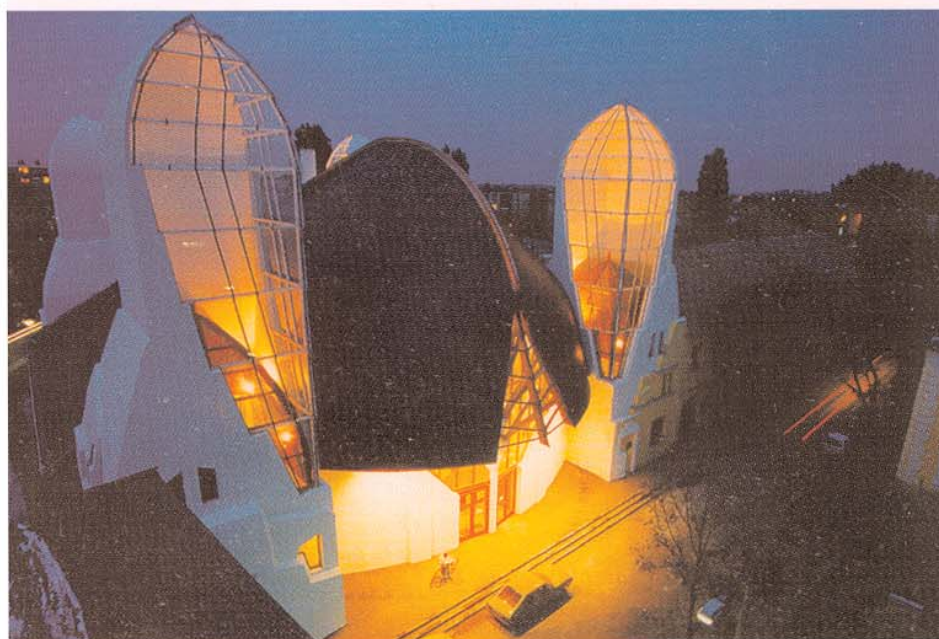

A TOROCKÓI KONFERENCIA
FRANK LLOYD WRIGHT LEVELEI
JACQUES GILLET
LUCIEN KROLL
KŐSZEGHY ATTILA
FRANKFURTI PÁLYÁZAT
A KÉT JÉZUS-GYERMEK
DIPLOMÁS VÁNDOROK

1998/4

MŰVELŐDÉSI HÁZ, MAKÓ – TERVEZŐ: MAKOVECZ IMRE, FOTÓ: SZÁNTÓ TAMÁS

ORSZÁGÉPÍTŐ

KILENCEDIK ÉVFOLYAM

NEGYEDIK SZÁM

2	Konferencia Torockón – <i>Konferenz in Torockó (Transsylvania) – über die Strategien der Dorfentwicklung</i>
8	DIPLOMÁS VÁNDORISKOLÁSOK BEMUTATKOZÁSA (Bogós Ernő, Czégány Sándor, Gulybán Ede, Markót Imre, Müller Csaba, Pintér Balázs, Zsuffa Zsolt) – <i>Wanderarchitekten mit Diplom stellen sich vor.</i>
28	HUSZADIK SZÁZADI DOKUMENTUMOK – <i>Dokumente aus der XX. Jahrhundert</i> Frank Lloyd Wright és a nemzetközi stílus – <i>Frank Lloyd Wright und das internationale Stil</i>
	Szekér László Miért pont Wright? – <i>Warum gerade Wright?</i>
	Frank Lloyd Wright Levelek építészekhez – <i>Briefe an Architekten</i>
	Helyes Gábor Dobozok és dobozisták – <i>Kasten und Kastenisten</i>
35	Jacques Gillet Építészeti írások – <i>Schriften über die Architektur</i>
43	Lucien Kroll Animális városrendezés és homeopata építészet – <i>Animale Stadtplanung und homoeopatische Architektur</i>
48	Barta Erzsébet Kőszeghy Attila Szent Család templomáról – <i>Über die Heilige Familie Kirche Attila Kőszeghy'</i>
51	Kőszeghy Attila A Szentlélek ketős lángnyelvei – <i>Doppelte Flammenzungen des Heiligen Geistes</i>
53	Kőszeghy Attila Ravatalozó Záhonyban – <i>Leichenhalle in Záhony</i>
54	Szczuka Attila Belváros-Lipótváros szakorvosi rendelőintézete – <i>Fachärztliche Ambulanz in Budapest, Innenstadt-Leopoldstadt</i>
57	Z. Tóth Csaba A két Jézus-gyermek – <i>Die zwei Jesuskinder</i>
61	Frankfurt '99 pályázat – <i>Frankfurter Buchmesse '99, Wettbewerb des ungarischen Pavilons</i>
66	Hírek – <i>Nachrichten</i>

Subjektív előszó – Előző számunk kiemelten foglalkozott a Nemzeti Színház kérdésével és emiatt szükségesnek látszik néhány megjegyzés. Az Országépítő egy júniusi konferencián elhangzott előadások szövegét tette közzé szeptemberben, ezek nem kapcsolódhattak az építkezés körüli későbbi eseményekhez, de az írások indítéka is merőben más volt, ami mégis sajátos időszzerűséget nyert utóbb. A tanulmányok történeti összefüggésében vizsgálták a Széchenyi István által pontokba foglalt nemzeti színházi alapszeme törekvését a megvalósulásra és ilyen nézőpontból vették szemügyre az akkor még épülőben lévő új létesítmény elhelyezésének, tervezési programjának és finanszírozásának kérdéses vonásait. A kormánydöntés merőben új helyzetet teremtett. Az Erzsébet téri építkezés kényszerű leállítása a korábbi pályázat előkészítési hiányosságainak kiküszöbölésére teremt alkalmat, ezért nem szabad, hogy az építkezés körül kialakult politikai feszültségek diktálják a folytatás feltételeit és ütemét. Vissza lehet és kell térni az alapkérdésekhez, amelyek megválaszolása nyílt és széleskörű részvételt igényel. Ha nem áll rendelkezésre a Nemzeti Színház eszméjének megfelelő tervezési program, akkor sem pályázattól, sem közvetlenül megbízott építészről nem várható ennek az eszmének a kiteljesítése. A tervezési program megalkotásához pedig áttekinthetőséggel kell rendelkezni a nemzet önmagáról alkotott képéről, amelynek zűrzavarát tünetszerűen jelzi a színházépítés eddigi története. Éppen előző számunk írásai részletezik a megközelítés Széchenyi által felvetett szempontjait, de fel kell tenni azt a kérdést is, hogy vannak-e új szempontjaink a nemzet és a nemzet színháza fogalmának korszerű értelmezéséhez. *Gerle János*

E számunk a NEMZETI KULTURÁLIS ALAP Iparművészeti Kuratóriumának támogatásával készült

A folyóirat rendszeres támogatói az ORSZÁGÉPÍTŐ Alapítvány és a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagszervezetei: AXIS Építésziroda Kft., BÍOKÖR Kft., DÉVÉNYI ÉS TÁRSA Kft., EKLER Építész Kft., É-11 Tervező, Fejlesztő Kft., FARKAS és GUHA Építésztervezők Kft., FELÜLETKÉMIA Kft., FORMA Rt., KÖR Építész Stúdió Kft., KŐSZEGHY Építészet Bt., KUPOLA Kft., KVADRUM Kft., LOMNICI és Társa Kft., MAKONA Tervező Kft., PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., TRISKELL Kft., UNITEF-83 Rt, valamint a SÁROS és Társa Építésziroda Bt. és a B&D Műterem 2000 Bt.

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesület nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1074 Budapest, Barát utca 11. Iroda: 1114 Budapest, Villányi út 8. Tel.: 3710-055, 3710-061, Fax: 3710-055 (Novembertől telefon: 2091-174, 2091-173; fax: 2091-174. Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Kampis Miklós. Felelős szerkesztő: Gerle János. Nyomás: VEL Kft., Budapest. – ISSN 0866-0069 – A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen az Alapítványnál. Egy szám ára: 350 Ft. Előfizetési díj az 1999. évről: 4x250 forint + Budapestre 60, vidékre 67 forint postaköltség számonként. Megvásárolható az Írók Boltjában (Budapest, VI. Andrássy út 45), a Fehérlófia Könyvesboltban (Budapest, VIII. József krt. 36.), a Balassi Könyvesboltban (Budapest, II. Margit u. 1.) és a Lord Extra Kft könyvesboltjában (Hódmezővásárhely, Andrássy út 5-7.)

MITŐL LESZ TÖBB EGY KONFERENCIA, HA TOROCKÓN TARTJÁK?

Oda kell utazni, ahol kevés a tárgy, inkább emberek vannak. Névtelenek a házak. Emberekről van szó, emberségben telnek a napok.

Itt van valami folyamatossága az életnek; nem egyéni életek vannak kezdettel és véggel, hanem valami állandósága egy őszi történetnek. Mint a víz. Az az itató ott, Torockó közepén, annak az itatónak a szentsége a nagy hegy tövében. És az öntudatlanul, legelőszörre meghúzott néhány vonal, amit ebben a faluban minden kisgyerek kikeres a papíron a ceruzájával, mert elsőre a hegyet, a Székelykőt rajzolja le mind.

Ha máshol nem, itt meg lehet érteni, hogy mennyire félelber, akinek nincs társa, hogy milyen gazdag a józan gondolkodás, hogy mennyire kellene a rituálék, a nóták, az állandóan zúgó szél. A földtől kéne újra piszkosnak lennünk. A földet tisztelni kéne, a természet ciklikusságát megélni, hagyományainkat megtanulni. Egy népnek adig van jövője, amíg vannak megtanulható hagyományai.

Félretoltuk asztalunkat, és átutaztunk a határon. Három napig tartott; beszélgettünk. Egyszerű dolgok történetek velünk, de azokat végig kellett élni, emberként kellett végigélni. Mert aki ide eljön, és visszamegy, annak kikerülhetetlenül döntenie kell. Őszintének kell annak lennie ott is, vagy többet ne jöjjön! Vendégségben voltunk, ahogy hirtelen lép ki az ember a saját öntörvényűségéből. Emberként kell élni, az építést az csak ürügy.

Érkezésünkön villám csapott az áramba, a falu órákig gyertyafényben bujdokolt. Mintha valakit a kapuban várakoztatnának, mintha az ablak mögül figyelnek meg az erre tévedt vándor ruházatát-ábrázatát, hogy aztán becsülettel fogadják a gyorsan megrendezett asztalnál, hogy másnap velünk szuszogják tele a megkopott, fűtetlen torockói művelődési házat. És ahogy kora reggel az emberek terelik össze az állataikat a főtérre, mindet az itatóhoz, és abban az őszi, párás hangzavarban szólnak ott egymáshoz, éppoly kórság vitt be minket esténként a kocsmába; bevackoltunk egymás mellé a hajnalig kitartott nótaszóhoz. És ahogy Kolozsvárott megcsendesedtünk, és fejet hajtottunk Kós Károly sírjánál, és amilyen ünepélyes volt Magyargyerőmonostoron a tanító úr, amikor az öregről beszélt, és fürge léptekkel vezette százunkat át a dombokon. Erő volt abban a száz emberben, erő lett a lábunkban, és ment elöl az öreg tanító a lendületes, szép beszédével. És abban a néhány órában újra összesűrűsödtünk, valahogy már tíz éve! Igazán ilyenkor tanul meg az ember egyenes háttal járni.

Összement az építést, a vándorok meg féltestvérek lettek. Utána kell járni. Vidéken.

Kovács Ágnes

A Kós Károly Egyesülés háromnapos utazást szervezett Torockóra, amelynek programjában útközben nagyváradi, kolozsvári, tordai városnézés szerepelt, hazaúton kalotaszegi látogatás Magyargyerőmonostoron, onnan gyalog-séta Magyarvalkóra.

Az október 10-i falufejlesztési kérdésekkel foglalkozó konferencia résztvevőit elsőként **Birtalan Ákos** közgazdász, képviselő, volt turisztikai miniszter köszöntötte. Jelenleg a bukaresti parlament környezetvédelmi és településfejlesztési szakbizottságának tagja és a sepsiszentgyörgyi közgazdasági és közigazgatási főiskola tanára. Előadásában részletesen ismertette a falusi társadalom általános helyzetét Erdélyben. Az évezred fordulóján is az agrár-gazdálkodás a jellemző, de a gazdálkodók nagy része saját szükségletre termel. A településfejlesztéshez és az általános fejlődéshez a háztartásoktól országos léptékig a tulajdonviszonyok tisztázása elengedhetetlen. Tipikus példa a Torockó közepén álló, elhagyott, pusztuló valamikor szövetkezeti központ, jog szerint mindenkié, valójában gazdtalan. Ki a felelős a település egészét sértő romos épület rendbehozásáért, hasznosításáért?

A tulajdonviszonyok országos szinten előnytelenek. A kuponos privatizációban 15 millió polgár jutott tulajdonhoz, ami azonban nem konkretizálható. Az ingyenprivatizáció példája a turizmusban a 3-15 ezer tulajdonos kezében lévő egy-egy erdélyi üdülőhely. Az épületek – paneles szállodák vagy századfordulós villatelep – felújítása, üzemeltetése nem oldható meg a nagyszámú, a helyet még csak nem is ismerő tulajdonossal, akik csak az osztalékot várják, ami viszont érthetően nincs. Megoldatlan az egykori egyházi tulajdonok kérdése is. A saját tulajdon mellett sok közhasznú intézmény gazdája is voltak, ezek az ingatlanok nagyrészt falvakban, kihasználatlanul állnak, eredeti rendeltetésükre ma is szükség volna, a tulajdoni rendezetlenség a továbblépést azonban meggátolja. A települések saját közintézményeiket sem kapták vissza, így például egy polgármesteri hivatal karbantartása is megoldatlan, a hivatal a saját pénzét nem fordíthatja idegen tulajdon javítására. Ennek a rendezése legalább reményteljesen elkezdődött. Az erősen továbbélő hagyományok mellett nehéz

Torockói részlet a Székelykövel

az egyéni gazdaságban megtalálni a fejlődéshez vezető megfelelő utat, az egyensúlyt a hagyományörzés és a szükséges modernizálás között. A saját szükségletre történő termelés nem jövedelmez, nincs forrása a beruházásoknak. A magyar és nyugati tapasztalatok szerint csak az idegenforgalomtól várható, hogy külső tőke jön be a falvakba. Az idegenforgalomnak vannak általános és egyegy településre jellemző feltételei. Általános a közművesítettség hiánya, ami helyi erőből nem is oldható meg és a kormány sem rendelkezik a szükséges anyagiakkal. Az európai integrációtól remélhető előrelépés ezen a területen. A kihívás azonban nagyobb, mint a benne rejlő jelenlegi lehetőség.

A törvényhozók feladata, hogy a törvényes kereteket teremtsék meg a helyi fejlesztési igényekhez és lehetőségekhez. Ehhez régiókban kell gondolkodni, annak különféle léptékeiben, de ez a gondolkodás politikai vitákat kelt, az ország szétszabdalásától félnek azok, akik inkább nemzetállamokban, mintsem régiók szövetségében látják az európai jövőt.

Ugyancsak országos probléma a kiürülő falvak, kisvárosok sorsa, amelynek épületeit házról házra vándorló, azokat felélő cigány családok hagyják romként maguk mögött. Ez a jelenség lassan bedarálja az egykori településeket, amelyek a saját erejükből ezt a kérdést nem tudják megoldani. Ezzel akkor is szembe kell nézni, ha a magyarság ugyanúgy kisebbség, mint a cigányság. A fejlesztés feltétele a helyzet ismerete, amelyhez a sajátos adottságokat, gondokat, lehetőségeket pontosan számba kell venni. Az önkormányzatok feladata, hogy ilyen felméréseket, amilyenek máris folynak, ösztönözzön és rövid és hosszútávú stratégiájához felhasználjon. Az eredményes munkához a vertikális kapcsolatok teljes rendszerére szükség van, a kormány, a megyei vezetés, a település, a civil szervezetek, az egyház, az oktatási intézmények, a vállalkozók, az egyesületek a maguknak megfelelő szerepben, partneri viszonyban kell, hogy együttműködjenek.

Reischl Gábor építész, egyetemi tanár (Gödöllő – Budapest) Németh Lászlótól vett idézetet adott előadására címűül: *az építésznek birtokot kell építenie és nem házat!*

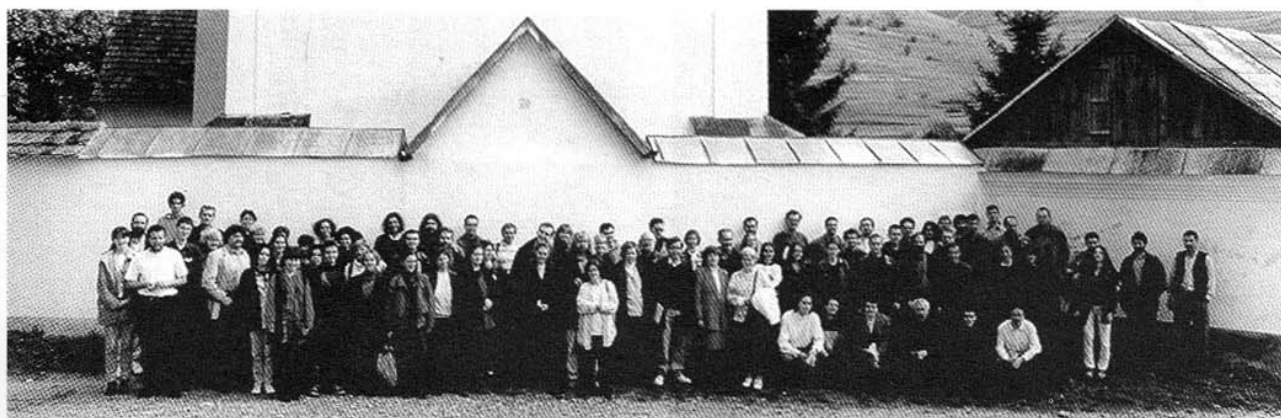
A Pagony Táj- és Kertépítész Kft tervezői, **Szücs Gábor** és **Herczeg Ágnes** a velük együttműködő Csíki Ter-

mészetjártó és Természetvédő Egyesület vezetője, **János Csaba** beszámoltak a Csomád-Bálványos kistrégió fejlesztési munkálatairól. (A témával foglalkoztunk 1996/4. számunkban és visszatérünk rá a következő számban, amely a Pagony munkáit részletesebben ismerteti.)

A kolozsvári **Furu Árpád** a torockói falubemutató előkészítéseképpen elmondta, hogy a település védelmében döntő fordulatot jelentett Budapest Belváros-Lipótváros Önkormányzatának Román András kezdeményezésére történt segítségnyújtása. Költségvetésük három ezrelékét ajánlották fel évente a torockói épített örökség védelmére, ez 1996-ban és 97-ben 2-2 millió, idén 9 millió forintot jelentett. A támogatási rendszer kialakítását a Transylvania Trust-ra bízta. Torockón 164, Énlakán 64 ingatlan tulajdonosa kap évi támogatást, ha a Trust feltételeinek megfelelően vállalja háza értékes elemeinek fenntartását. Változtatási szándékaikat be kell jelenteniük, és a Trust ajánlásait be kell tartaniuk. A karbantartás szintjén évi 20 000 forint körüli összeg a támogatás, ez egy havi átlagjövedelemnek felel meg. Pályázatok alapján végzett nagyobb felújítási-helyreállítási munkára eddig 32 ingatlan tulajdonos kapott ennél jóval nagyobb támogatást. Ugyancsak a Trust végezteti a gyakorlati munkák bázisát képező adatfelvételeket, felméréseket, kutatásokat. A Marosvásárhelyi Állami Tervezővállalatnál dolgozták ki tavaly a települési értékvédelmi rendelet alapját képező tanulmányt. A javaslat szerint Torockó és környéke védett övezetté válna és ehhez illeszkedik majd a részletes rendezési terv, amelyet az önkormányzat készítet. A tényleges védelmet az önkormányzat és a Trust közösen tudja biztosítani.

Somogyi Győző saját lakóhelyének huszonöt éves folyamatát ismertette előadásában: A salföldi házat 1974-ben vettem, abban az évben, amikor először jártam Torockón. Salföldön soha nem volt értelmiségi, még plébánia sem volt. A faluhoz csak szeretettel, sőt szerelemmel lehet közeledni, a tájat, az embereket abban a formájukban kell kritikátlanul szeretni, amilyenben vannak. Az értelmiségi magatartás fő hibája az, hogy kívülről és fölülről nézi és próbálja üdvözíteni az embereket. A falu lényege a paraszt. Csodálatos embertípus, több ezer év alatt jött létre, vallásos, hozzá van növe a földhöz és a tájhoz; mindazt az értéket, kultúrát, tájat, amiért mi vonzódunk a faluhoz,

A találkozó résztvevői a torockói templom előtt

amit ma az idegenforgalom elad, aprópénzre vált, ez az embertípus hozta létre. Ez az embertípus eltűnőben van és a fő kérdés mindenekelőtt az, hogy ezt az emberfaját át lehet-e menteni a jövőbe. Ez a kulcskérdés, minden ezután következik, tehát a házak megmentése, a természetvédelem és így tovább. Ezek csak eszközök ahhoz, hogy ezt az emberfaját átmentsük.

A falu körülbelül 1960-ig az eredeti paraszti állapotát élte. Nagyon kicsi falu, 56 ház, 300 ember fér el benne, akkor még a falu tele volt. Tehéncsorda járt, úgy, mint itt Torockón, az utcákat ellepték a libák és a gyerekek, a helyi kis iskolába hatvan gyerek járt, összevonva az elsőtől a nyolcadikig egy tanító kormányzása alatt, én ennek a végét még láttam, de már csak romjaiban. Mivel falutörténettel is foglalkozom, tudom, hogy milyen volt fénykorában ez a közösség, és minden vágyam és törekvésem, ebből amit lehet, visszaállítani. Én az idegenforgalmat és az EU-t nem megoldásnak látom, ami felé törekednünk kell, hanem Isten csapásának, olyanok, mint a törökök vagy egy pestisjárvány, amit túl kell élnünk. Alkalmazkodnunk kell hozzá átmenetileg, talán ki is kell használnunk, de a lényeg a túlélés, ez az egész el fog múlni. Az idegenforgalom az emberiség tévedése. Azon alapszik, hogy a fejlett régiókban az élet elviselhetetlen és onnan a jómódú lakosság menekül, nem érzi jól magát a saját hazájában, keresi a fejletlen, primitív régiókat, amiket ezzel a népvándorlással tönkre is tesz, feléli. Odaviszi a maga civilizációs igényeit és ezáltal a maga számára is tönkreteszi és akkor megy odébb, keres egy még primitívebb helyet, Nepált, a Himaláját, míg végül az egész világot tönkreteszi. Óva intek minden faluvédőt vagy hazáját szerető embert, hogy errefelé hajtsa a dolgokat, átmenetileg viszont ezt kell túlélünk.

1960-ban jött az erőszakos téeszésítés, Salföldön egy helyi kis téesz alakult és körülbelül 1972-ig kialakítottak

Torockói részletek

maguknak egy kis átmeneti világot, ahol a téeszelnők egyben az egyházközség elnöke is volt és egyben a harangozó, az úttörőcsapat tagjai egyben a ministránsok, – ez volt a gyöngyélet, erre emlékeznek a mostani öregek, mint gyöngyéletre – ezalatt a tizenkét év alatt kezdődött el a falu pusztulása. Ekkor nyitottak egy homokbányát a falu határában, ami elszívta a vizet a kutakból, a kutak elnitratosodtak. Kezdődött a házak tönkretétele, modernizálás címén ledobták a nádtetőt, átszabták a fedélszéket, lerombolták a vakolatdíszes oromfalat. Ezzel akkor meg is elégedtek, hála Istennek, a házak szerkezetét és a falu szerkezetét nem tették tönkre. Ekkor kezdődött meg az ipari anyagok behurcolása a faluba, a férfiak nagy része bányában, ipari üzemekben dolgozott, onnan loptak, amit tudtak, és azt be is építették. Megjelentek a vasrácsok, hulladékból épített kerítések, műanyag toldalékok és kezdődött a szeméttelés, mert nem ismerték ezeket az új anyagokat, ugyanúgy a trágyadombra dobták őket, ahogy korábban évszázadokon át a növényi hulladékokat. Amikor én odamentem, akkor a szemét éppen elborította a falut, egy évtizedes, trágyából és korhadó fából, törött üvegekből, műanyagból, roncsautókból álló hulladékhegy borította a portánkat. Én két ilyen házat vettem meg, mindegyikből tíz teherautónyi hulladékot kellett kitermelni és át kellett szitálnom mind a két udvarnak a földjét, hogy abba vetni tudjak.

1972 tehát újabb fordulat, ez volt a magyar falurombolás nagy éve, az úgy nevezett településfejlesztési koncepció. Azt szoktam mondani, hogy ami nem sikerült Ceausescunak, az Kádárnak sikerült, a magyar paraszt maga verte szét a falut és még a költségeit is maga állta. Ez abból állt, hogy összevonták a kisközségeket az úgy nevezett közös tanácsok alá. Azt mondták, hogy ezer lélek alatti falunak nincs jövője, életképtelen. A Balaton-felvidéken csupa ezer lélek alatti település van, néhányat kineveztek székhely községnek, oda vitték a tanácsot, iskolát, orvost, boltot, egy ilyen faluban, mint Salföld, szó szerint semmi nem maradt.

Mi ebben a pillanatban költöztünk oda, az emberek még ott voltak, de már ez a dermedtség ült az arcokon; amikor a tanácscon bejelentettem, hogy házat veszek, azt mondták: Salföldre? Gondolja meg, ennek a falunak nincs jövője, ez meg fog szűnni! Kimondott terv volt, hogy onnan költözzön el a nép, a székhely községekben koncent-

rálódjon. A folyamat megindult, a fiatalság menekült, a gyerekes szülők mentek az iskola után, nem volt ivóvíz, mondták, hogy nem is fogják bevezetni stb. A falu állandó lakossága 1960-ban 300 fő, 1970-ben 200, 1980-ban 120, 1990-ben 70. Minden faluban végzetes kártétel a közlekedés. Az a falu, amin átmegy egy országút, szinte lakhatatlanná válik, állandó ostromállapotot jelent a rajta átdübörgő acéláradat. A bánya homokszállító, pótkocsis teherautói mirajtunk is kezdtek átdübörögni, repedtek meg a falak a fűtőcában, és az első harc, amibe kénytelenségből belevetettem magam, az ez volt. 1979-ben alapítottunk egy környezetvédő egyesületet, nemcsak a faluban, hanem az egész Káli-medencében, nyolc községben és ötévi küzdelem után elértük, hogy olyan elterelő út épült, amely két falut mentesített az átmenő teherforgalomtól. Ugyancsak sikerült bevezetnünk a vizet a faluba, mert a kútvezetek mind ihatatlanok voltak.

1985 körül lassú fordulat állt be, megjelentek a bebírók. Az üresen maradt parasztházakat, ahonnan kimenekültek a fiatalok, elkezdtek fillérekért árusítani. Én 30 000 forintért vettem a házat, rossz állapotban, de mégiscsak kőház, 50-80 centiméteres falakkal, közel 400 négyszögletes telekkel, kúttal. Húszért akarták adni, de sikerült fölalkudni. Megjelentek tehát a bebírók, akik nem ott laknak, de ott van a birtokuk. Városi nyaralók, akik nem jutottak nyaralási lehetőséghez a Balaton-parton, itt néhány kilométerrel arrébb meg olcsó házat vettek. Ezek a bebírók fedezték fel, hogy hogy itt értékek vannak. Mi is először csak lejártunk a balatonpartra, este visszamentünk aludni. Az első három évben nem fogtuk fel, hogy itt nagyobb értékről van szó, mint nyaralásról. Az elején tipikus városi értelmiségi módjára viselkedtem. Mint aki lehozza a kultúrát Pestről, elkezdtem gyerekszakkört csinálni, a legnagyobb jószándékkal tanítani a gyerekeket, a munkáiból kiállításokat rendeztem, odahívtam a budapesti értelmiségi barátaimat, kis fesztivált szerveztünk. Volt egy emlékeztető nap, tudom, mert naplót vezettem, amikor százötvenen aludtak a házamban. Ezt a falu nem bírta nem bírta ki. Ugyan a falubeliek végtelenül türelmesek, de a hatóságok nem annyira, a megyei pártbizottság lecsapott, rám szállt, egy éven át minden nap kijött egy rohamkocsi, a rendőrök házkutatást tartottak és igazoltattak azzal a nem titkolt szándékkal, hogy kiüldözzenek a megyéből. Ez nem sikerült, de ma már sokban igazat adok a hatóságoknak, egy

kétszáz fős falura nem lehet százötven szakállas városi entellektüelt rázúdítani, mert tönkreteszik, fölélük, mint a sáskák. Valóban bunkó módon viselkedtünk a faluban, nem köszöntünk a szembejövőeknek, a gyerekeink a biciklit bedobták a kútba, lelopták a gyümölcsöt a fáról, a kutyák farkát csavargatták. Ma már tudom, hogy ha az ember százötvenszer találkozik a szomszédjával, akkor százötvenszer köszön, de nem is csak köszön, hanem két kedves szót vált, lehetőleg humorosat, legyen szó akármiről. Itt nagyon mély kultúráról van szó, amit csak azután kezdtem megérteni, amikor már több telet ott töltöttem.

Mégis, a bebírók annyit fordítottak a közgondolkodáson, hogy megmutatták, hogy ez a falu érték, ide érdemes jönni, ezek a házak nem primitív ócskaságok, hanem gyönyörűek, ez legalább tizenöt évbe telt. Az volt a tipikus beszélgetés, hogy kedves Mari néni, milyen gyönyörű a maguk faluja! Ez, édes lelkem? Hát ez egy porfészek, piszokfészek, innen mindenki el szeretne menni, én is, csak nem bírok elköltözni. Mire a városi ember, jaj, de hogy költözzön el, hát minekünk éppen ez tetszik, a nádtetőt szeretjük, meg a kőházat. Nem hitték el, valahol úri huncutságnak gondolták a mi lelkesedésünket. Az elvándorlás tulajdonképpen 1990-ig, a rendszerváltásig folytatódott, akkor annyira lemerültünk, hogy onnan már nem lehetett lejjebb menni. Ez a falu már nem tudja magát rekonstruálni, igaz, van tizenhárom kisgyerekünk a faluban, ez még viszonylag jó arány, de megéltetni a falut már csak az új beköltözők tudják.

Még a nyolcvanas években kiharcoltuk, hogy tájvédelmi körzet legyen, hogy a falubelsőt műmlék jellegűnek nyilvánítsák, ami házat lehetett, műemléklistára vétettünk és valóban elindult a falu lassú kitakarítása, az utcák rendbetétele. Addig, ha leomlott egy kerítés, nem rakták vissza, a házakat nem meszelték, mindenki arra készült, hogy el fog költözni. A bebírók példájára aztán az ott maradók is elkezdtek meszelni a házukat, kihordták azt a végtelen szemetet az udvarból. Amikor már tájvédelmi körzet lettünk és kezdtek írni az újságok a Káli-medencéről, Salföldről, viszontlátták magukat a tévében, akkor kezdett valami kicsi tudati fordulat beállni, kezdtek értékelni a szülőföldjüket és talán picit a kultúrájukat is.

Végtelen sérülés az, ami a magyar parasztságot érte. A kommunizmus egyik fő célja volt, hogy ennek az osztálynak eltörje a gerincét és ezt az osztályt megsemmisítse.

A kalotaszegi kirándulás jelenetei

A magyarvalkói templom

Ők tudják, miért voltak ők a fő ellenség, minden esetre, amit akartak, az sajnos tökéletesen sikerült. Az emberek, akik ott élnek, noha művelik a földet, és a salzföldi törzslakosság lényegében parasztnak mondható ma is mindamellelt, hogy már az öregek is a bányában dolgoztak meg a térszben, mint gyalog rabszolgák és azt az igazi gazdaéletet már nem éltek. A közösségi mentalitásuk, az értékrendjük, a nyelvezetük és legalábbis a szőlőhöz és a borhoz való viszonyuk az azért megmaradt. Ez romjában is óriási kincs, ezért reménykedem benne, hogy az egész még visszaállítható, visszaépíthető.

1990-ben megalakult az önkormányzat, ennek a kicsi falunak saját polgármestere van és három képviselője, ebből az egyik én vagyok. Óriási dolog, hogy megválasztottak egy pestit, igaz, ott élek huszonöt éve, de én mindig pesti vagyok, igazi salzföldi soha nem leszek belőlem. Az, hogy én értelmiségi vagyok, doktorátusom van, sőt, híres ember vagyok, akit a tévében nap mint nap látnak, nem hatja meg őket, sem azok az értelmiségi értékek, amikre joggal vagyunk büszkék. Az értelmiségi teljesítményünk Salföldön nulla. Ott hogy mi az érték? Egyedül az emberi értékek számítanak. Az ember és ember közötti kapcsolatok, hogy ki mikor hogy viselkedik. Mikor meghalt a szomszédom, nekem kellett lemosni, felöltöztetni, nem volt rokona, nekem kellett kivinni a temetőbe, megásni a sírját, ezek azok a dolgok, amikkel az ember néhány évtized alatt összeszedhet magának egy kis tekintélyt. Ezt az értékrendet nagyon jónak tartom, többre becsülöm, mint öt doktorátust és három Kossuth-díjat.

Kalotaszegen a résztvevők megtekintették az Anthony Gall tervezte magyargyerőmonostori református parókia idén elkészült épületét.

Tehát elérkeztünk szinte a mához, van önkormányzat, ami azt is jelenti, hogy van egy munkanélküli önkormányzati munkás, akinek nincs más dolga, mint a falu közterületeit rendben tartani, most a falu már úgy néz ki, mintha Svájcban volnánk. A házakat kezdik visszarégiesíteni, a hatvanas évek átalakításait visszaépítik, divatba jött a vakolatdísz, és vannak mesterek is, akik meg tudják jól csinálni. A falu sokkal szebb, mint valaha is volt és sokkal régiesebb és aki eljön, összecsapja a kezét. Ez mégis csak látszat, a házak több, mint fele nyaralók tulajdonában van, igaz, néhányan állandóra is odaköltöztek és azoknak is vannak gyerekeik, van remény, de minden azon múlik, hogy megművelik-e a földeket és a kerteket és hogy a hagyományos falusi élet újra lábrakap-e. Egy dolog falun lakni és más dolog falusi életet élni. Sajnos a városi letelepedők legtöbbször viszi magával a városi mentalitást is, kertvárosi életet kezd megvalósítani. A gázfűtéstől a csatornázáson át a kukázásig mindent kiharcol, minden kényelmet, amihez a városban hozzászokott és amivel agyonvágja azt a hangulatot, amiért idejött. Az első években lelkesen vágja a fát a szemeskályhába, aztán azt mondja, hogy mégis jobb, ha megnyom egy gombot és egész nap meleg van. Utána nem tudja, miért nem érzi jól magát a faluban.

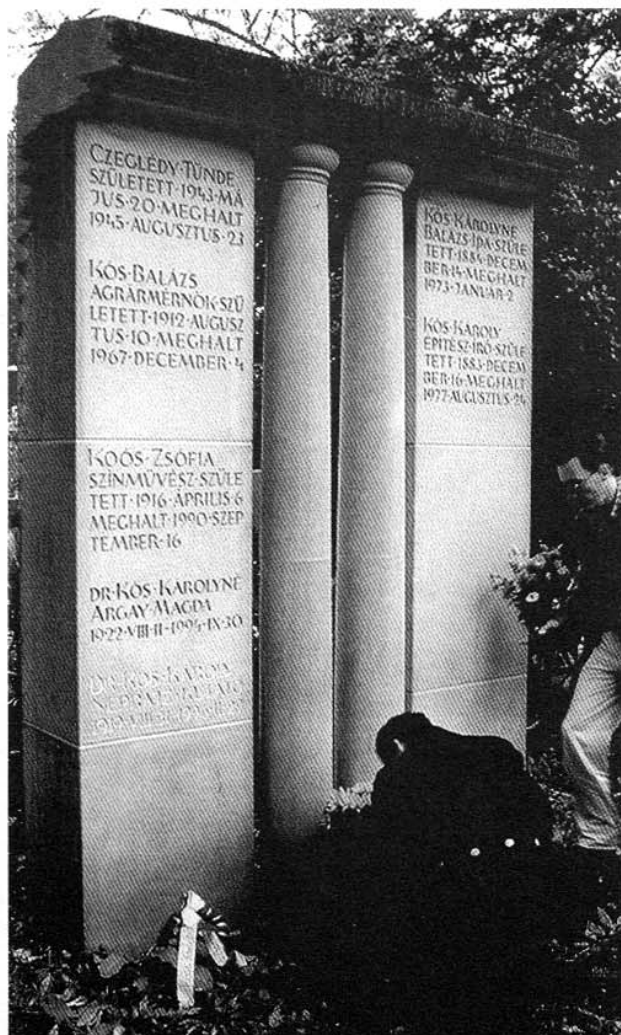
A másik az idegenforgalom; azt nem az öslakosok kezdik el, hanem a betelepülők. Jónéhányan eleve úgy alakították ki a házukat, hogy kiadható legyen, megindult az úgynevezett falusi turizmus. Ezt még jó időben megpróbáltuk megfogni, hogy ne tömegturizmus legyen, hanem elsősorban a kerékpáros, hátizsákos, gyalogos és lovas idegenforgalom fejlődjék, meg amit borturizmusnak neveznek, aminek szintén megvan az az előnye, hogy aki iszik, az nem vezet, gyalog tántorog a falu egyik végéből a másikba, amivel nem szennyezi annyira a levegőt. Ennek a fajta szelíd turizmusnak ad keretet a Balaton-felvidéki Nemzeti Park. A községben volt egy lepusztult marhatelep, ezt különböző vállalkozók akarták kivenni, kempinget akartak ott, aztán két évig egy repülőgépes használta sárkányrepülő leszállóhelynek, aztán én találtam ki, hogy a természetvédelmi hatóság vegye meg és létesítsen egy természetvédelmi majort, régi magyar állatfajtaikat bemutató telepet. Ez meg is valósult, most rackák, szürkemarhák, bivalyok legelnek a falu körül. Elfelejtettem mondani, hogy mikor odaköltöztünk, elkezdünk állatokat tartani, miközben a szemem láttára pusztult a falu és tűntek el az állatok és 86-87 táján az utolsó tehenet is eladták. Akkor már azon voltam, hogy elköltözöm a faluból. Van egy kisebb rackanyájam, két szamaram, meg apróbb állatok, mások is tartanak állatokat a faluban, a betelepült emberek és most ezzel a nemzeti parki állatállománnyal együtt a falu képe olyan, mint amilyen volt valaha. De mondom, ez csak látszat, én sem az állataimból élek, legfeljebb kiegészítem velük a megélhetésemet. Az egész Balaton-felvidékre jellemző, hogy az idegenforgalomra álltak rá. Mindenütt ki van írva, hogy *Zimmer frei* és Balatonedericsen büszkén mondták, amikor kérdeztük, hogy miért nincs tehen a faluban, hogy mi a németeket fejjük. Egyelőre ez megy, bár a németeket is a paraszti kultúra maradványai vonzzák, a két szamaram szép füléért jönnek a turisták és nem a gázfűtéses, összkomfortos, fürdőszobás pan-

zióért. Ha ott számár nem lesz, akkor megsütheti a panzióját a kedves vállalkozó.

Labanc Zoltán kolozsvári matematikatanár a járavizek faluközösségről beszélt. Miért jött létre a kezdeményezés? Mi nem akarjuk a falut megmenteni, szerintünk a fejlődés egy irányba mutat, az elmúlás, a halál felé. Olyan faluhoz vezetett a sors, amely valóban utolsó óráit éli, a valamikori 40-50 család helyett ma már csak négy lakja. Úgy gondoltuk, hogy ahol a réginek visszavonhatatlanul vége van, ott lehet valami újat létrehozni. Városi emberként láttuk, hogy a létező intézményrendszer alkalmatlan az ember képességeinek fejlesztésére, erre sem a városi környezet, sem a hagyományosan működő kisközségek körülményei nem alkalmasak. Olyan struktúrára vágyunk, amelyben az ember nem rendel alá másoknak a szabadságát, nem fojtja el a saját képességei kifejlesztése iránti igényét, ahogy az általában történik. A hagyományos közösségekben ez indokolt volt, a közösség törvényei szabták meg az élet rendjét, de ma ezek a törvények nem léteznek. Az ember áruba kénytelen bocsátani saját munkaerőjét, hogy annak árán elégítse ki a maga szükségleteit. Csak saját magára figyel, a közösség szétesik. A falvakat is ez bomlasztotta szét. Nem lehet-e másképp megpróbálni, hogy a mások, a környezetem igényeire figyelek, a többi ember lényét észlelem és a saját munkaerőmet ezek a kielégítésére áldozom fel? A falvakban folyó rekonstrukciós próbálkozások mit akarnak újjáéleszteni? Formákat. Hagyományörző fesztiválok, falumúzeumok, mind az elmúlás kísérői. Új eszmére, tartalomra, feladatokra van szükség, amiket ki kell találni és a nekik megfelelő formába öltöztetni. Egy új közösség megteremtéséhez nem lehet a múlt erőit használni, a kor szellemének megfelelő eszmére van szükség. Olyan településre gondoltunk, amelynek a lakói hajlandók erre a kísérletre vállalkozni.

Hogyan fogtunk hozzá? 1995-ben alakult meg az alapítvány, amely az egésu iniciatíva hordozója. A faluban vásároltunk 18 hektár földet, ezt szeretnénk 30-40 hektárra bővíteni, vettünk négy házat, ahol az utóbbi években a nyarat töltöttük a kezdeményezés előkészítésével, kidolgozásával. Tavaly felépítettünk egy további épületet a kolozsvári építészhallgatók segítségével, pályázatot hirdettünk az érdeklődőknek, elmeséltük a szándékainkat és a beérkezett 8-9 pályázatból kiválasztottunk egyet és azt egy nyári tábor keretében nagyjából fel is építettük.

Milyen forrásból lehet egy ilyen kezdeményezést fenntartani? Eddig magánpénzek, alapítványoktól nyert összegek fedezték a vásárlásokat és beruházásokat. Most készítünk részletes leírást a kísérletről, amelyet központi támogatás elnyerése érdekében nyújtunk be a minisztériumhoz. A támogatást további mezőgazdasági épületek létesítésére kérjük, mert a területen biológiai-dinamikus gazdaságot szeretnénk létrehozni. De emellett újjáélesztenénk hagyományos mesterségeket is, amelyeket a helyi és kolozsvári fiataloknank tanítanánk és szeretnénk egy szabad főiskolát beindítani, ahol pedagógiát, ökológiát, környezetvédelmet, etnográfát lehetne hallgatni egy a kolozsvári egyetemmel kötött szerződés alapján ottani tanárok előadásában. Létesülne egy családi közegben neve-

Az utazás résztvevői a kolozsvári Házsongárdi temetőben leteszik Kós Károly sírjára az otthonról hozott virágokat. (A felvételeket Salamin Ferenc, Sáros László és Kovács Ágnes készítették.)

ző gyermekotthon. Megépítenénk a saját óvodánkat és iskolánkat, úgy gondoljuk, hogy így kialakulhat egy belső autonómiával rendelkező közösség. A terület 40-50 ember ellátását biztosítani tudja mezőgazdasági termékekkel az ide látogatókkal együtt, akik a konferenciákra, előadókursusokra, alkotótáborokba jönnének. A turizmust is csak aktív formában tudjuk elképzelni, az ide látogatók a közös programok kedvéért jönnének.

A konferencia utolsó részében Pilisjászfalu polgármestere, **Gaál Áron** részletesen ismertette saját tapasztalatait az alábbi címen: A jövő útjai egy kistelepülés fejlődési irányain belül, figyelembe véve a régiós kihívásokat. Előadásának fő témái: Az emberi település, mint fogalom; A település, mint áru és szolgáltatás; Megye és régió; Emberi tényező, mint forrás, mint eszköz és mint cél.

Ertsey Attila építész a Dörögdi-medence megújuló energiaforrásairól beszélt, **Krizsán András**, az ugyan-csak a Dörögdi-medencében fekvő Pula főépítésze saját tapasztalatairól számolt be.

A vándoriskolás diplomázásról és a felvételi pályázatról lásd a 68. oldalt. A következőkben a diplomát kapott vándoriskolások mutatkoznak be.

BOGOS ERNŐ

Diploma: 1990. Bukaresti Építészeti Egyetem

Vándorállomások, mesterek:

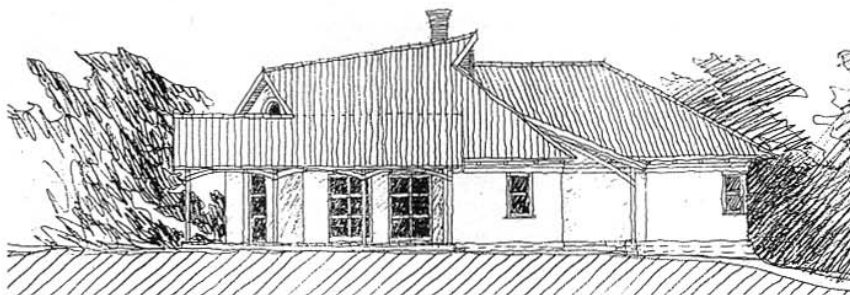
- AXIS építésziroda, Salamin Ferenc
- DÉVÉNYI és Tsa, Dévényi Sándor
- FORMA RT, Jankovits Tibor
- Makovecz Imre
- FARKAS és GUHA, Farkas Gábor

Fontosabb munkák:

- Nyugdíjas panzió, Budapest, 1994, vázlat-terv, Salamin Ferencel
- Családi ház, Solymár, 1994-95, megépült
- ÉLKER üdülő felújítása, Fonyód, 1995- vázlat-terv
- Szökőkút és szaletli, pécsi Püspökvár, 1995, megépült, Dévényi Sándorral
- Panzió, Zalakaros, 1995, megépült, Dévényi Sándorral
- Foda panzió, Hévíz, 1995, megépült, Jankovits Tiborral
- Családi ház, Gyenesdiás, 1996, megépült
- Hármashalom, szabadtéri oltár, Csik-somlyó, 1996, megépült, Makovecz Imrével
- Polgári lakóház rekonstrukciója, Nagykőrös, 1996 - Farkas Gáborral
- Faluközpont, Táborfalva, 1996, vázlat-terv - Farkas Gáborral

Családi ház, Solymár, 1994 (mester: Salamin Ferenc)

A déli homlokzat vázlata, a bejárat és a tornác.

Egyetem utáni próbálkozásaim hamar rádőbbsentettek az inaskodáshoz szükséges környezet – és mesterek hiányára, az iskola és magam hiányosságaira.

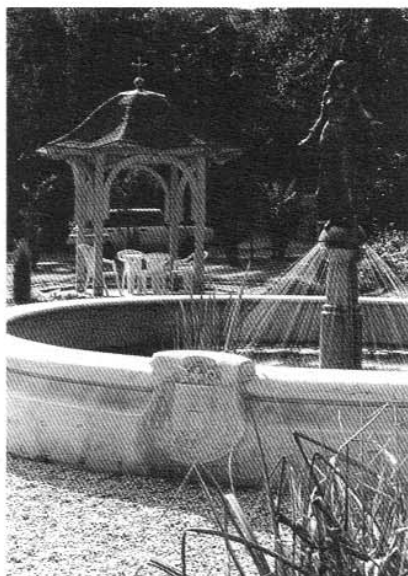
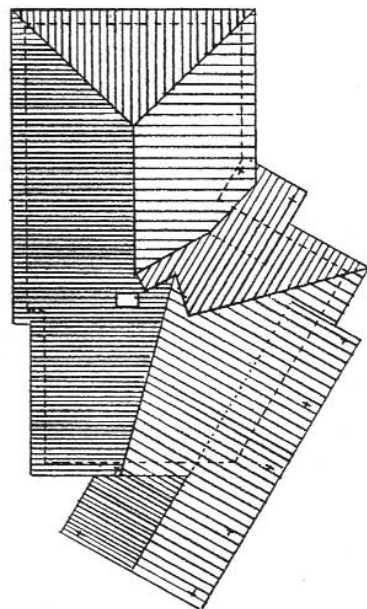
A vándoriskola lehetősége minden nehézsége ellenére kiutat jelentett ebből a zsákutcából. Az öt félév ötvenezer kilométernyi utazása, állomásai, az új emberekkel való találkozások kihívások sorozatát jelentették. Az összegyűjtött élmények, tanulságok, barátságok batyujával a hazainduló vonat ablakából kinézve egy kicsit másképp szemléltem a világot.

1994 októberében, Salamin Ferenc mellett, az AXIS-nál kezdtem. Hétköznapok, ünnepnapok, kemény munka és lazítás váltogatták egymást. Sala jó emberismerete, közvetlensége és az iroda közössége sokat segített az alkalmazkodásban. Salával igazi mester-tanítvány kapcsolat alakult ki; tervezés, művezetés, egyéni és közös munkák mellett nem hiányoztak a hosszú beszélgetések és türelmes viták.

A következő állomás, és talán a legtermékenyebb félév Pécs volt. Dévényi Sándorhoz, ismerve munkái egy részét, egy kicsit félve mentem. Már az első találkozás kellemes csalódást jelentett. Önálló munkával kezdtem, hagyta hogy a magam módján kísérletezzek és dolgozzam. Az első „villámautózás” és közös utazások élménye, beszélgetések, a szakmához közelebb és távolabb eső dolgok iránti nyitottsága és konkrét tettei egészítették ki a Mesterről kialakuló képet.

Keszthelyen Zsuffa Zsolttal együtt voltunk vándorok. A korábbi munkahelyektől eltérően ez egy igazi „nagyüzem” volt, a maga jó és rossz következményeivel. A számtalan hosszú, téli, taposómalmoszerű hétköznapi munkát egy-két ünnepnap, kirándulás és barát tette elviselhetőbbé.

Az összegyűjtött tapasztalatokra, tanulságokra nagy szükségem volt a következő próbatételnél. Hazatérve, az Imre bácsi által készített csíksomlyói oltár vázlatával, „az építés drámájának” szélviharát kellett átélni. A Mester intő szavai, nem mindig önbizalmat tápláló megjegy-

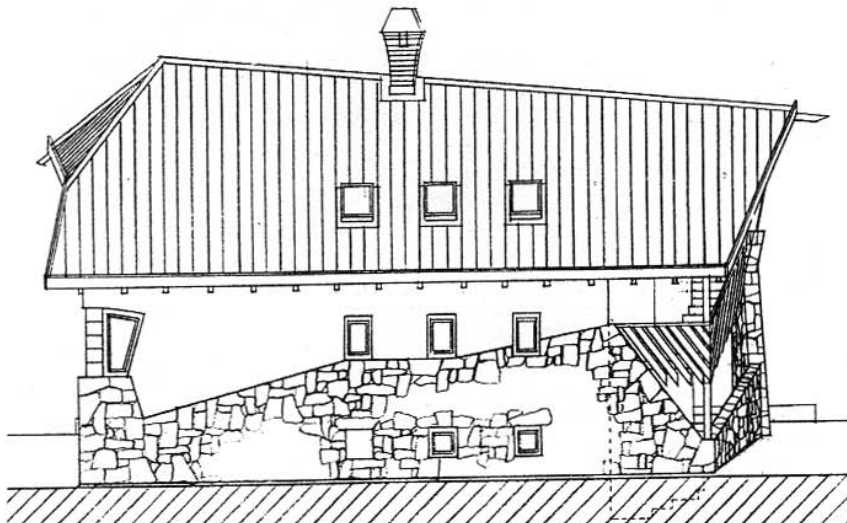
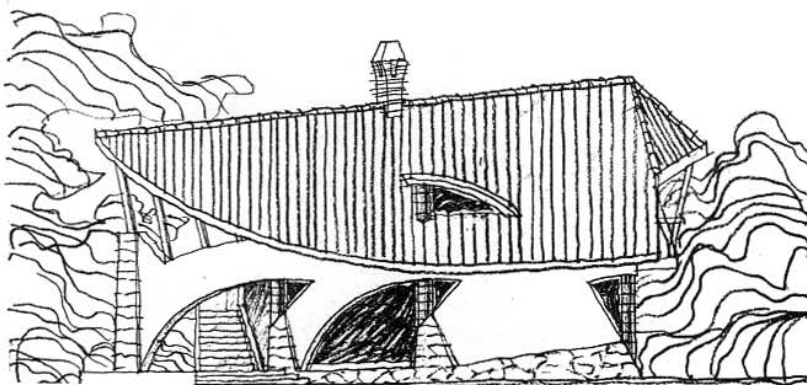

Családi ház, Solymár, 1994 (mester: Salamin Ferenc)
Kerítésrészlet, tetőalaprészlet, udvari nézet.

Pécsi Püspökvár kerti pavilonja, 1995 (mester: Dévényi Sándor)

zései, Pongor László segítőkészsége, az emberek vegyes hozzáállása az építéshez megedzettek, és egy életre szóló tanulságot jelentettek. A szabadtéri oltár felépült, az emberek magukénak érzik, ahogy az építmény hibáit én is. Az utolsó állomáshely Kecskemét volt. Fáradtságom ellenére, élményt jelentett az alföldi város és a körülötte levő tanyák sajátos hangulata. Farkas Gábor irányításával érdekes és tanulságos terveken dolgozhattam, és a 7D építészirodával részt vehettem néhány sikeres pályázaton.

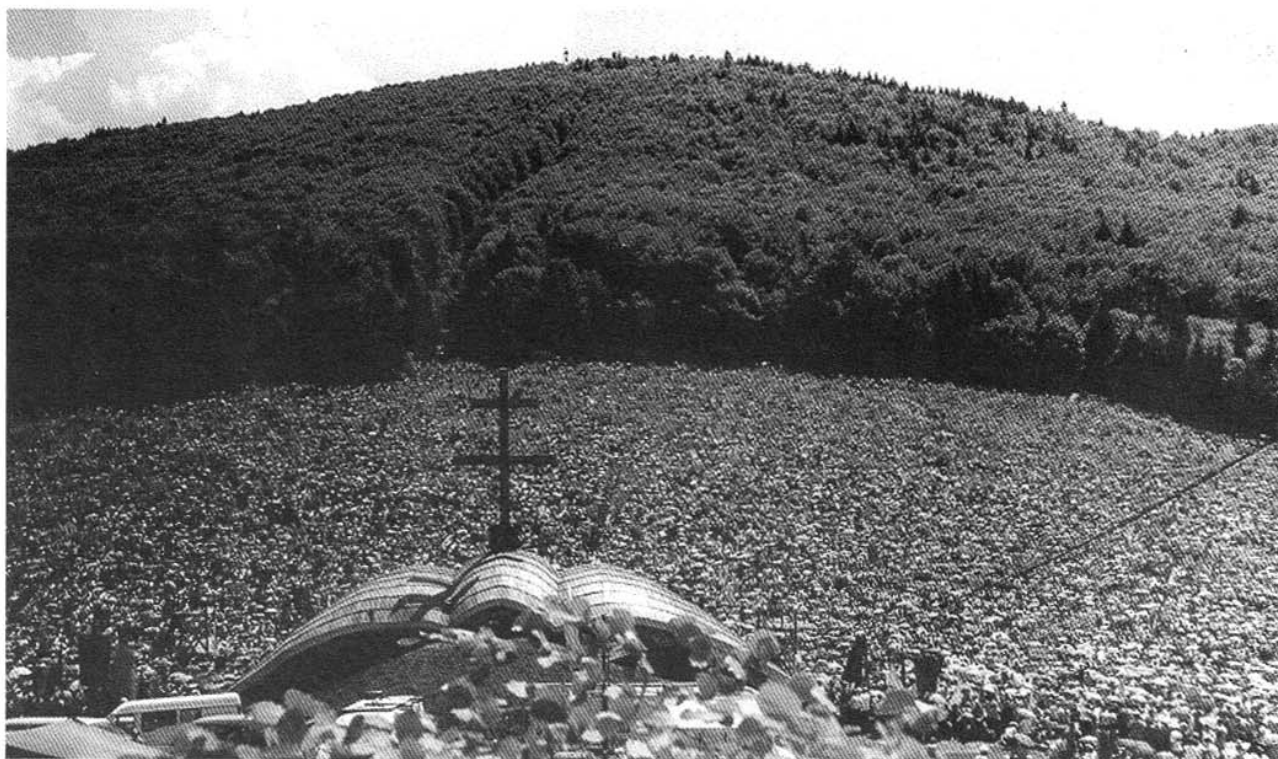
Úgy érzem nem sikerült kihasználni a vándoriskola minden lehetőségét, de így is érdemes volt végigcsinálni.

Panzió, Zalakaros, 1995 (mester: Dévényi Sándor)

Az utcai homlokzat vázlata és az udvari homlokzat terve.

Hármashalom, szabadtéri oltár, Csíksomlyó, 1996 (a pünkösdi búcsú idején) – Makovecz Imrével

CZÉGÁNY SÁNDOR

Diploma: BME Építészkar (1995)

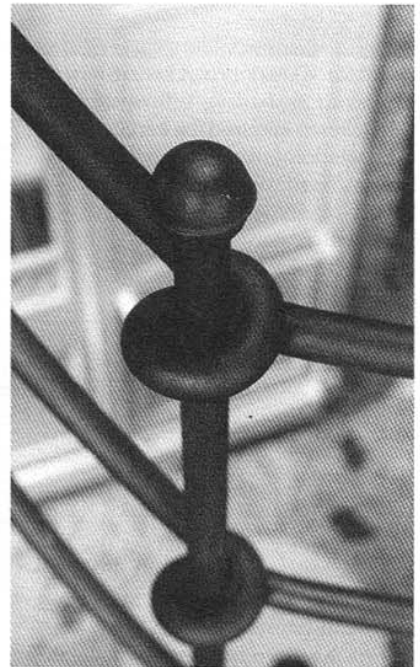
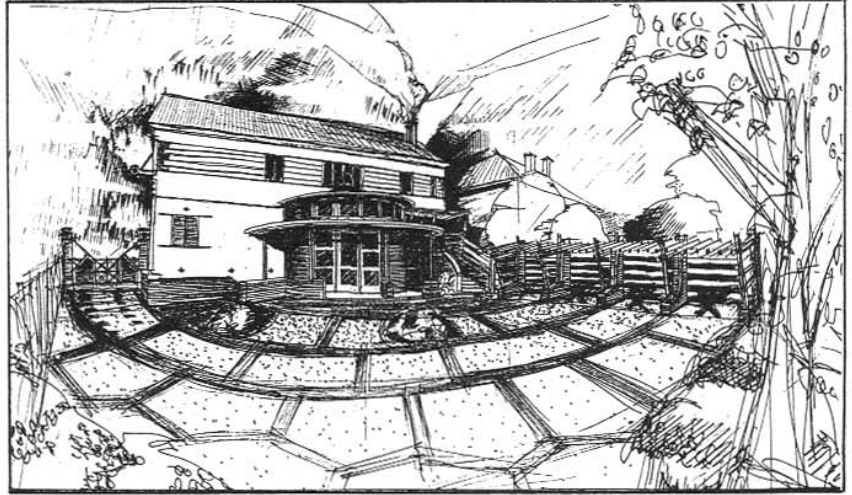
Vándoriskola (1995-98)

- Farkas Gábor (Farkas és Guha, Kecskemét)
- Lőrincz Ferenc (Kaposvert, Kaposvár)
- Sáros László (Sáros és társa, Budapest)
- Salamin Ferenc (Axis, Budapest)
- Dévényi Sándor (Dévényi és társa, Pécs)
- Zsigmond László (Kvadrum, Budapest)

Egyetem után egy évvel, közvetlenül diplomázás után lettem vándoriskolás, miután az OMvH-nál is dolgoztam egy bő fél évet. A vándoriskolával még '92 őszén, az első vándordiplomák védésekor ismerkedtem meg. Tulajdonképpen már ekkor eldőlt a sorsom (és ez nem az esti kakaspörköltnek köszönhető ott Gerében...)

'95 őszén a felvételi után szerencsémre Kecskemétre kerültem. Itt Farkas Gábor vett védőszárnyai alá. Nagyon jó hangulatban dolgoztunk és laktunk együtt Földes Lacival. Egy olyan irodát sikerült megismernem, ahol a munka nem megy a családi élet, barátok stb. rovására, és mégis minden időben elkészül. Gáborral 2-3 naponta meg lehetett beszélni, hogy meddig jutottam, és ez az egyetem után fontos volt. Családi házak mellett az Autista központ tanulmányterveit is elkészítettük. Megismertem a 7D-s fiúkat, belaktam Kecskemétet és ráéreztem egy nyugodt, kisvárosi életformára, ami a pesti egyetemi évek után sokkal élhetőbbnek tűnt. Közben Brenyó Petivel sikerült eljárnai Makovecz Imre *kapu* kurzusára is.

'96 májusa már Kaposváron talált. Lőrincz Ferencnél. Itt Markót Imrét váltot-

Üzletház sörözővel, Érd (átalakítás és bővítés után) 1997-98 – mester: Salamin Ferenc
Távlati kép, belső részletek, bejáratrészlet

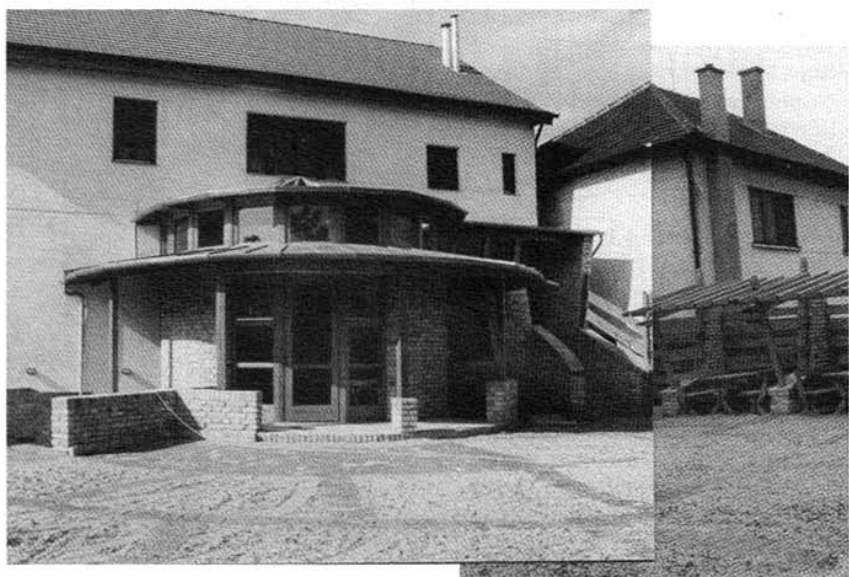
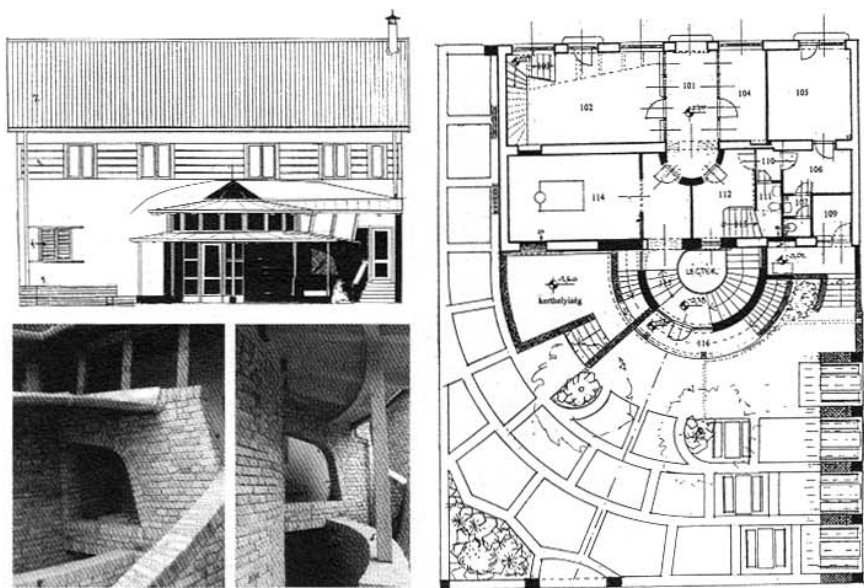
tam, akivel szerencsére az első pár napon együtt dolgoztunk és söröztünk. A Kaposvár ezidőtájt már a végét, járta és én magányomban elég sután viselkedtem. Kampis Miklóssal keveset beszélgettem. Ezt bánom. Részt vettem néhány munkában és hasznos művezetésen a Balatonon. (Port Lacaj, Szúnyogsziget stb.) Önálló munkát is kaptam, a Munkácsy Mihály Gimnázium büféjét. Itt ismertem meg az önálló tárgyalás ízt, illetve kerültem szembe a vándoriskola legnehezebb helyzetével: amikor a megrendelővel úgy kell tárgyalni, hogy az olyan értékűnek fogadja el a megbeszéléteket, mintha a mester mondta volna. A félév végére megéreztem hogy rámenősebbnek kell lennem és csak rajtam áll, hogy a mesterből mennyi tudást préselek ki, mennyire kerülök helyzetbe.

'95 őszén kicsit leeresztve érkeztem Pestre Sáros Lászlóhoz. A ki nem használt kaposvári szabadság (elhagyatottság) után teljesen más irodába kerültem. Laci-nál a vándorok nevelését, fejlődését komolyan veszik; sokszor közvetett módon hatnak rá, így lett emlékezetes fellépésünk a Bercsényiben, ahol váratlanul dobtak a mélyvízbe. Itt többek között részt vettem a lillafüredi Palotaszálló rekonstrukciójában, s ezzel párhuzamosan a Reálbank homlokzatának felújításában. Ezután kaptam bizalmat egy műteremlakás megtervezéséhez. Laci hagyott rajzolni, elmondta ha valamiben hiba volt, illetve ha valami tetszett. A tervezés során megerősítette a ház azon vonásait amelyek rá igazán jellemzőek, illetve amelyek miatt a megrendelő őt kereste meg. A közös munka sikere megerősített, így hagytam el a Villányi utat, ahol egy jó hangulatú félévet töltöttem el.

Az AXIS építészirodában fiatalok szakmailag lazán, de emberileg mégis szorosan kapcsolódó csapatában találtam magam. Igazi barátok, akik adnak egymás kritikájára (belső zsűri) és közvetlenek még egy olyan zöldfülűhöz is, mint én vagyok. Salamin Ferenc-től kaptam az érdei átalakítást. Érdre őszig gyakran kijártunk, illetve kijártam művezetni és a megrendelő elfogadott tervezőként. Külön köszönet a művezetésekért, a kérdésekért és a szabadságért Salának.

Októberben már Pécssett dolgoztam, ahol talán a legszebb nyolc hónapot töltöttem el. Megismertem(?) ezt a gyönyörű várost és találkoztam egy teljesen másféle

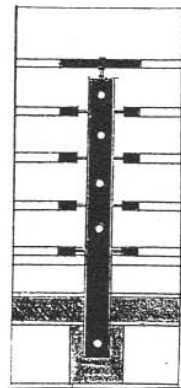
Üzletház sörözővel, Érd (átalakítás és bővítés után) 1997-98 – mester: Salamin Ferenc
Homlokzat, földszinti alaprajz, lépcsőrészletek, a feljárati építmény és a kerthelyiség részlete.

mesterrel. Dévényi Sándor széles látókörével, tájékozottságával igazi gazdája a városnak, és érzelmi oldalról közelít az építészethez. Nagy élmény volt végiggyúrni az ötlakásost és a Szatmári házat. Belekóstolni a Gellértbe. Pécshez most már én is sok szállal kötődöm, hála a sok apró, de fontos feladatnak amilyenből Sándornál mindig akad. Kapuk, táblák, emlékhely, szökőkút, no és persze a Barbakán-zászló. Az irodába rögtön befogadtak, szinte családi légkörben vésztük át a telet. A tavasz Pécssett varázslatos. A munka mellett sikerült eljutnom Pestre a pénteki önképzőkörökbe, melyek munkájában továbbra is szeretnék részt venni.

A pécsi pezsgőfürdő után a Kvadrum mélyvize fogadott június közepén. Zsigánál Szabolccsal közösen nagy munkákban veszünk részt (óvoda, iskola, vendéglő) és önálló munkákat is kapunk. Azt hiszem sokat és gyorsan dolgozunk úgy, hogy közben egész nap jókedvűek vagyunk és élvezzük a forró és sötét tetőteret...

Volt amikor nehéz volt, és volt, amikor nagyon nehéz, de megérte, mert nemcsak építészetből kaptunk leckéket, de viselkedésből, beilleszkedésből, életformákból is választhattunk, azaz választhatunk, mert az igazi választások előtt most állunk. Köszönöm.

Műteremlakás, Törökbálint, 1997 (mester: Sáros László) – kép az utca és az udvar felől, az erkélykorlát részletterve, lépcsőházi ablak.

GULYBÁN EDE

Diploma: BME Építészkar, 1995
Vándoriskola 1995-98:

- Interplan Kft., Bodonyi Csaba
- Sáros és Társa Bt., Sáros László
- AXIS Kft., Vincze László, Salamin Ferenc
- KVADRUM Kft., Zsigmond László
- PARALEL Kft., Szentesi Anikó, Kravár Ágnes
- É-11 Kft., Kund Ferenc

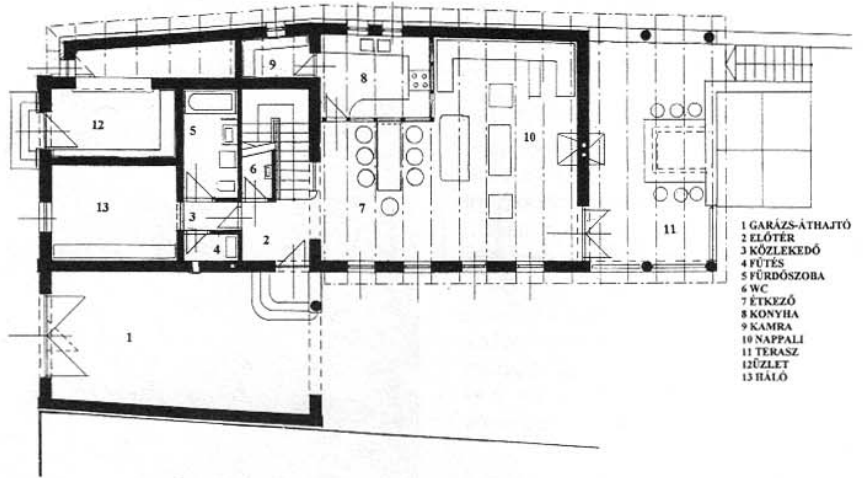
Önálló munkák:

- Tokaj, családi ház 1995
- Mezőkövesd, családi ház 1997
- Szerencs, pincesor látványterve 1997 - Szerencs, kis borfeldolgozó 1997 - Veresegyház, családi ház 1997 - XI.ker., családi ház 1998
- Máriagyűd, zarándokház tervpályázat 1998 - Mezőkövesd, zeneiskola tanulmány 1998

Nehéz összeszedni a gondolataimat és kiforrott véleményt alkotni arról, ami az elmúlt 3 évben történt velem. Amiben az ember nyakig benne van, azt kevésbé érzékeli objektíven. Szükség van a rálátáshoz „fölmenni a hegyre” és onnan visszatekinteni. Mégis meg kell próbálnom mestereim kívánsága szerint átgondolni néhány dolgot.

Természetesen az ember nem 3 évi munkát remél, amikor pályázatát beadja egy ilyen „iskolába” Valami hiányérzet motoszkál tudatosan és tudat alatt, hogy nem kapott még meg mindent a két lábbon álláshoz. Az oktatási rendszer tömegtermelő felépítése bizony nem jó

Családi ház, Tokaj, 1995; alaprajz, utcai és udvari homlokzat

hátter bármiféle tehetség kibontakoztatásához. Meg kellett ismernem azt a hátteret, ami a tervezés nem műszaki oldalát jelenti.

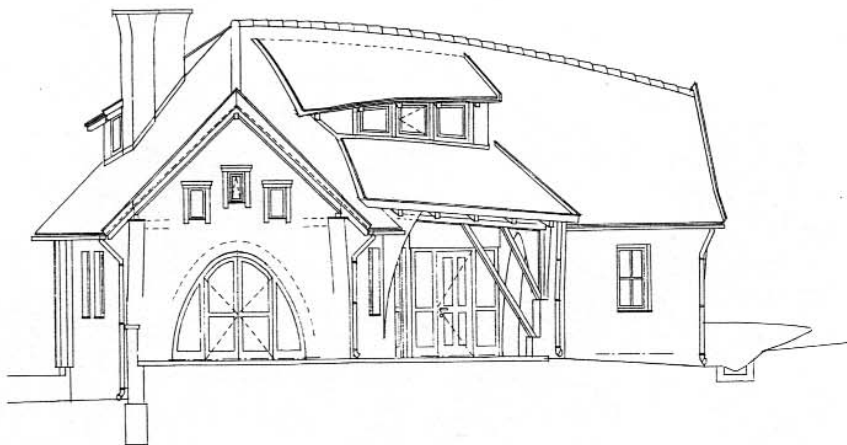
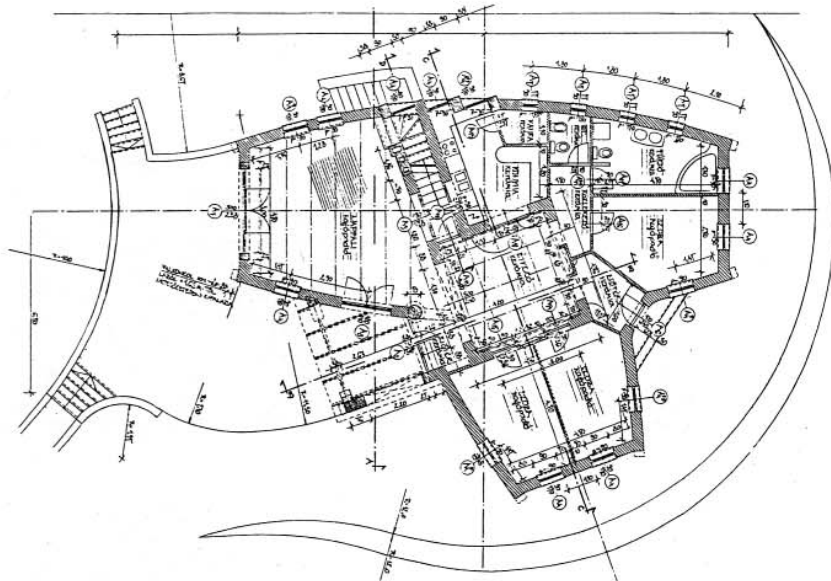
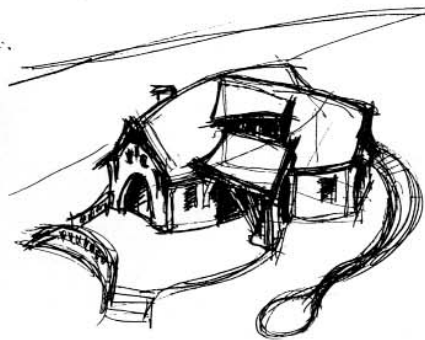
Az első lendületet Miskolcon kaptam meg. Négy egyetemi év után kellett ráéreznem a tervezés igazi ízére, amit javarészen Bodonyi Csabának köszönhetek. Szokatlan volt számomra az a figyelem, amellyel a mesterek a vándorokat kitüntetik. Néznek minket mint kis csírákat, lesik a pillanatot, hátha szép egész fejlődhet ki belőle. Mit tehet a vándor? – minél őszintébb nyíltsággal igyekeznek befogadni a tanításokat, amelyek az adott pillanatban akár terhesek is lehetnek számára. Bizony nagyon nehéz feladat ráhangolódni félévenként egy-egy mester világára. Mire odajutsz, hogy együtt tudtok gondolkodni, veszed a batyudat és odébb kell állni. Abban egész biztos vagyok, hogy ha a vándoriskola célját tekintjük, az önálló feladat megoldás – még ha kis dologról van is szó – segíti leginkább előre az ügyet.

A vándoriskola által kiírt feladatok és pályázatok időről időre önmagával szembeesítik az embert, és felbecsülhetetlen tapasztalatok birtokába juttatják. A vándorok ezeken keresztül ismerhetik meg igazán egymást – itt nem lehet mellébeszélni. Talán nem lenne rossz, ha sűrűbben állítanák ilyen feladatok elé a vándorokat.

Nem kötöm időpontokhoz mondanómat, hiszen a dátumoknak és az időnek a lényeges dolgokhoz nem sok köze van ebben az intervallumban. Hogy Sáros László mikor lényegítette át szellemi magaslatoikba az általam tervezett belső lépcsőt, hogy Vincze László, Zsigmond László, Szentesi Anikó, Kravár Ágnes, Kund Ferenc mikor és hogyan próbált a helyes útra terelni már nem fontos annyira, sokkal inkább az út a fontos, amelyre rámutattak és amelyet követni érdemes. Az utat, ahogyan már a legrégebbi időkben élő keleti bölcsek is megmondták, mindenkinek magának kell megtalálnia. A mesterek élete jó példa, segítenek a tanítások, de hogy belső indíttatás nélkül eredményre vezethet, azt kötve hiszem.

A 97-98-as vándoriskolai önképzőkör mottója itt is igaz: az építészet, akár csak az élet egy végtelen dzsungel, de törekednünk kell minél alaposabban megismerni. Azt azonban biztosan merem állítani, hogy ennél jobb időtöltés nem létezik.

Mi a leglényegesebb amit a vándoriskolában el lehet sajátítani? Azt a vágyat

Pincesor, Szerencs; látványterv, 1997;
Családi ház, Veresegyház, 1997; távlati kép,
alprajz és főhomlokzat

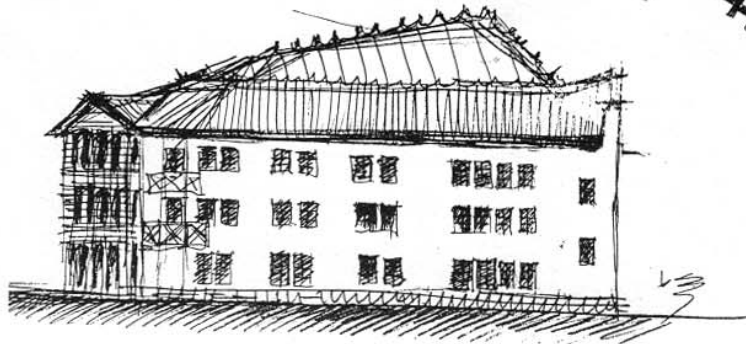
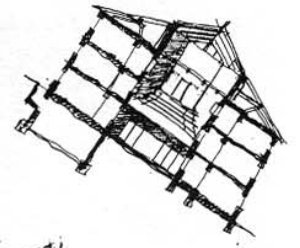
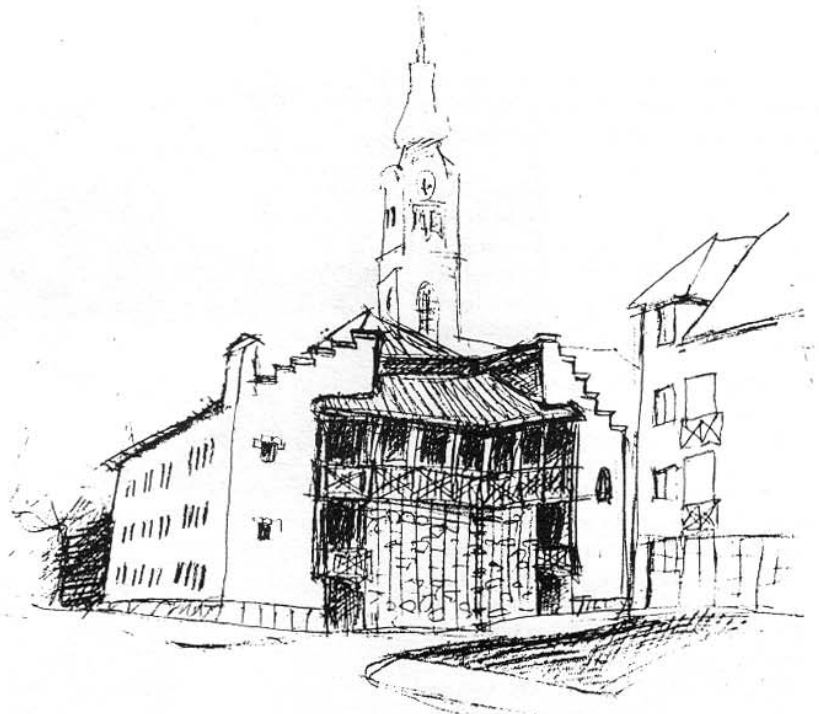
hogy egy épület többet fejezzen ki, mint amit pusztán fizikai megjelenésénél fogva láthatunk. Mint amikor egy jó zeneművet hallgatunk és megborzong a gerincünk is belé. Ennél nem több, és nem kevesebb, amit el szeretnék érni.

A három évet igazán értékesítő előadások és konferenciák mellett azt kell mondanom; még jó hogy volt a Kovács Ági és beindult az önképzőkör. Ennyi építészt megismerni ilyen ütemben egyénileg lehetetlen volna, és az előadásokat követő vitákból rengeteget tanultunk.

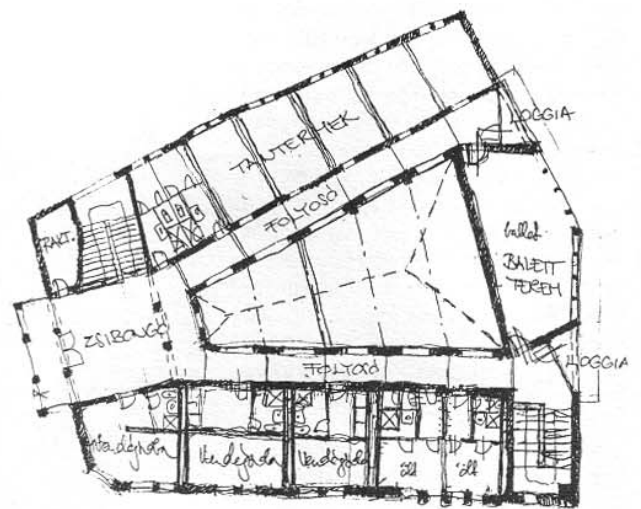
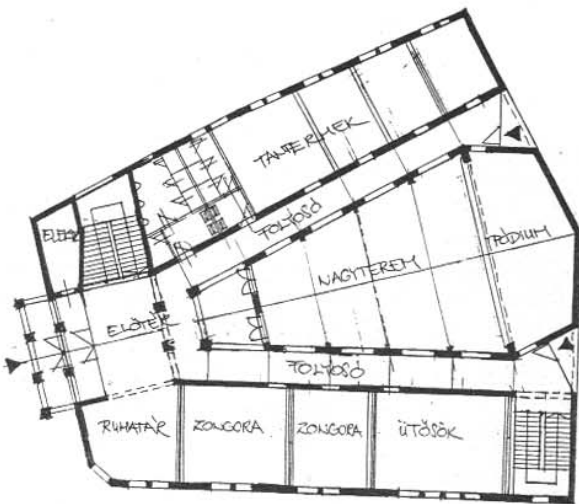
Nem utolsó szempont, hogy a vándoriskolában megtanultunk kritikát elfogadni egymástól, és elsajátítottuk az építő jellegű véleményalkotás módszereit. együtt dolgozni szerintem egyike a legnehezebb és legsérülékenyebb kapcsolatoknak, de rá lehet jönni, hogy a végeredmény így sokkal megnyugtatóbb lehet.

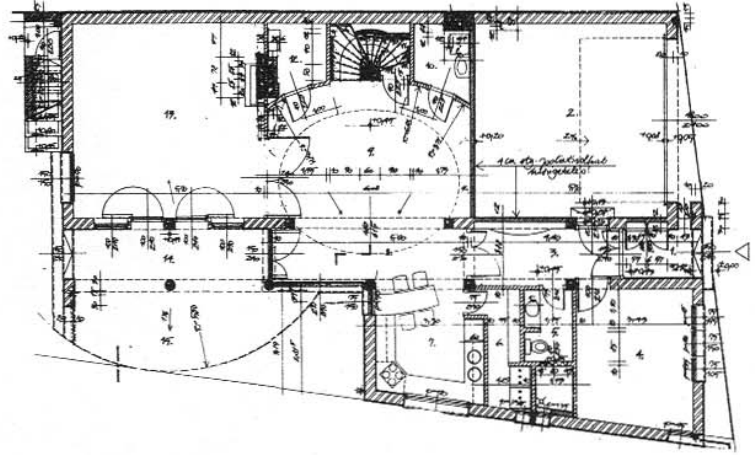
Biztosan tudom, hogy mestereim egyetlen szava sem fog kárba veszni; eljön az az idő, amikor meg fogom érteni őket. De addig is meg kell szenvedni, mint minden más tudásért.

Befejezésül köszönetet mondok valamennyi mesteremnek a rám áldozott időért, s úgy gondolom az lesz az igazi eredmény ha a tőlük kapott útravalót egyszer én is továbbadhatom.

Zeneiskola, Mezőkövesd; tanulmányterv, 1998
vázlatok, valamint földszinti és 2. emeleti alaprajz.

MARKÓT IMRE

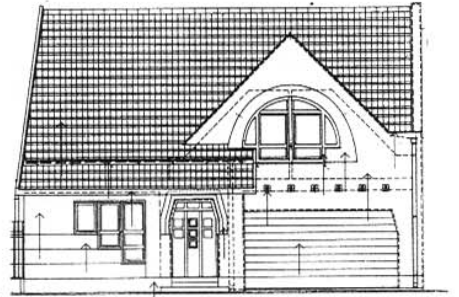
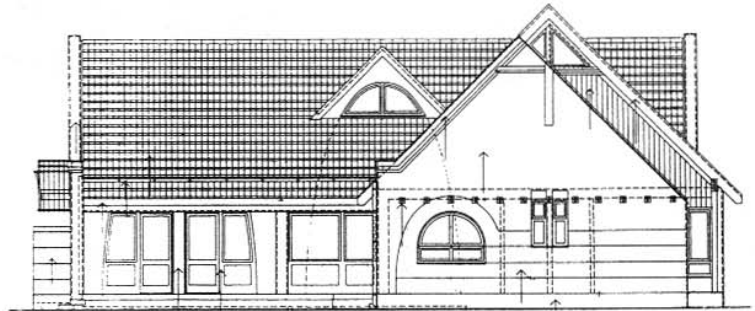
Diploma, BME, 1997

Vándoriskola (1994-1997)

- B&D Műterem - Deák László (Szolnok)
- Forma - Jankovics Tibor (Keszthely)
- Kaposterv - Lőrincz Ferenc (Kaposvár)
- Dévényi és Tsa - Dévényi Sándor (Pécs)
- Ekler Építész Iroda - Ekler Dezső (Bp)

1994. október elsején kezdődött, amikor a benyújtott pályázat alapján felvételt nyertem a Kós Károly Egyesületes Vándoriskolájába. Emlékszem a felvételeire; a zavartságra, aztán az öröme. Kampis Miklós kérdésére, aki arra volt kíváncsi, hogy milyen épület volt az előképem az Országúti Menedékház tervezésekor, a válaszómban úgy okoskodtam, hogy

Vándoriskolás diplomamunka: családi ház, Szolnok, Bástyá utca – földszinti alaprajz, homlokzatok, kerítésrészlet és utcai nézet. Tervezte: Deák László mester és Markót Imre, vándor (1997-98)

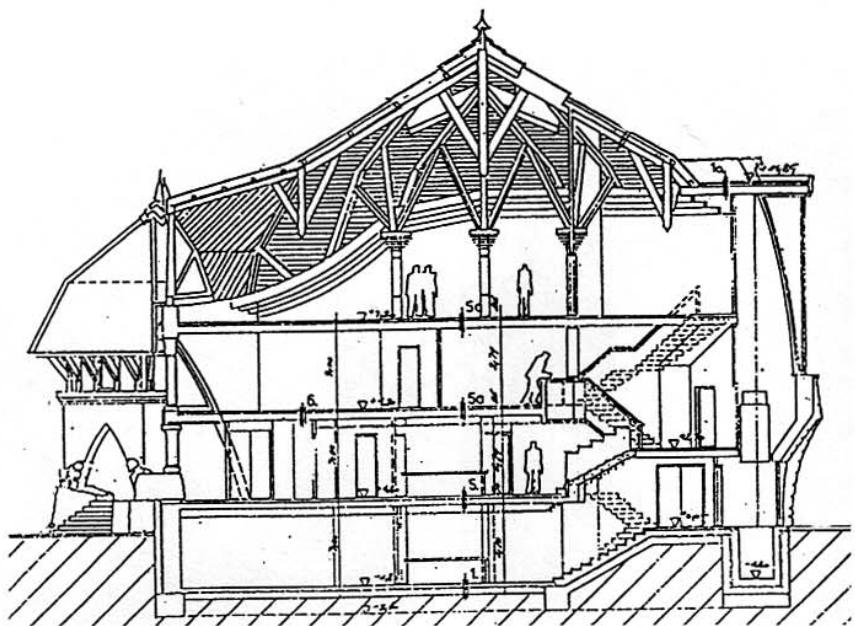
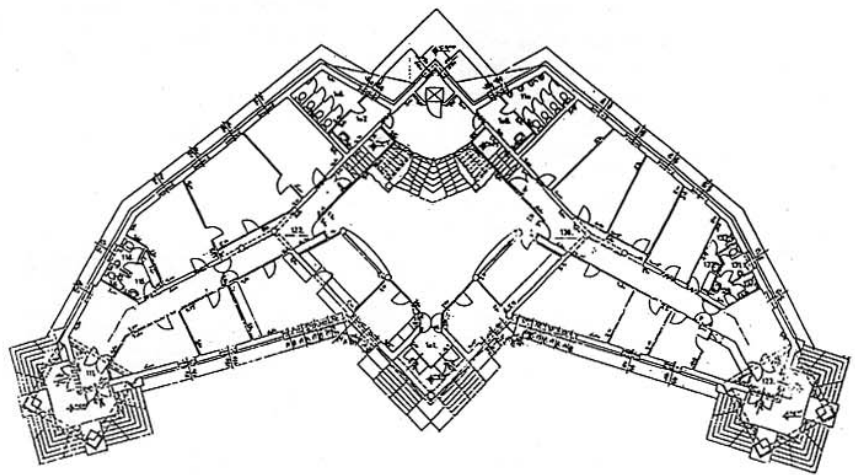
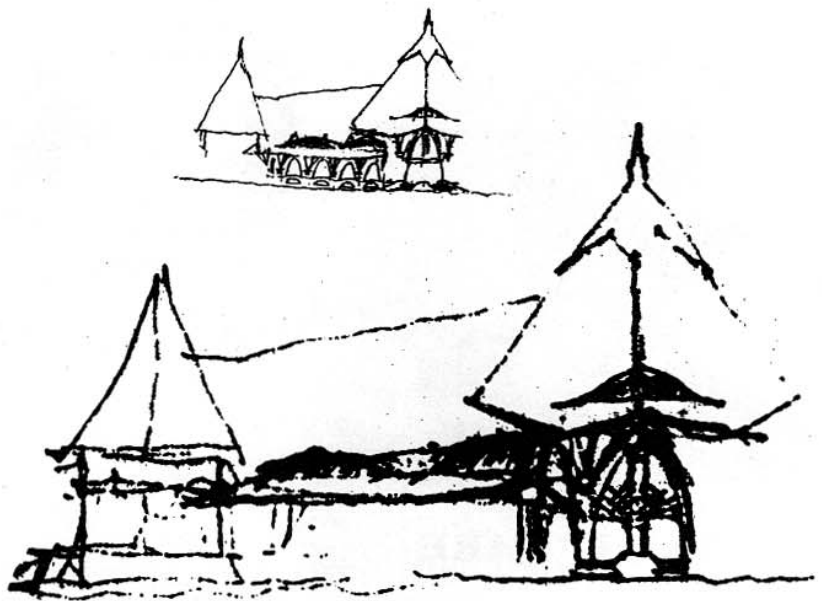

nyílván Kós Károllyal kell kapcsolatban legyen, ezért gyorsan rávágtam, hogy a Bagolyvár, pedig a Varjúvárra gondoltam, ő meg a karavánszerájra mint épülettípusra. Madár – madár mondták néhányan.

Először a B&D Műterembe jelentkeztem, ahol örömmel fogadtak, akkoriban sok vándor megfordult ezen a tájon is. Holecz Jani friss helyére kerültem, utána Ámosdi Árpi és Csendes Móni érkezett, majd Lőrincz Feri és Balogh Kriszta. Deák Laciék irodájában családias légkör uralkodott. Ez elsősorban belőle és Blazsek Gyöngyvérből áradt, atyai és anyai szeretettel vettek körül bennünket. Laci végtelen türelemmel foglalkozott velem, beszélve tanított: a szakmára és az életre. Inasának mutatott be, ha valahová mentünk és erre büszke voltam. Rajtuk keresztül kezdtem megismerni az organikus építészetet és az Egyesülést: régésrégii történetekből, amik még a hőskorból valók, a pécsi időkből; aztán könyvekből, újságokból, házakból, tervekben, emberekből... Nem véletlen, hogy tőlük közvetlenül Jankovics Tiborhoz kerültem Keszthelyre. Tibor és Laci munkájában találtam közös vonást, ami közös múltjukban gyökerezik. Ez az egyszerűségben rejlő szépség, mentesség az eklektikától, az alaprajz derékszögű, vagy akár raszteres megfogalmazása, a pusztá funkcionális valóra váltás értéke.

Tiboréknál tervező irodába kerültem; jó értelemben vett tervező irodába. A munkák léptékéből adódóan a szervezettség elengedhetetlen feltétel volt. Mindeközben barátságos hangulat uralkodott. A keszthelyi nyár maradandó élményekkel telt, amiket feleségemmel és nagyobbik fiammal közösen éltünk át: a Balaton környéki utak, a rezi vár, Sümeg és Tapolca, a közeli Őrség, no meg a sok hétvége Rác Tamáséknál Cserszegtomajon. Tamásnak külön köszönettel tartozom, mert fiatal emberként, végzett vándorként jó példával járt előttem, előtünk. Következett a Kaposterv Lőrincz Ferencel és egy egészen új szellemi műhellyel, ami valahol Franci ifjúkorából ered, amiről mesélt. Keveredik az antropozófiával, Somogy pogányságával és Kaposvár örökségével. És született belőle egy sajátos meseszerű építészeti. Itt olvastam el *A gyűrűk Ura* című könyvet, ami sok mindent megvilágított. A könyv tartalma, a Francival és Kampis Miklóssal folytatott beszélgetések, a tél sötéteje, a Kaposterv szomorúsága, Szántai Lajos Árpád-házi királyai, Somogy csendje és némasága

Polgármesteri hivatal és rendőrőrs, Balatonlelle, 1996 – mester: Lőrincz Ferenc; vázlatok, földszinti alaprajz és keresztmetszet.

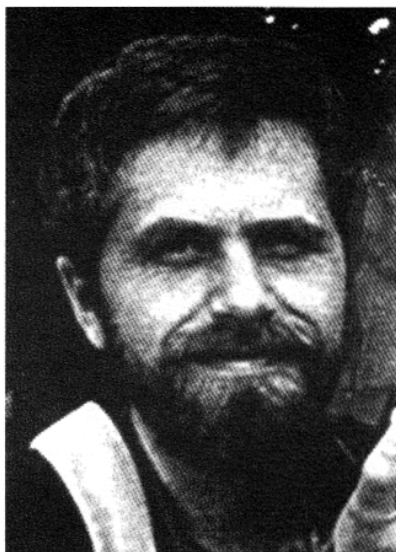

mind egyetlen egész, összegyűrt szürreális világgá váltak akkor bennem. Nagyon lassan kitavaszkodott, Kaposvár virágözönben úszott. Ajtai Zénó háza épülni kezdett, de Balatonlelle lépcsői és kitért szárnyai győzedelmeskedtek. Ezután Pécsre, Dévényi Sándorhoz érkeztem. Sándor világa és Pécs szépsége lenyűgözött. Szerettem az utcáit, a tereit, a zugait. Mindig különböző utakon jártam az irodába. A Mecsek rejtelmes volt, a Zengőhöz szinte zarándoki érzésekkel érkezünk fel. Sándorral először egy családi házat terveztünk a Kígyó utcába, az alaprajz igen mozgalmasra sikerült. Megpróbáltam Pap Laci türelmével és részletességével megrajzolni a terveket, ez sikerült csak jóval több időt vettem igénybe. A Nagyharsányi Szoborpark fogadóépületénél Patacs faoszlopai és a villányi borpincék hangulata formálódott sajátos dévényis világgal. Ekkor készült a DUTAP tanulmányterve is. A Lágymányosi-híd emléktábláján Szócs Géza verséből kimaradt egy szó. A diplomatervem végleges változata összeállt.

Végezetül Ekler Dezső irodájában dolgoztam. Dezső demokratikusan szervezte maga köré a fiatal építészekből álló társaságát. Hétfőnként közös munkamegbeszélések voltak, hogy mindenki tudja, ki mivel foglalkozik. Itt a legszebb feladat, amiben részt vettem, a Herendi Porcelángyár meghívásos pályázata volt. Rövid otlét után, a szolnoki Magyar utca és Sőház utca sarokházának kiviteli tervei készítése végén hazatértem Törökszentmiklósról és Szolnokra. Köszönöm mind az öt mesteremnek a hozzám való türelmét és segítségét. Mindazt a tudást és ismeret, amit átadtak, ami nélkül szegényebb maradtam volna.

Mindszenty József emlékmű, Törökszentmiklós, 1998 – koncepció és szobor: Györfi Sándor Munkácsy-díjas szobrászművész. Építészet: B&D Műterem 2000, Markót Imre; felelős tervező: Deák László, kivitelező: Zsigmond István.

MÜLLER CSABA

Diploma: Ion Mincu Építészeti Főiskola,
Bukarest,

1989 Vándoriskola

– 1993. ősz-1994. tavasz – Kvadrum

– 1994. tavasz-ősz – Kaposterv

– 1994. ősz-1995. tavasz - Makona

– 1997-től OPEION Építésziroda,
Kolozsvár

Fontosabb munkák:

1994.

– Óvoda, Verezegyház (Zsigmond L.)

– Étterem, Piliscsaba (Zsigmond László)

– Ravatalozó - vándoriskolai feladat

– Soli Deo Gloria - Református Központ
(Lőrincz Ferenc)

1995.

– Öregek otthona, Kézdivásárhely (nem
épül)

– Református imaház bővítése, Kolozsvár
(nem épül)

– Családi ház, Bukarest (nem épül)

1996.

– Református templom, Vargyas
(Makovecz Imre)

– Magyarbányai ref. templom,
belsőépítészet (elkészült)

– Református templom, Kolozsvár,
Donáth út (Makovecz Imre)

1997

– Ótordai református parókia

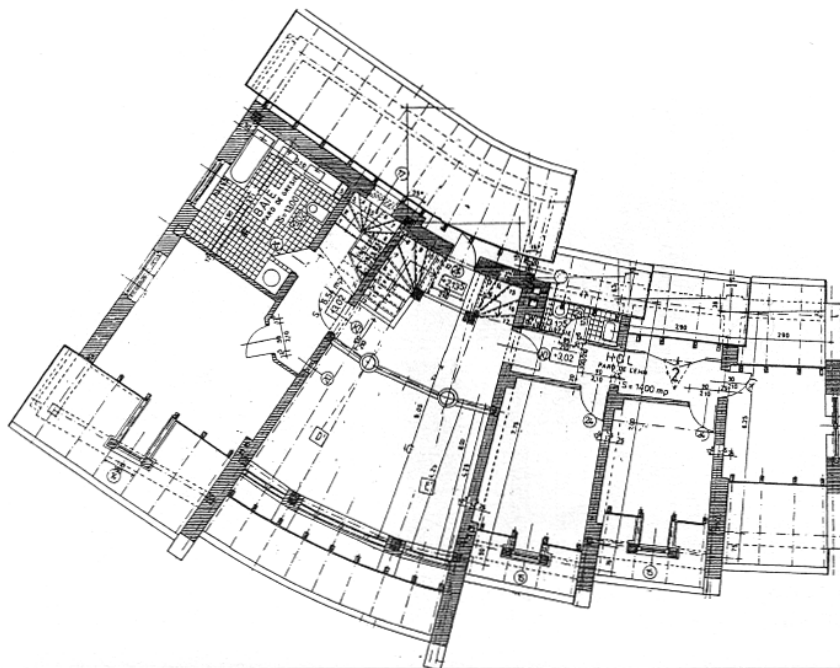
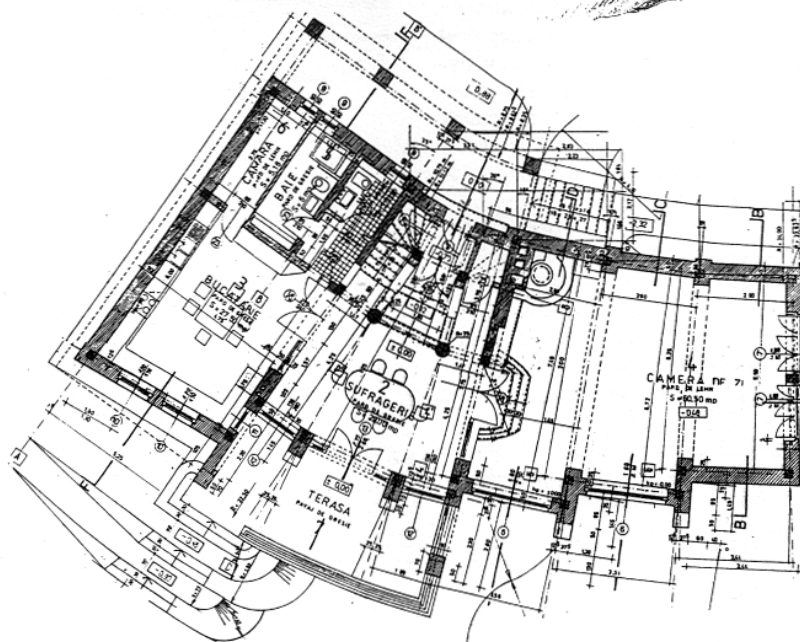
– Ravatalozó, Sepsiszentgyörgy
(Makovecz Imre)

1998.

– Református Központ, Temesvár
(Makovecz Imre)

– Öregek otthona, Farnas

Szászrégen, református parókia, 1996 (mester:
Makovecz Imre); távlati kép és alaprajzok,
homlokzatok és metszetek

A vándoriskolai felvételizőkről ismerősök, jóbarátok révén jutott el hozzám a hír. Tudtam, hogy ez kell nekem, de nehezen vitt rá a lélek, hogy feladva marosvásárhelyi otthonunkat, családomat feleségem szüleinél hagyva nekivágyjak.

Első állomás: KVADRUM. A működő akarat, a biztonság érzése. Alkotó közösség, szeretet, bizalom – röviden így tudnám jellemezni. Hihetetlenül sokat kaptam tőlük. A KVADRUM-ban mindenkinek más munkamódszere, stílusa van, mégis tudnak együtt dolgozni. Ebben az összmunkában részt vennem – Zsiga szakmai irányításával – nemcsak szakmailag, hanem emberi magatartásban is gazdagító jellegű volt. Itt főleg szerkesztői munkát kaptam, de a kisebb munkával elért kezdeti sikerélmény jó kezdésnek bizonyult.

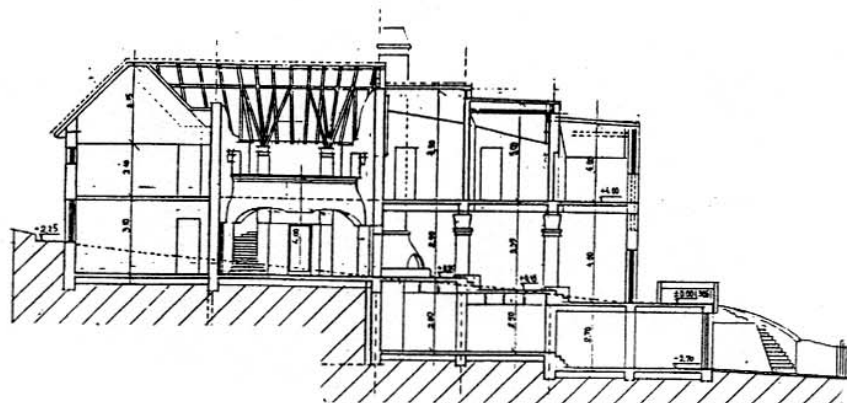
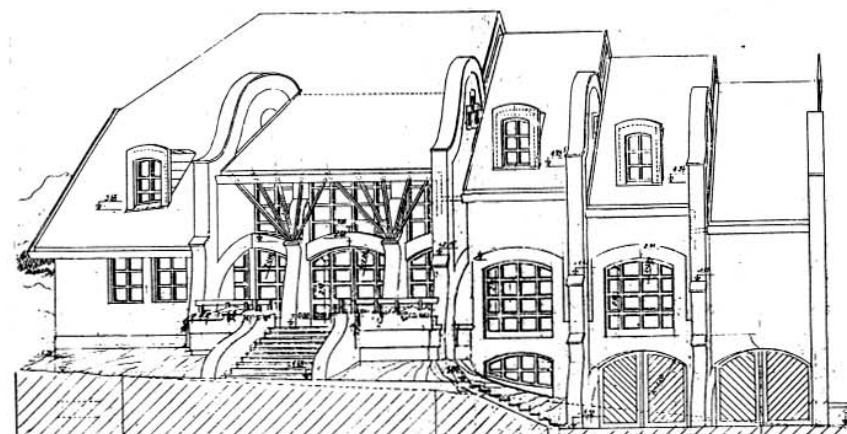
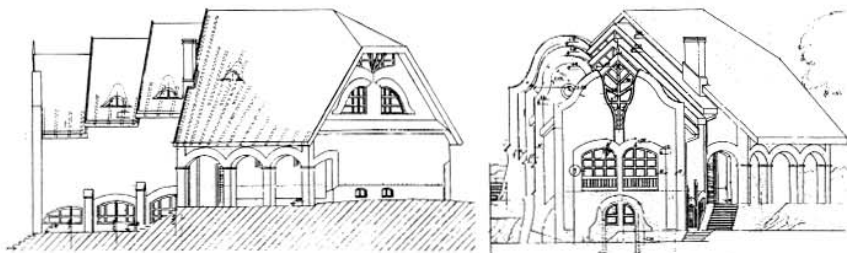
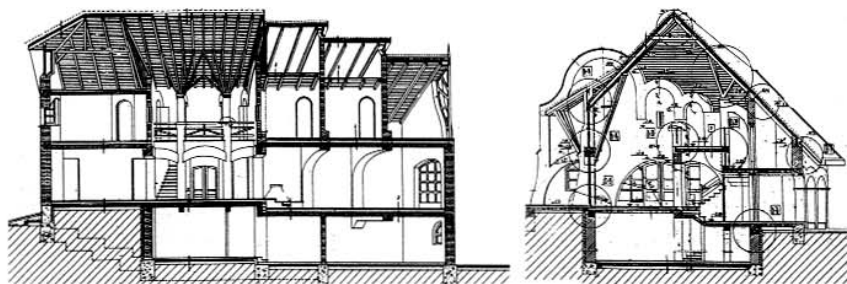
Számomra (néhány éves romániai építési gyakorlat után is) új volt a kiviteli terv legapróbb részekig történő lebontása. A fa szerkezetéből adódó szépséget a részletrajzokon keresztül elérni – ennek lehetősége itt merült fel bennem először. Itt szembesültem először azzal is, hogy faépítményeknél a szerkezet formai megjelenése és belső, statikai logikája között az összefüggés sokkal nyíltabb és érzékelhetőbb, mint más építőanyagok esetében. Itt nehezebb az építész munkáját a statikusétól elválasztani. A vasbeton mintha csak erre lett volna kitalálva: az építész megtervezi a formát, a statikus elrejtje benne a vasakat.

Szívesen töltöttem volna hosszabb időt a KVADRUM-nál; lett volna mit tanulni a nagyobb munkák szervezésével és hatékony irányításával kapcsolatban.

Kaposterv. Kapis Miklós szavait még most is fel tudom idézni (a közösen elfogyasztott ebédek hangulata is bennem van: egy ablaktalan étterem, kifakult, hátulról megvilágított színes fotók a falon, hazai ízek, állati eledelek három éves „vegás” étrend után); most is segítenek eligazodni. Beszélgetések Steinerről és Hauschkáról, a nemzeti géniuszról. Látogatás Bors Istvánnál.

Kár, hogy olyan sokfelé szakadt a Kaposterv. Az odakerülő vándornak így kevés lehetősége van, hogy megismerje azt a sok színes egyéniséget, akik valaha ott dolgoztak, de most már külön utakon próbálnak szerencsét. Az a néhány alkalom, amikor mégis együtt dolgoztunk vagy ünnepeltünk, meggyőztek arról, hogy a létező hajszályökerek még erős támaszai lehetnek az élő építészet ügynökének.

Lőrincz Ferenc. Bonyolult, nehezen szerkeszthető alaprajzokkal és

határtalan türelemmel találkoztam Francinál. A magány érzése (a mindig zsúfolt KVADRUM után) a sokszor elnéptelenedett irodában néha lehangoló volt. Franci megvalósult munkái nagy hatást tettek rám; eleven szellemet mutattak. Együtt sajnos nem tudtunk végigcsinálni egyetlen munkát sem, s ezt nagyon sajnálom. Ennek egyrészt az angliai ösztöndíjas út az oka; ez megrovidította, illetve megszakította az ott töltött időt. Így csak felületes tapasztalatokat szerezhettem, de fontos szempontokat kaptam az előítéletmentes, mindig megújulni tudó tervezéshez.

Nyári egyetem: London, Chinon, Viterbo. Nem remélt utazás egy másik világba.

Visszatérek Kaposvárra, de mér nagyon erős akarat kell ahhoz, hogy gondolatban ne otthon legyek.

Felfüggesztem a vándorlást. Megbízást kapok Makovecz Imrétől az erdélyi munkák ügyintézésére. Így egyszerre lehetek otthon, és állandó kapcsolatban Mesteremmel. Akár dicséretet, akár letolást kaptam, mindig új erővel feltöltődve indultam útnak. Vajon mikor fogom tudni mindezt viszonzni?

Itthon egy építészirodában vállalkozok munkát. Ezzel párhuzamosan elkezdem a szászrégeni parókia tervezését, majd megérkezik (szintén Makovecz Imrétől) a Donáth úti templom vázlatlatterve, megbízást ka-

pok a kézdivásárhelyi öregek otthonának tervezésére. Elég munka ahhoz, hogy elkezdhessem a szabadúszást. Kéthetente utazom fel a SZOF előadásaira és az Egyesülés lajosmizsei konferenciáira.

Egyre több munka (bútorterv, bukaresti lakóház, sepsiszentgyörgyi ravatalozó, temesvári református központ, ótordai református parókia, stb.) és a negyedik gyermekünk megszületése lehetetlenné teszi a tartós elutazást.

Saját irodám van. Megteremtődtek a nyugodt alkotómunka feltételei.

Visszatekintve: mi az, amit kerestem? És mit találtam?

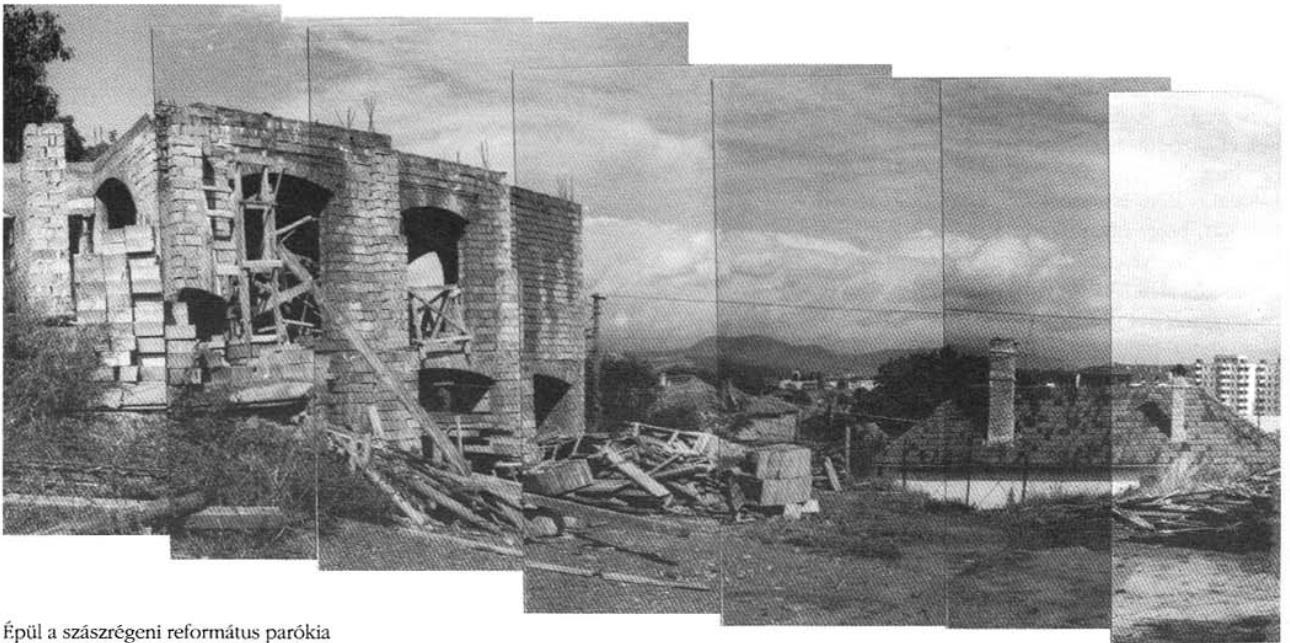
Használható ismereteket kerestem. Ennél sokkal többet találtam. Fényt egy olyan világban, ahol betáplálható kompjúternek tekintenek; elvárják, hogy azt lássuk, amit láttatnak velünk, azt higgyük, amit elhitettek velünk.

De építészek lettünk, és az építészeti segítségével akár a világ teremtését is el lehet játszani. A házat ki kell gondolni, aztán meg kell valósítani, és mindezt közös munkával. Ha szerencsénk van, akkor láthatjuk, hogy ami valóság lett, az JÓ. Főleg, ha a tervezés során nemcsak fizikai igényeink kielégítésére, de a tudatunkból kivesszett vagy elfelejtett szellemi valóság hiányérzetének kezelésére is törekszünk. Azokra a lényekre gondolok, akik a kinyilatkoztatás szerint léteznek, és akikről – ahogyan Hamvas Béla írja – már csak azért sem lenne ildomos az ellenkezőjét hangoztatni, mert még valaki azt hihetné, hogy vendégként fizetés nélkül akarunk távozni ebből a világból.

Ez utóbbit a Vándoriskolára vonatkoztatva (és mert ez a beszámoló is egyfajta számvetés) nem szeretném elmulasztani a lehetőséget, hogy mindenkinek megköszönjem az önzetlen segítséget – mestereknek, barátoknak, családomnak – ebben a számomra sem egyszerű „vándorútlevélben”

Lezárult egy útszakasz, a vándor ISKOLA befejeződött.

Kezdődhet az IGAZI vándorlás?

Épül a szászrégeni református parókia

PINTÉR BALÁZS

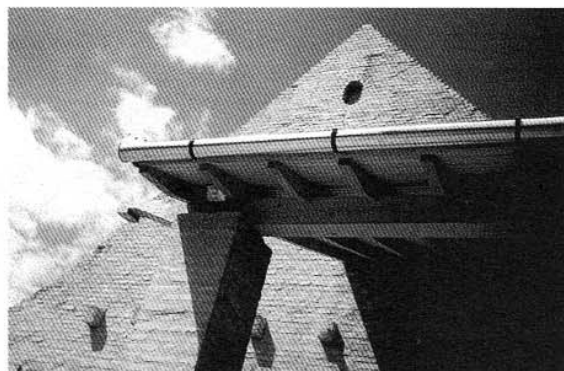
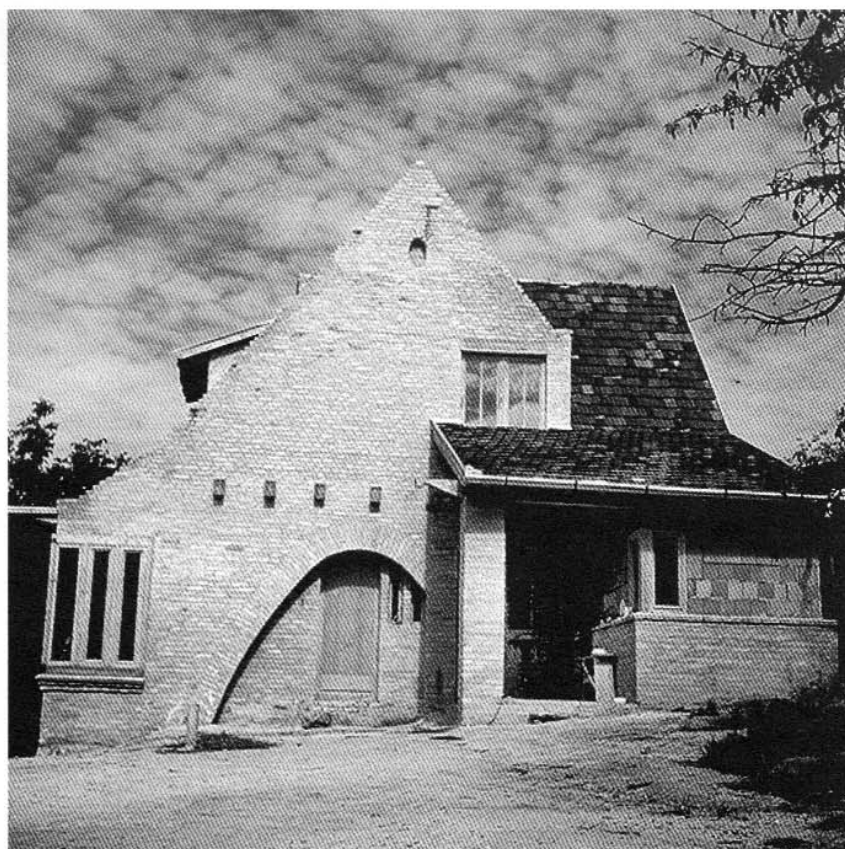
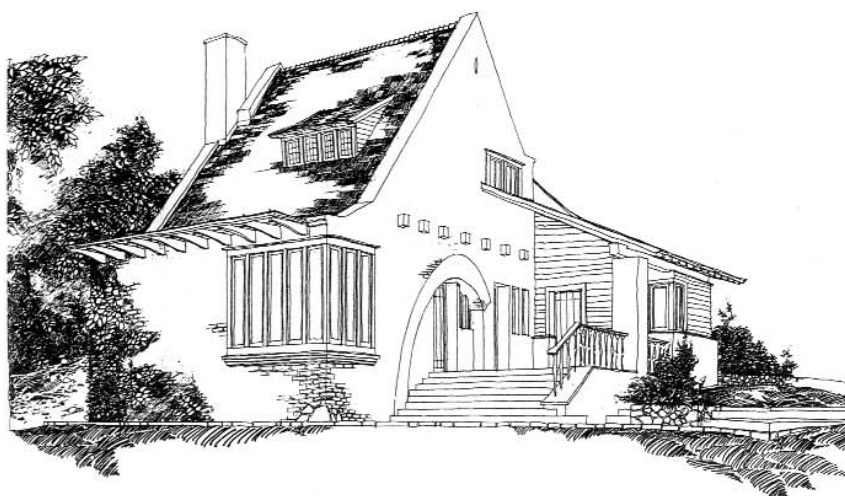
Még az Ybl Miklós Főiskolán (talán másodéves lehettem) a tanszéken ácsorogva egy fali hirdetőmenyemen olvastam először a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolájáról. Az iskola céhes jellege megközelíthetetlennek és elérhetetlennek tűnt. Hamar el is felejtettem.

Már egy építészirodánál dolgoztam, amikor levelet kaptam, s benne egy értesítést a vándoriskolai pályázatról. Két nappal a határidő előtt jött a levél, éjszaka megrajoltam, másnap bevitettem az AXIS-ba a portfóliómmal együtt. És felvettek.

Erősen kötődtem a századforduló építészetéhez. A felvételin ki is derült, hogy jó helyre jelentkeztem; ez az a társaság, amely számára szintén fontos a századelővel való kapcsolat. A jelenlévők közül Sáros Lászlót választottam első mesteremnek.

A Sáros László irodájában eltöltött fél év felkészített az egész Vándoriskolára. Az Egyesülésben betöltött funkciója, a közös programokban való részvétele, az *Országépítő* című folyóirat (amelynek számai náluk futnak össze) kezelése mind komoly ismeretanyagot jelentett számomra a Kós Károly Egyesülésről, a tagszervezetekről és a különböző irodákban dolgozó építészekről, fiatalokról. Sáros László és Tenkács Márta közösségi aktivitása követendő példa volt előttem.

Második vándorállomás: Kaposvár. A hajdani közösség, a feloszlóban lévő Kaposterv nagy szeretettel fogadott. A város közel áll hozzám; nagymamám helybéli, gyermekkorom emlékei is ide kötnek. Kaposvári mesterem Lőrincz Ferenc mindent meg is tett, hogy otthon érezzem magam. Nagy önállóságot adott, rábízta a problémák megoldását, s ha mégsem sikerült, türelemmel segített. Rendszeresen elvitt Balatonra művezetni – mivel munkái túlnyomórészt ide kötnek –, ilyenkor egész nap beszélgettünk, kérdezhettem, őszintén válaszolt min-

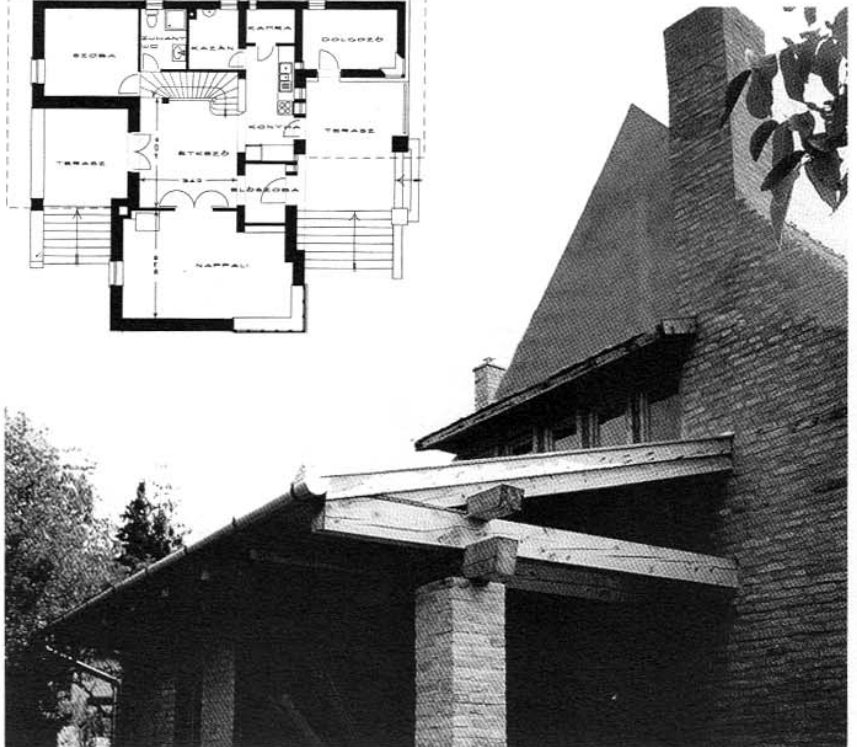
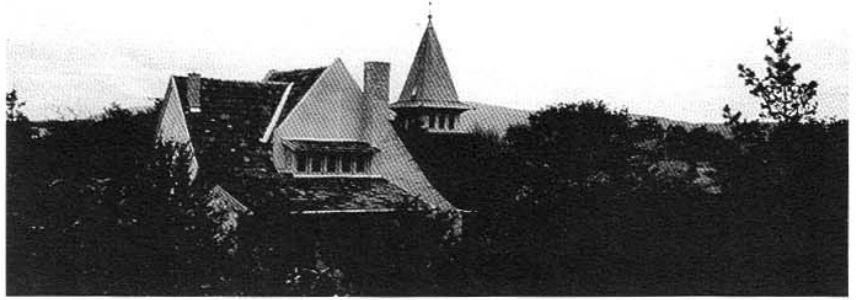
denre; hiba volt, hogy a közvetlen kapcsolat ellenére nem kérdeztem eleget Kampis Miklóstól sem. Rossz volt eljönni.

Az AXIS Építésziroda következett. Megkaptam elsősre, amitől mindig tartottam: egy Salamin-féle „mozgó tetőt”. Végül sikerült megrajzolni. Igaz, Salamin Ferencnek végtelen türelme van; képes indulat nélkül negyedszerre is elmagyarázni ugyanazt. A következő családi ház tetőszerkezetét már nyafogás nélkül megcsináltam... Az AXIS Építészirodában tiszteletre méltó volt az egymás iránti szeretet és őszinteség. Itt tapasztaltam meg, hogyan lehet egy irodai karácsony valódi ünnep.

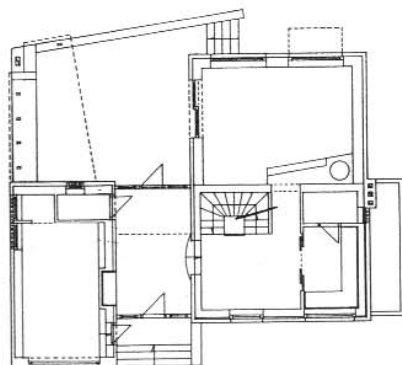
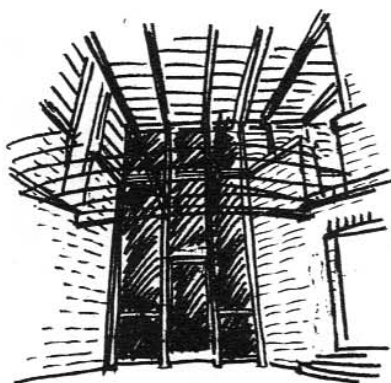
Az AXIS után ismét vidéki félév következett: Esztergom. Szívbemarkoló volt látni a nyilván szándékosan elszegényített, egyébként gyönyörű, meghitt kisvárost. Az É-11 Kft. a városhoz hasonlóan a megmaradásért küzd; így érzem a mai napig. Esztergomi mesterem, Kund Ferenc ennek ellenére rendszeresen vándorokat fogad és foglalkoztatja őket, ami nagyon tiszteletreméltó. Esztergomban is családi hangulat fogadott; Kundék ajtaja mindig nyitva állt előttem (akárcsak Lőrinczknél Kaposváron).

Az É-11 után KVADRUM. A KVADRUM-ba bekerülve az ember részese lesz egy nagyobb társaságnak, a MAKONÁ-nak is. A közös irodaház lehetőséget ad közös programok szervezésére, és az azokon való részvételre. A keddi programok Anthony Gall, Jánosi János és a vándorok szervezésében emlékeztetésekké maradnak. A KVADRUM nagyon dinamikus iroda. Zsigmond László és társai az AXIS-hoz hasonlóan erős szálakkal kötődnek egymáshoz, s ugyanakkor mindnyájan önálló, független építészek.

A kvadrumos félév végén kezdtem el tervezni a saját házunkat Piliscsaba-Klotildligetre. Az épületet két hónapig terveztem folyamatosan. A tervezésben nagy segítségemre volt az egész iroda, valaki mindig megnézte, megkritizálta a vázlatokat. A ház alapjait 1997. július 1-én kezdtük el ásni. Fél évig nem dolgoztam, csak a házépítéssel voltam elfoglalva. 1998. februárjában beköltöztünk.

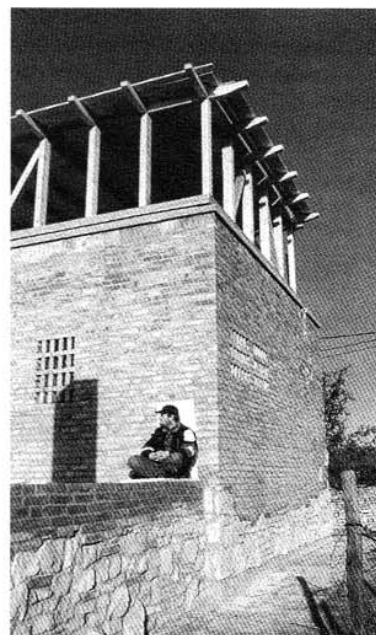
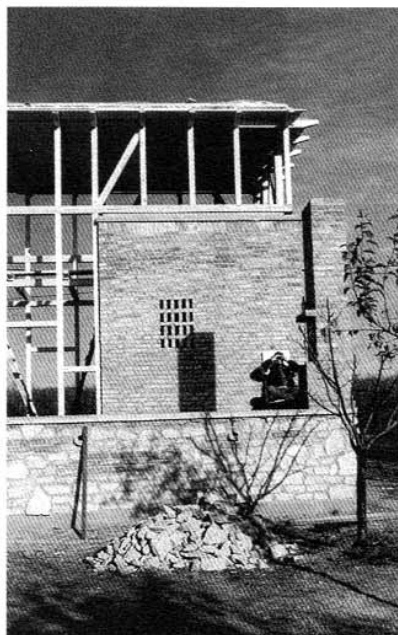
Családi ház, Piliscsaba-Klotildliget, 1996-97
Az előző oldalon: távlati kép, homlokzat a bejárat felől és az előtető részletei; jobbra: a ház teteje a klotildligeti templomtoronnyal, a kert felőli nézet, földszinti alaprajz és előtető.

ZSUFFA ZSOLT

Fontosabb munkák:

- Társasházak tetőtérbeépítése, Zalaegerszeg, Füzes Antal munkatársaként (vázlattevő, 1995)
- Szülei házának átalakítása, tetőtérbeépítés, Budapest, XVI. ker. (1995-98)
- Honfoglalás-emlékmű, Ipolyvarbó, Felvidék; munkatársak: Csontos Gy., Molnár M., Pintér T., Urbán Á. (1996)
- Új Nemzeti Színház, országos pályázat, Budapest, V. – Janesch Péter és Karácsony Tamás munkatársaként (1997)
- Papír-írószerszám üzlet és portál, Esztergom, (1997)
- Családi ház, Budapest, XVII. (1997)
- Családi ház, Csömör, Munkatárs: Bihari Zoltán (1997-98)
- Szent Ignác Szakkollégium átalakítása, Budapest, XIX.; Salamin Miklóssal (1997-98)
- Kislakásos üdülőegyüttes átalakítása, Balatonboglár, Ekler Dezsővel (vázlattevő, 1998)

Diplomamunka: családi ház, Csömör, 1997-98
– enteriőr-vázlat, alaprajz és fényképfelvételek az épülő házról

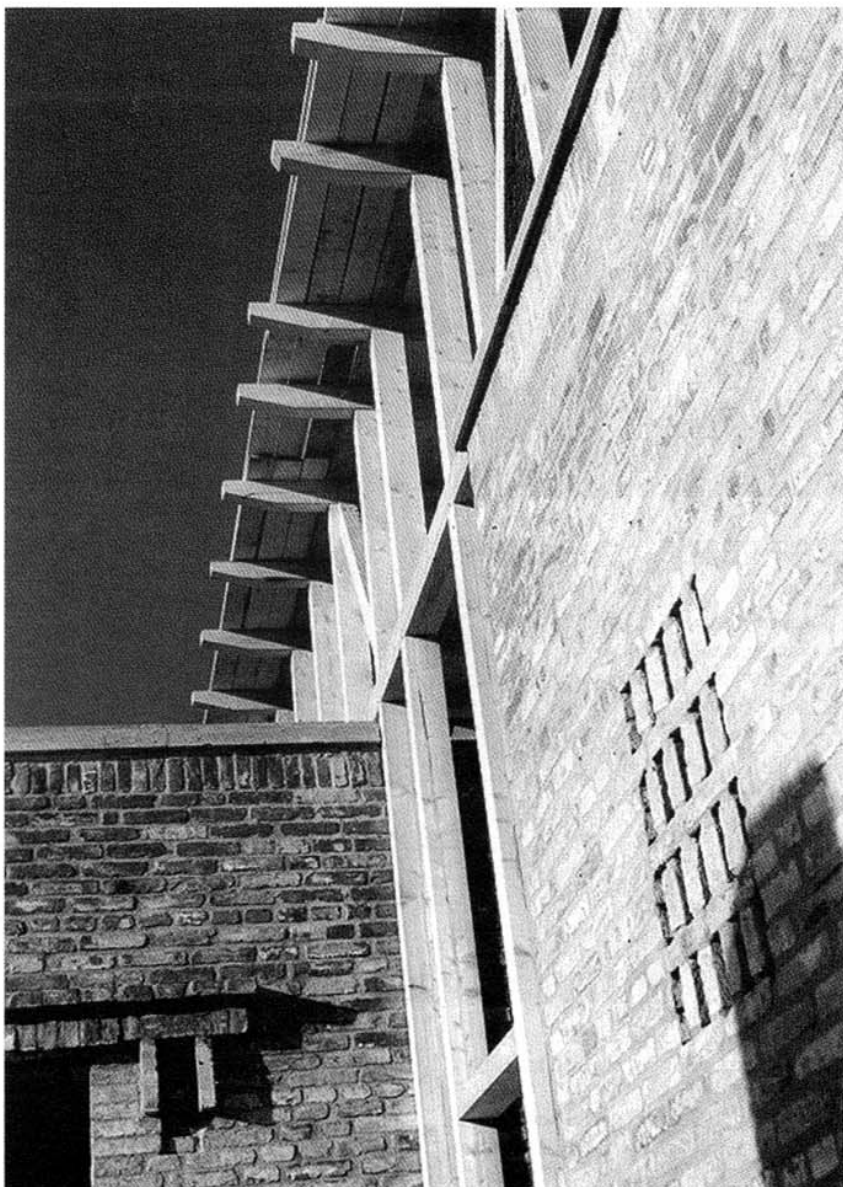
A Vándoriskola egyértelmű választásnak tűnt. Az előzmények: a Velencei Biennálé kiállítása (1991), Népi Építészeti TDK (1992-94), és a nyári Csete-táborok (1993-95).

Az első állomásom Keszthely volt. Formált engem. Nagy kiviteli tervek Jan-kovics Tibor és Rácz Tamás mellett, majd a Füzes Antal-féle szigorú precizitás. Jó iskola volt. Közös albrélet Bogos Ernő-vel, betlehemezés Körtéékkel, a hosszú munkanapok, a téli Balaton nyugalma, Pap Gábor és Szántai Lajos előadásai – ezek adták meg a három év alaphangját. Azóta sem volt annyi időm olvasni, mint akkor a vonaton Keszthely és Pest között.

A következő félév szüleim házának átalakításával telt. (Külön köszönet Füzes Antinak tanácsaiért, amelyekkel még a tervezés időszakában segített.) Szüleim-nek rajzolni nem volt túl könnyű feladat, *a jól van, kisfiam, de azért ez most mégis így lesz* hozzáállás nem a leglelkesebb tervezési program... Tehát tervező és segédmunkás voltam ebben az időszakban, a nyár meg elég meleg; kőművesekből több garnitúra is elfogyott (persze nem pont ezért), nekem pedig kellett a kivitelezési gyakorlat. Tisztább szerkesztés, egyszerűbb csomópontok; ez volt a lecke.

Ezután két esztergomi félév jött Karácsony Tamással. A Nemzeti Színház pályázattól kezdve az egyes portálcso-mópontokig mindent rajzolhattam mellette. A legtöbbet tőle kaptam. Nagyszerű időszak volt, de talán még mindig nem sikerült mindent feldolgozni, megszűrni.

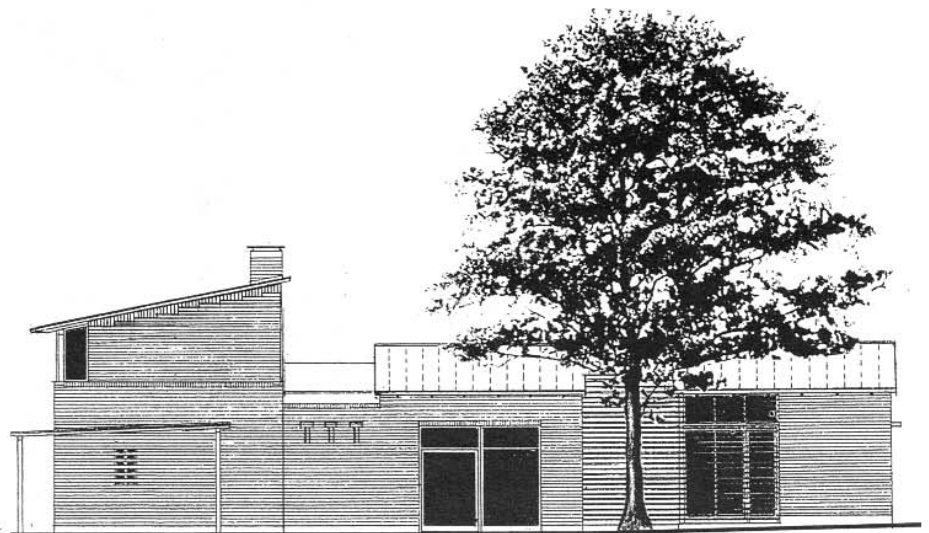
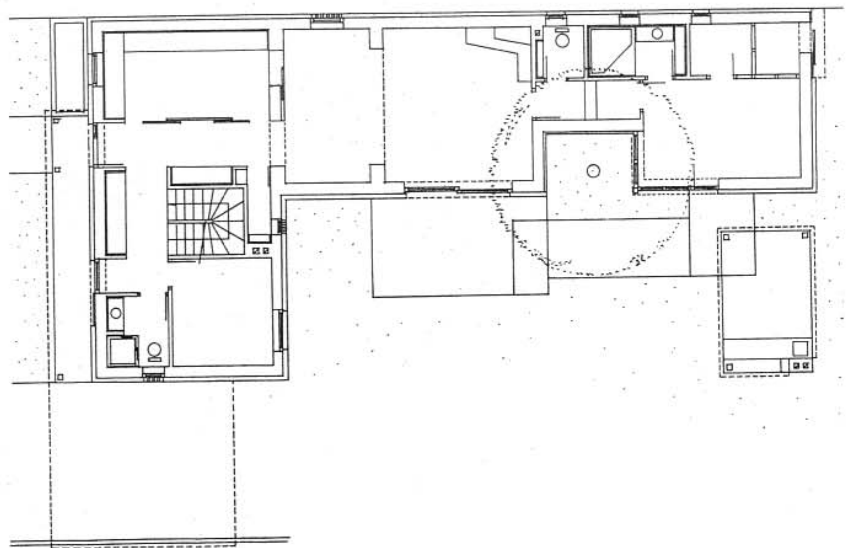
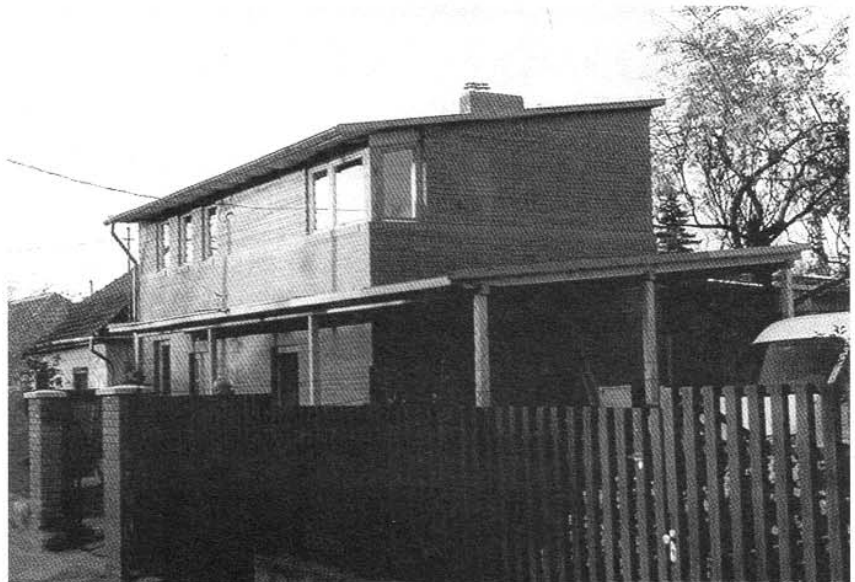
Az AXIS furcsa hely. Már nem Mako-na, de nagyon is Kós Károly Egyesülés. Közös iroda, de igazán már nem annyira együtt. Gyönyörű Karácsony, finom to-kaji borok. Itt kezdtem azt a csömöri há-zat rajzolni, amelyik a diplomamunkám lett. Nagy Tamásnak köszönettel tarto-zom a konzultációiért, Farkas Norbinak pedig a bizalomért. (Ő az építető, és eb-ben a szakmában ez a legfontosabb.) Sokat tanultam itt, még úgy is, hogy Sala-minnal nem voltunk mindig azonos frek-vencián.

Diplomamunka: családi ház, Csömör, 1997-98
fénykép az épülő házról; oldalhomlokzat

Ekler Dezső irodájában töltöttem az utolsó félét. Kitűnő társaság, mély gondolatok, újra meg újra átrajzolt tervek, szépen formált tömegek és terek, meg hogy civil építészet... nekem talán ennyi. Az iroda, ahová biciklivel jártam a nyáron. Dezső hívta fel a figyelmemet a már meghúzott vonal gondolatmegkötő hatására is, szóval van még mit tanulnom, úgyhogy úgy tűnik, maradok – maradhatok – még egy darabig.

Persza a Vándoriskola ennél sokkal több. A három év legnagyobb tanulságait nyilván az emberi találkozások hozták. lehetett itt szakmát és odaadást tanulni, de nekem a legfontosabb talán az volt, hogy az Egyesülésben vannak ünnepek, a többi meg csak szójáték.

Családi ház, Budapest, XVII. kerület, 1997.
nézet az utca felől, alaprajz és oldalhomlokzat

Frank Lloyd Wright és a nemzetközi stílus

Szekér László
Miért éppen Wright?

Mi közünk van ehhez az időben és térben távoli, századunk első felében az amerikai földrészen alkotó építészhez? Látszólag nem sok. Úgy tűnhet, ő is csupán egy a *nagy nevek* közül. Működése, építészeti felfogása mintha ködbe veszne. Nekünk azért fontos, mert igaz. Azt a becsületességet, *integritást* képviseli, amire nagy szükség van ma is. Úgy vélem, az 1900 és 1921 között történtek hasonlíthatnak az 1977 és 1998 közötti 21 évről. A századforduló sokszor álmatag útkeresését követték a nagy társadalmi átrendeződések, a kijózanodás, majd valami egészen más született, mint aminek kellett volna. A modern építészet fogalmát kisajátították. A gyökerek nem Le Corbusier-nél, hanem Frank Lloyd Wright-nál erednek, aki mintegy húsz évvel megelőzte az úgynevezett *nemzetközi modern stílus* kialakulását. Mivel megkerülni nem lehetett, amolyan szent tehénként piedesztálra állították. Szakmán belül sem közismert a tény, hogy Wright élesen szembekerült a modernizmussal „apostolával” (Le Corbusier, Philip Johnson, Walter Gropius, Mies van der Rohe, Breuer Marcell stb.). Az építészettörténeti könyvek többsége a mai napig összemossa

őket. Frank Lloyd Wright nem volt hajlandó együtt másírozni a nemzetközi stílus propagandagépezetének díszmenetével, és azt az építészetet, melyben hitt, *organikus építészetnek* nevezte el. Amit ő már 1932-ben látott, amikor az építészet romlásáról beszélt, az utólag beigazolódt.

A romlás azóta kiterjedt. A szakma válságban van, etikai és egzisztenciális problémákkal küzd. Az építészet leértékelődött, feldarabolódott, tudományos szakággá vált. Az építészeket olcsón adják-veszik, a szakma krémje kesereg a „minőségromlásban”. A megrendelő válogat a stílusok között, a formaalkotás kicsúszott az építész kezé-

ből. Nem remélhetjük, hogy a megoldás intézményesen, akár a legjobb szándékkal létrehozott szakmai szervezetek útján, kívülről születik meg. Személyes válaszra van szükség. Wright mondta, hogy mindent el kell felejteni, ami régen volt, mert minden a maga helyén és idejében volt jó. Wright-ot ma nem értik vagy félreértik. Wright építészete: felülről, a tudat világosságából inspirált építészet. Kötelességünk megérteni őt, vele együtt az elhallgatott,

ismeretlen építészetet. Nem esztétikai, vagy stíluskérdésről van szó. Wright a jelenlét, a személyesség, az alkotói szuverenitás kérdése. Ha ezek hiányoznak, tovább sülyed az építészet. Nem megoldás a doboz díszítése, sem az akadémizmus. A pénz diktátumával szemben nem lehet esztétikai érveket felhozni. A körülményeket nem lehet legyőzni a rendszeren belül, csak ha rámutatunk a rendszeren túl létező dolgokra. Persze ne legyenek illúzióink, nem lesz könnyű. Megcsontosodott előítéleteink széttört tükörszilánkjaiába nem kapaszkodhatunk. Szerencsénk, hogy Wright példája előttünk áll. Pályatársaihoz, ügyfelekhez, tanítványokhoz írt levelei rendelkezésre állnak, így megismerhetjük ügyfélhez, kollégához, pénzhez, környezethez, anyagokhoz, stílushoz, való viszonyát.

Különösen fontos kordokumentumok az egyes építészekhez írt levelei, melyek közül négyet ismerte-

tünk most. 1932-re megindult a tülekedés a modernizmus zászlaja alá. A propagandagépezet zajosan felvonult. Wright-ot, mint az eredeti mozgalom nagy öregjét, szívesen látták volna maguk között, ő azonban *kiszállt a zászlóshajóból*. Megérezte a modernizmus korrumpálódását, klisészerű formalizmusát, csalódottan vette tudomásul, hogy gondolatai fokozatosan átcimkéződvé, önmaguk paródiájaként jelennek meg, taszította a propaganda hatásossága is.

Az építészetnek mindenekelőtt *egészséges szemléletre* van szüksége, olyan erőre, ami önmagán alapul.

Frank Lloyd Wright (1867-1959) – 1887

Frank Lloyd Wright
Levelek építészekhez

1932. január 19.

Mr. Philip Johnson

Long Island City, New York

Kedves Philipem:

Nincs sok haszna ennek a levélnek. Semmi másról nem fog meggyőzni, mint, hogy kezelhetetlen és kérlelhetetlenül csökönyös vagyok a propagandát és a tervezett menetrendet illetően.

Rendben van. Úgy legyen. Legalább meglesz az örömmöm, hogy az legyenek, aminek teremtettek. Félreállok, és hagyom elvonulni a díszmenetet a főkolomposaival együtt. Azt hiszem, nem ugyanazt a nyelvet beszélem, és nem tudok azonosulni a céljaival és szándékaival sem. Számomra az építészet valami más.

Ha a kiállítás jellegét egy kicsit világosabban elmagyaráztad volna nekem az elején, feleslegesen kidobott pénzt és energiát spórolhatunk volna meg, bár remélem nem sok veszett kárba. Mostanság oly nehéz a pénzt megkeresni.

A táviratom megmagyarázza mondanivalóm lényegét.

Építészeti értelemben jelenleg eléggé hontalannak látom magamat. De biztosan érzem, ha még öt évig dolgozom, újra otthon leszek.

Am ezalatt a „nemzetközi” propaganda díszmenete csak menjen szépen a maga útján nélkül.

Úgy tűnik, túl sokat kockáztatok, ha belemegyek abba, hogy együtt vonulgassak egy válogatottan eklektikus csapattal az országban, úgy mintha modernnek fogadnám el őket és munkáikat, miközben nemcsak elutasítom, de a leghatározottabban el is ítélem őket.

Respektálok Corbusiert, bámulom van der Rohe-t, szeretem Haeslert, és – ha a lista azt jelzi, amire szánták – még sok értékes embert a kiállítókon kívül. Howe elég jó, bár Lescaze, amennyire tudom, mégis egy kezdő.

Othon tudnám érezni magamat egy kiállításon, velük együtt, és más fiatal emberekkel is, akik becsületesen igyekeznek nemes és szép épületeket építeni, mint én is, amikor fiatalabb voltam. Ok igyekeznek türelmesen megalapozni magukat ezen a tisztességes úton – elnyerve a sikert lépésről lépésre, ahogy jön.

De rosszul vagyok az olyanok színjátékától, akik kiválsztanak egy stílust, régít vagy újat, jól-rosszul megépíte-

nek egy épületet valami vállalkozó segítségével, majd úgy publikálják, mint valami nevezetes eredményt. És ez nem csak egy emberre vonatkozik, hanem egy típusra...

A mi országunkban a propaganda bűn. Az erőltetett üzletszerzés átok. Legalább a saját feladatoddal törődhetek, ha lesz mivel, és nem kell versenyznem vagy egy hajóban ülnöm számomra szégyellnivaló módszerek szégyellnivaló példáival, amik jövőre építészetünkben pusztán „nemzetközi stílust” csinálnak. A szabványpapír-stílust érte ezen. Tisztában vagyok veled, hogy te és Russel (Hitchcock) rokonszenveztek ezzel az irányzattal, – és felkészültem rá, hogy addig becsüllek benneteket, amíg fel nem ismerem a propaganda szennyét az általatok kedvelt példákban.

Remélem, mindketten jóhiszeműek vagytok. De mint

afféle kezdők, valószínűleg nem vagytok tudatában sokmindennek, ami túl felszínes, túl sekélyes és talmi ahhoz, hogy ki ne fakuljon.

De mindez nem indokolja, hogy részt vegyek a seregszemléteken és eláruljam a saját elveimet, mind az építészetet mind az életfelfogásomat illetően.

Annak is tudatában vagyok, mennyi muníciót adok ezzel az ellenségeimnek. Hát igen, annyi kijut belőlük! Senkinek se több. Ám a tekintetem egy olyan célra fűg, amiért érdemesebb küzdeni, még ha előbb elszólítanak is, mintsem elérnem. Ha így is esne, legalább nem adtam el magamat!

Hidd el Philip, sajnálom. Add át üdvözlétemet Russel Hitchcocknak, és remélem

hamarosan látlak mindkettőtöket itt, Taliesinben jövő nyár elején a feleségeitekkel. Ha most nem hoztátok is el őket, akkor majd ugye megteszitek?

1932. február 11

Mr. Philip Johnson

New York City, N.Y.

Kedves Philip:

A N.Y. Times cikke a kiállításról a külsőséges formák legostobább bemutatása volt, amit valaha láttam. Ilyen hihetetlenül gyerekes kijelentések és példák segítés helyett csak árthatnak az építészet ügyének. Az ott kifejtett vélemények árulkodóak.

Miért kellene nekem – kérdezlek én, aki egész életemet egy organikus építészet ideáljának szenteltem – egyúttal menetelnem ezzel a kísérlettel, hogy ellopják a külsőségeit

Frank Lloyd Wright, 1893

ennek az ideálnak, és óriási csinnadrattával életre keltsék az alantas lényét?

Az egész erőlködés nem csak személyiségemtől idegen, de rokonszenvemet is nélkülözi. Amikor elsőre visszakoztam, már akkor gyanítottam, meghazudtolom az egész ügyemet, ha veletek tartok. Most egészen beigazolódtak a legsötétebb gyanúim.

Legelőször csak azért egyeztem bele, hogy segítsen az erőfeszítéseiteket. De most, hogy megértem, nem azért vagyok benne, mert valamit is számítok, hanem mert én egy nevezetesség vagyok, – nos nem izgatom magam, csak szarkasztikusan mosolygok.

Az önző hírverés és szegyéntenen propaganda lényege, ami e viselkedés háttérében áll, a kiaknázás szoros tartozéka. És bár egyáltalán nem hiszem, hogy Oud és Rohe elfogadná (természetesen Corbusier igen, mivel ő a ti propagandátok lelke), ennek nincs semmi következménye. Ilyen érzésekkel méltatlan lenne együtt utaznom veletek. Most legalább tudom, hol állok.

És sokkal jobban érzem magam, ha az organikus építészet ellenségei ott vannak, ahol kell: szem előtt. Kívánságaim véglegesek a következőkkel kapcsolatban: ragaszkodom hozzá, hogy távolítsák el nevemnek mindennemű nyomát, ami kapcsolatos a hírveréseikkel, amikor a kiállítás a Modern Művészetek Múzeumában bezár.

Elképzelheted, milyen nehezen és csalódottan ismerem fel újra, hogy meddig értékes kortársaimnak egy nagy ügy iránti odaadásom. Versengenek, de nem viszik végig a dolgokat. Ám nem szabad panaszkodnom. Nem más okból adtam oda magamat az Építészetnek, mint szerelemből. Legalább ennyit hagynom kéne nekik is.

Kellő rálátással talán megethetem.

Amint azt Lewis-nak (Mumford) megtáviratoztam, csak a New York-i kiállításon való részvételbe egyeztem bele. Ténylegesen csak az újságokból értesültem a tervezett körütről.

Legy jó, Philip, és finoman mentsél ki, ahogy lehet.

1947. október 21.

H. Th. Widjeveld
Oosterbeek, Hollandia

Kedves Widjeveld:

Ön egyike azoknak, akik a lelkiismeretemet nyomasztják. Nem tudtam, hogyan számoljak el önmagammal Önnel kapcsolatban, így nem tudván, mit is írjak, nem írtam.

Ám az a nyílt kérése, hogy az USA-ba jöjjön és csatlakozzon hozzám, nyílt választ érdemel.

Igaza volt, amikor számolva a vállalkozásomban való részvétellel (ez több mint húsz éve volt?) azt mondta: „Nehéz vele dolgozni. Sok évbe fog kerülni felépíteni ezt a helyet. Nekem csak tízezer dollárom van. Nem tudom, mit tegyek.” Jól mondta.

Azóta sok év elszállt. Megkerestem és ráköltöttem vagy egy félmilliót erre a helyre, meg Arizonára, és még befejezetlen az egész. Persze sok mindent megcsináltak, amióta Ön látta. Most mint alapítvány folytatjuk, adómentesen.

Igaza volt a végkövetkeztetésével, hogy nehéz lenne velem dolgozni. Mi több, velem lehetetlen együtt dolgoznia... bárkinek, hacsak nincsen betanítva és nincsen, hogy úgy mondjam, hosszú évekig hozzászoktatva a munkamódszeremhez. Mint azt tudnia kell, még most is az önálló alkotói alapállásban hiszek. Így hát mi mást hozhatna egy magafajta nagytehetségű és határtalan ambíciójú embernek, akinek jóformán semmiféle tapasztalata nincs a munka- és életvitellel

kapcsolatosan, mint frusztációt és végső rosszindulato?

Két dudás egy csárdában biztosan túl sok. Szeretnék hasznára lenni Önnek és társainak – az elismerésük akkor ért, amikor a szerencsém leszálló ágban volt, és nem vagyok hálátlan ennyi idő múltával.

De mi legyen ez? Mi szolgálhatna leginkább javára itt a mi országunkban – nem tudom.

Ez az ország túltelített a balos modernistáktól, mint amilyen Ön is. Itt van Gropius, Corbu, Mies, Mendelsohn, Breuer meg a többi. Még mindig ott tartanak a tagadásban, ahol én tartottam 1906-ban és a horizontalitás hangsúlyozásában, ahogy 1910-ben csináltam.

Nem egyezne az alkotói lelkiismeretemmel eme reakció egy újabb szószólóját támogatnom. Ha Ön mélyebbre hatolna náluk, és képes lenne elvitatni azt a klisészerűen felszínes esztétikát, melyért most kiállnak, akkor megérke-

Frank Lloyd Wright, 1924

zése erre az oldalra és egy katedra valamely egyetemen üdvös és áldásos lehetne. Mikor Ön beszél, olyan embernek tűnik számomra, mint aki náluk mélyebb érzésű és nagyobb képzeletű. Ám mikor épít, nagyon azonos karakterű dolognak látom, amit tesz, azzal, amit természetszerűleg tanítana is.

A szakadék magam és eme személyek között kiszélesedett. Ők két dimenzióban gondolkodnak, beszélnek és dolgoznak, mialatt idealizálják a harmadikat és vice versa. Érzem, hogy éppannyira messze vagyok tőlük most, mint voltam 1910-ben, és a hitehagyásuk csak azt szolgálta, hogy elárulják egy, az anyagok természetének megfelelő organikus építészeti ügyét, mely hitem szerint a Demokrácia építészete.

Amit tesznek, az számomra határozottan Nácizmus.

És ők ezt így egyáltalán nem képesek látni. Minek bővíteni soraikat egy újabb pártolóval, csak, mert Ön a régi napokban az én tisztelőm volt? Tele vannak az egyetemek ezekkel a jövővel és, bár felteszem, ez jobb, mint az ország lehetett volna nélkülük, ez az egész kudarca annak a mélyebb ügynek, amelyre vágytam, amelyben hittem és amelyet reméltem.

Igen, az úgynevezett modern építészet visszalépett 1910-be, amennyiben a jelenlegi formája számít az utolsó dolognak az oktatásban.

Ön természetesen egy rajongó, ízléssel és ügyességgel, határtalan ambícióval és ennek megfelelő energiával. Hát miben és hol tudna Widjeveld megelégedést lelteni – önmaga megalkotását?

Tényleg nem tudom, hacsak nem egy tanári állásban itt valahol, és nem szeretném támogatni a jelenlegi irányzatot a barátságommal, mert tudom, sosem származott vagy fog származni semmi jó abból, ha valakinek az „ideáljával” húzzuk az időt, csak, hogy kedvesek legyünk egy baráthoz vagy, hogy jobban legyünk magunkkal.

Így hát, kedves Uram, mit tehetek Önért? Szeretném, ha újból meglátogatna minket – örömteli várakozással meghívnám Önt és feleségét, mint vendéget – megtenném, ha valahol a megelégedését biztosíthatnám. Ám *Ön nem dolgozhat velem* („félek, senki idősebb sem”).

Túlságosan messzire mentem térben és időben a magam technikájában, hogy más technikáját alkalmazzam. És az időm túl rövid, hogy ilyenre gondoljak. Taliesin nem az, aminek Ön hiszi.

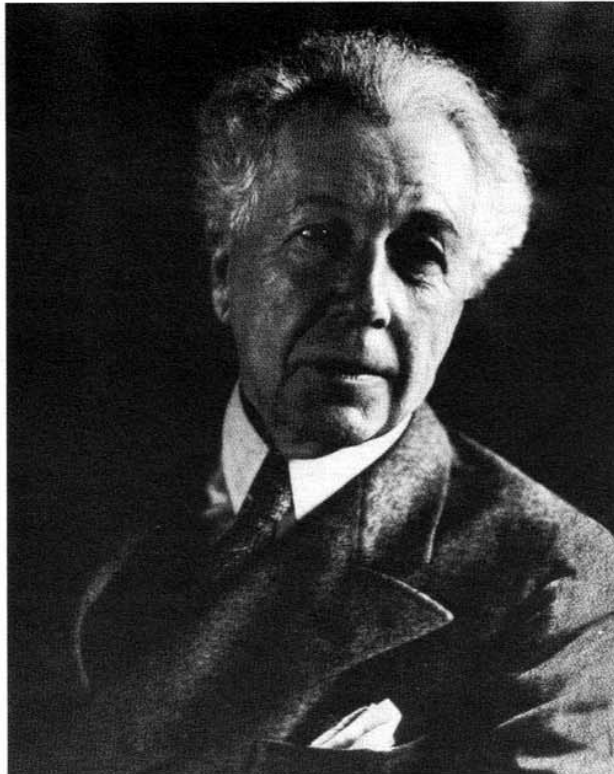
Mára Ön kiérdemelt egy saját praxist, és minden, mit

adhatnék, egy lapát szén lenne, hogy segítsem elindulni valahol saját kis poklában, de, amint képzelem, ebben a helyzetben már ez is elég késő Önnek, kedves Widjeveld? Lássuk csak...

Saarinen
Gropius
Breuer
Mies
Mendelsohn Frank Lloyd Wright
Chermayeff
Corbu
Lascaze *et al.*
Most meg Widjeveld?

Ezek után jön a vegyes tenyészet, osztódással szaporodva, és mije van Önnek? Önnek az a jelenlegi kétértelmű helyzete van a modern építészetben, amivel elégedetlen vagyok.

A személyes hovatartozása nem akadályozza meg, hogy mindent megtegyek Önért, mint barátért. Az valami más, és kérem jelezze, hogy éppen most mivel tehetem a legjobbat –

Frank Lloyd Wright, 1937

1953. július 8.

Perry Prentice, szerkesztő
Architectural Forum, New York City, N.Y.

Kedves Perry

Te teljesen megértő ember vagy, csakhogy sajátos pozícióban. Nehéz lenne bemutatnom neked onnan, ahol te ülsz, hogy mi áll az értelem felett és azon túl – úgy mond, ahol az inspirált építészeti kezdődik vagy végződik. Éppen csak

szeretnék rámutatni valamire, melynek a megvilágosodott figyelem számára egy kis segítséggel evidensnek kellene lennie. Mindaz, amit az egész úgynevezett „nemzetközi stílus” valóban képvisel, az egy kulissza, ami a saját munkásságomból indul ki. És ezt mégis úgy tüntetik fel, mintha azok a „prominens nevek” alkották volna, akik az amerikai építészeti 1921 óta szolgálják. Te is ezzel kezded, amikor egy kalap alá veszel bennünket.

Az áramvonalas formák, melyek a munkáimat bemutató Wasmuth Kiadvány révén 1910-ben kerültek Németországba (tíz vagy még több évvel keletkezésük és alkalmazásuk után), jelentették akkor, és jelentik ma is az igazi gyökereit minden egyes vonásnak, amit a Bauhaus vagy Le Corbusier azóta is *saját originális vívmányának* állít be. Könnyű ezt igazolni, ha érdemes. *Érdemes?* Kétlem!

Ezt az igazságot elkendőzte és összezavarta a Modern

Művészetek Múzeuma, egy rakás hitehagyottal együtt, akik szívesebben látják a külföldről érkező ideákat, mint a hazulról jövőket. Sokan közülük mára az előfizetők, míg néhány a szerkesztők lett. Így hát nem valószínű, hogy tőlük értesülnél az 1921 előtti amerikai építészetről, még akkor sem, ha ők maguk eleget tudnának is róla – amit kételek.

Ahhoz, hogy ma a dolgot kívülről visszanezve (az *elnevezések* alapján) megértsük, olyan első kézből származó információra, közvetlen rálátásra lenne szükség, amivel én magam rendelkezem: láttam az egészet apránként innen-onnan beszivárogni, és lépésről lépésre átcímkeződni. Ez az ügy 1921 óta fut. Minden ellenvetés nélkül.

Mégis van számos tisztességes bizonyíték külföldön és sok idehaza, hogy hosszú távon ne kelljen tartani az igazság bármely elferdülésétől. Az igazság mindig különös úton felszínre kerül és visszatér. Vannak olyanok, mint Lewis Mumford, Bruno Zevi, Giancarlo di Carlo, Talbot Hamlin, Ralph Walker, stb., stb., stb., akik már megírták az igazat az ügyben. De még akkor sem tisztázták az érintett eszme természetét. Az én szégyenem, hogy ma dagad a közepszerűség árja.

Látod, amikor bármilyen eredeti impulzust, a pusztá *formái* kedvéért kezdenek meghamisítani, – ebben az esetben az áramvonalasságot acélban és üvegben – és a hamisítással együtt jár az új nevek handabandája, akkor azt kapod, ami az úgynevezett „modern építészetben” a múzeumok és magazinok támogatásával mint „nemzetközi stílus” terjed el széles körben.

Most nem pusztán feljogosítva, hanem egyenesen *kötelezve* érzem magam, hogy rámutassak azon ideák megvalósulására, melyeket az *Amerikai Építészet eredetének* tartok. Elhagyták e kifejezés mögötti mélyebb filozófiát, azért, hogy egy divatos *hiábavalóságot* valódiként tanítsanak, miközben az pusztán újabb *felületesség*. Az építészetnek ma mindenekelőtt egészséges filozófiára van szüksége, melyen egy új esztétika alapulhat. Ennek egyedüli forrása a Természet tanulmányozása. A mai napig ennek az egyetlen gyümölcse az Organikus Építészet.

Az építésznek nem kaphatnak megfelelő *filozófiát* az esztétáktól (a legtöbbjük perverz tudós vagy tudós perverz, avagy üzleti opportunisták). Akárhogy is nézzük, *nincs az az esztéta, aki a nekünk kellő filozófiát valaha is nyújtani tudná.*

Az Organikus Építészet Filozófiája anti-görög, de a formavilágából divatot csináltak olyan ferde hajlamú „esztéták”, akik ott bábáskodnak a Modern Művészetek Múzeumában és környékén. Kétségtelenül némi jó is származott ebből. De *több kár, mint haszon*. Végülis rombolás. Már látjuk a lesüllyedést, ha egyenesen nézzük. Eközben mindazok, akik az „új lehetőségekben” lubickolnak – vagy vergődnek –, ennek a paródiának a haszonélvezői. Ahogy ők azt képzelik.

Ám az eredeti nagy eszmék megszenvedik ezt a vérfer-tőző parazitáságot. Számomra „LeCorb” egy pimasz parazita. „Mies” a görög-parazitáság egy szálnalmas túlélője. Gropius határozottan nem annyira parazita, mint inkább olyan perverz, aki – országos gyakorlatunknak megfelelően – az Építészet területéről a Tudományba tévelyedett

el. Az ő tanítása révén egyre nő a zavarodottság Amerikában, vajon az Építészet Művészet vagy inkább Tudomány legyen.

Ahogy a szabványosítás megy előre, ez maga után vonja, hogy az Építészetet feláldozva, azt Tudományként tanítsák, melyet aztán a legjobban azok az elkerülhetetlen típusmegoldások szolgálnak, amiket mindannyian kihasználtak, akár tudtok róla, akár nem. Részéről, Perry – mint szerkesztő – a dolog ezzel rendben is lehetne. Téged eredendően nem a nagy Művészet egy nagyszerű eszméjének élete vagy halála érdekel.

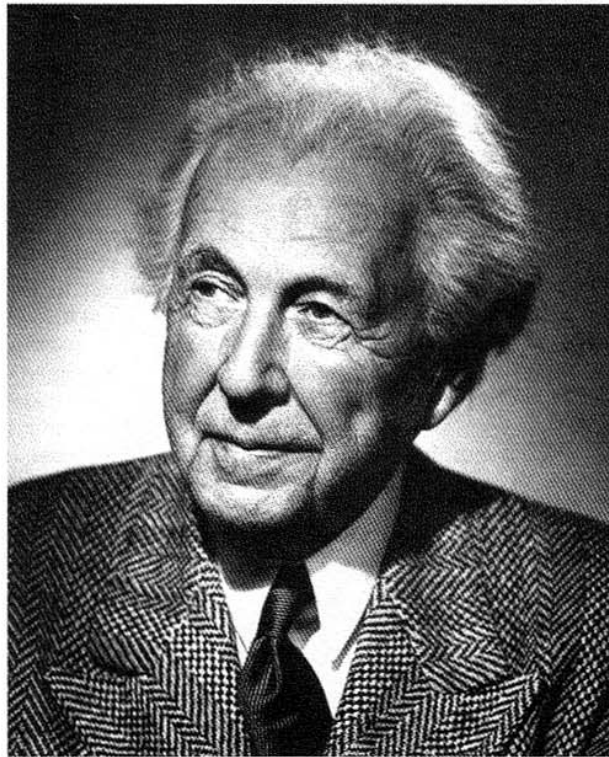
De engem igen.

Azt hiszem sokszor jogosan kifogásolod azt a módot, ahogyan én a nagy eszméket védelmezem, melyekért

az életemet adtam, bármely vonakodás vagy említésre méltó kompromisszum nélkül. Amikor a H. B. (House Beautiful - „Szép Ház”) botrány előtt néhány héttel – arról mit sem tudva – írásban tiltakoztam és elküldtem az ellenvetést neked, megfosztottál a megszólalás lehetőségétől az újság *Fórum* rovatában, mondván, hogy nem vagyok eléggé politikus.

Ez is rendben volna. Nem, hidd el, nem tennék mást, mint csak dicsérenék, ha az építészet valódi tartalmát, – az organikus tartalmat – látnám megnyilatkozni abból a túlekedésből, mely annak a mozgalomnak egy-egy helyéért folyik, aminek az élére én magam álltam a ti 1921-etek előtt huszonnyolc évvel.

De látom, hogy a szívemen viselt „ügyet” butaságból vagy számításból elárulták és kihasználták lelkiismeretlen alakok, itthon és külföldön, fel nem fogva vagy át nem érezve mindazt, amit önző módon leromboltak.

Frank Lloyd Wright, 1949

Na most, hogyan is láthatnád mindezt éppen *te*, onnan, ahol nem is olyan régóta ülsz?

Elég régi történet ez, és tán még egy évtizedig szándékosan el fogja tüntetni mindenki, akit csak ismersz. Persze a szerkesztőségi irányvonal az eladás művészete.

El kell ismernem, Perry, azt gyanítom, túl sokat éltem – épp eleget, hogy megtapasztaljam azt, ami általában az ember halála után jön el – pozitív és negatív értelemben egyaránt.

Ha jön a plusz, vele jár a mínusz is? Mindennek megvan a börtje.

Szeretettel

Az is tény, Perry, hogy azt kellett „kizárni”, hogy mindenkit egy kalap alá vegyenek azzal, ami voltam.

Tehát, ha egy olyan egyéniséget, mint jómagam *internacionalizálni* akarnak, akkor azt szükségképpen el kell személyteleníteni. Érted? Természetesen a folyamat nem kellemes a túlságosan sokáig élő személyiség számára és egyáltalán nem válik a *minőség* javára. Ezt az egész Történelem igazolja. A társadalom mindig megkapja a kívánt *mennyiséget*, ám ezt a *minőség* rovására éri el. Ez az egész. Az Egy stílusnak ez a keresése pont ide vitt minket. Azért kritizálok, mert a mennyiség él tovább, míg a minőségnek kell meghalnia. Magamnak én a MINŐSÉGET adnám és választanám.

Mies van der Rohe (1886-1969) – 1925, illetve 1950 körül

Le Corbusier (1887-1965) –1925, illetve 1960 körül

Most, ahogy a dolgokat internacionalizálnák, Perry, az amit én egykor képviseltem és életem egész szeretetével támogattam, nem képes messze meghaladni egy átlagos szintet. Elég világos lesz mindez, ha ismét elolvasod, amit – nyomtatáshoz meglehetősen elhamarkodottan – írtam ?

Soha nem hittem a mesterséges megtermékenyítésben.

A Letters to Architects c. kötetből
(Frank Lloyd Wright Memorial Foundation, 1984)

Fordítás: Székér László és Helyes Gábor

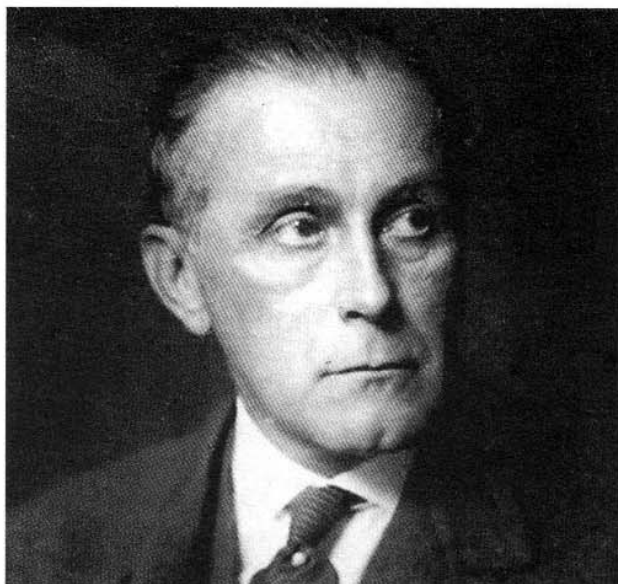
Helyes Gábor

Dobozok és dobozisták

Egy közönséges szobának négy sarka van, hat sík határolja – vagyis ez egy Doboz. Wright egész életét e Doboz elleni harcnak szentelte. Mi lehet az oka ennek az engesztelhetetlen dobozgyűlöletnek? Kis tanulmányunk meg se próbálja minden aspektusát végigkövetni e szerteágazó témának, mindössze *ismerkedésnek* szánjuk a Dobozzal.

A hagyományos építészeti gondolkodás az épület *tervezésekor* végigköveti a *kivitelezés* menetét: először föld-

Adolf Loos (1870-1933) – 1930 körül

szinti falakat tervez (a padló meglétét eleve feltételezi), aztán ráteszi az emeletet, a kettő közé lépcsőt illeszt, utána jönnek az ajtók és az ablakok, a homlokzati „arányok”, végül ráteszi a tetőt. Persze sokat bíbelődik a tömegekkel, részletekkel, de a folyamat lényege mégiscsak ez.

Ilyenkor észrevétlenül az egész szerkesztés *alulról felfelé* kénytelen haladni, az *oszlop-gerenda elvszellemében*. Lehetetlen gondolat először feltenni a gerendát, aztán alátetni az oszlopokat – a *kivitelezésben*. De nem a tervezésben! Itt valójában semmi se kényszerít minket a fizikai építés menetének követésére.

Az oszlop-gerenda építészeti a görögöknél érte el stílár csúcspontját, ez az a *klasszika*, aminek jellemző szerkesztésmódja volt az önálló „egységek” egymás mellé helyezése, úgy belső terek, mint külső épülettömegek esetén. Szigorúan véve a történeti építészet mégsem alkotott dobozokat. A történeti építészet ugyanis bizonyos védettséget élvezett a világban, amelyet legjobban az *ártatlanság* fogalmával írhatunk le. Ha a Dobozt, mint önálló fogalmat kívánjuk bevezetni, akkor elmondhatjuk, hogy jellegzetes XX. századi termék. A századforduló európai építészete – minden formaújító nagyszerűsége ellenére – még *stíluskérdésként* értelmezte az új korszak kihívását, és jobbra nem is vágyott túllépni az oszlop-gerenda elven. Ám ami a XIX. század végéig helyénvaló volt, az 1900-tól kezdve a visszájára fordult. A gépkorszak beköszöntével alapjaiban rendült meg a hagyományos történeti világbe rendezkedés. Az Építészet elvesztette az ártatlanságát.

Az *ŐSDOBOZT* az 1910-es években Adolf Loos bécsi építész alkotta meg, akiben a klasszikus építészet eljutott a maga *abszolút végpontjához*. Ez a zseniális ember egyedülálló belső térérzékeléssel rendelkezett, miközben *semiféle* gondolata, érzéke nem volt a környezet, a Természet iránt. Elképesztően gazdag belső terű házai kívülről gyakorlatilag élvezhetetlenül absztraktak, mintha a klasszika halotti maszkjai lennének. Loos, hogy úgy mondjuk *„kidesztillált”* minden szellemet a homlokzataból, hogy azt a belső terekbe összpontosíthassa.

Ahol Loos abbahagyta – mert beleőrült – onnan folytatta az önmagát LeCorbusier-nek átnevező Charles Édouard Jeanneret-Gris (a névcseré rokon jegyeket mutat a század hivatásos forradalmáraival, akiket szintén zavart az eredeti nevük).

Megtartotta Loos halott homlokzatait, miközben a belső tereinek szellemét elvetette. Ily módon egy teljesen „szellemmentesített” zónához jutott, ami a vegytiszta *semmit* határolta körül. Szabályos vákuum keletkezett.

Az, ami a történelmi stílusokon egység volt – vagyis a homlokzat képzése és a ház szerkezeti elve – nála kettévált. A homlokzatról visszahúzta a ház valódi szerkezetét, a pillérvázat. Ebben a pillanatban a homloksík „felszabadult”, és *bármit* mondhatott, az úgyse volt igaz. Megszületett a szalagablak, avagy a függönyfal, az igazság elleplezője. A látszólag újszerű homlokzat mögött ott állt a minden szépségétől megfosztott történelmi építészet kísértete, a vasbeton (vagy acél) pillér-födém raszter. Ezt az űrt pedig ki lehetett nevezni a „teljes alaprajzi szabadság” vívmányának, létrehozva az építészeti Frankenstein, az emberi tartózkodásra csak a modern technika kegyelméből elviselhető DOBOZT.

Ehhez azonban gyökeresen át kellett értékelni az Építészetnek a Technikához fűződő korábbi viszonyát. A XIX. században a mérnökök még alárendelték munkájukat a művészi formálás igényeinek. Az a szellemi központ, amit a Van de Velde vezette *Iparművészeti Iskola* jelentett Goethe Weimarjában, Gropius irányításával a materialisztikus haszonelvűség műhelye lett. A húszas évek Bauhaus-a a kor tudati kérdéseire a „tömegigény=gépies kultúra” anyagcentrikus szemléletével keresett válaszokat. Gropius „vívmánya” volt az építészeti tervezésnek az individuális szellemi tevékenységből a kollektív *team-munkába* való lefokozása. Így lett a Bauhaus technokrata szemléletének eredménye az iparosított szabványépület.

Az emberek sokkolta a doboz ilyen nyers megjelenése, és kétségbeesetten próbáltak visszalépni a történelembe. Ez a nosztalgikus múltbavágyás közvetve azonban újabb érveket szolgáltatott a „fejlődés” bajnokainak. Ok mámorosan beleszerettek a dobozba, melyet szinte fetisizáltak. A tervezés célja a doboznál is dobozabb épület lett, a „letisztult formáknak” igyekeztek minél személytelenebb alakot kivívni, igazodva L. C. *jelszavaihoz*. Az ipar boldogan üdvözölte a Dobozt, hiszen úgy érezte, egyenesen neki találták ki. Az a felfokozott kapacitás, amit a II. Világháború után a kihasználatlanság réme fenyegetett, kapva kapott a Dobozon. Világszerte milliószámra kezdtek épülni a Dobozok.

A dobozépítészek harmadik apostola, Mies van der Rohe igyekezett a ház szerkezetét a homlokzaton megmutatni. Azonban az oszlop-gerenda elven ő sem kívánt túllépni, így „csontváz-építészetében” szükségszerűen klasszicizálnia *kellott*. (Mies felhőkarcoló eszményének őst ugyancsak Loosnál lelhetjük meg, az 1923-as Chicago Tribune székház pályázatánál.) Az eredmény így a Luxusdoboz eszméje lett, amit teljes szofisztikáltságában korunk high-tech építészete valósít meg. Súlyos tévedés lenne a high-tech-et az alkalmazott technika miatt a jövő jelenbeli antipátálásának hinni. Valójában az őt létrehozó *megbí-*

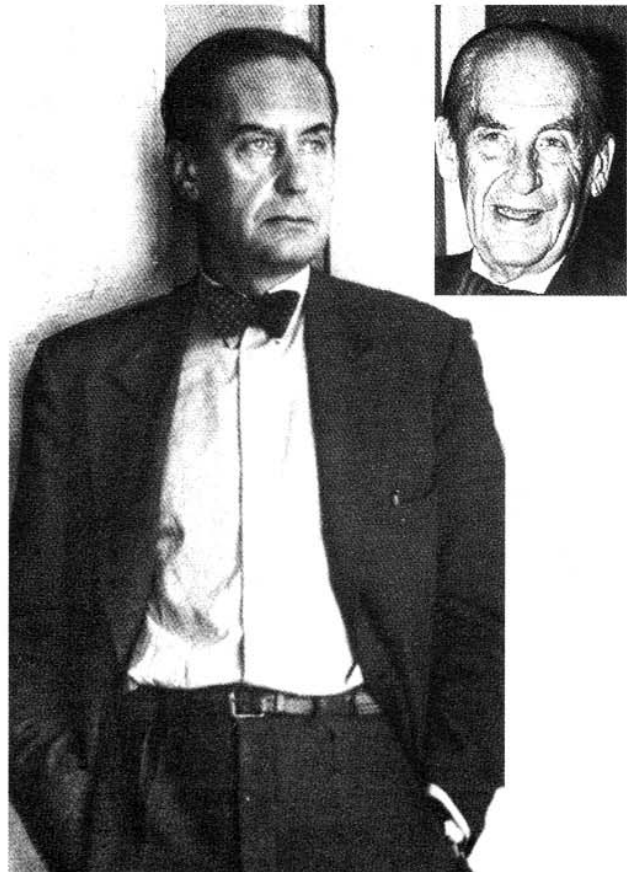
zói akarata a Múlt megjelenésének bizonyítéka: a mai tözse- és multicsászárok a hajdani teokráciák uralkodóinak hatalmi szimbólumát igénylik ezekben az épületekben.

Csak a teljesség kedvéért itt kell megemlékeznünk a Doboz egy sajátos formájáról. Az az erő, ami a Dobozt létrehozta, eredendően a központosított rendszerekben működött, és a perifériákra csak nagy nehézségekkel tudta kiterjeszteni uralmát. Ha anyagi értelemben már nem győzte kapacitással, akkor megtoldotta az *ideológia* fegyverével. Így a Periférián, ahol még a hagyományos építéstechnika uralkodott, született meg a Doboz népi változata, a Kocka, avagy a Kockaház. Mi magyarok jól ismerjük ezt a formát, ahol központi típustervek irányelvei alapján, ehhez illeszkedő építési szabályozással átformálták a magyar falut.

A dobozrajongók mai nemzedéke nehéz helyzetben van, hiszen számukra nem maradt más, mint a fejlődő technika eszközeivel tovább suvicolni a Doboz kristályfalait. Többek között ilyen formai újítás a 90-es évek vívmánya, a Kanyardoboz. Kiderült, hogy nagy íves formákkal is lehetséges vérbeli Luxusdobozokat kreálni, ha a kellő anyagi háttér biztosított. Ez már a hazugság hazugsága: a csillogó gránit, vagy tükörüveg-falak mögötti tömör betonfalak monstrumai, a régi nóta újabb szomorú strófája. Persze nem jobbak az eloregyártott Dobozyok sem, hívják őket akár diszkontáruházaknak vagy ilyen-olyan csarnokoknak. De ezek a Dobozyok legalább nem takarogatják, hogy kizárólag a négyzetméterár foglalkoztatta létrehozóit, így végső soron nem lehet őket komolyan venni. (Nem is kell.)

Ami ezeknél is szomorúbb, az már a „műépítész” bűvkörébe tartozik. A Dobozyok építései – amennyiben komolyan veszik hivatásukat – elobb-utóbb törvényszerűen eljutnak a *stilustisztaság* kérdéséig. Itt pedig szellemileg el van falazva a jövőbe vivő út. Ami marad, az a Bauhaus-Mies-Corbu féle világ érzékeny újraidézése – a „klasszikus modern”. Nincs ennél kifacsartabb fogalom. Ennek az ismétlésnek lettek világszerte véderőművei az építészeti egyetemek, ahol az ezredfordulóra megszületett a jövő század AKADÉMIZMUSA. A kizárólag a produkció tökéletességét firtató, az *eredendő személyes képességeket* egy intézményesített modernista kánonnal helyettesíteni kívánó agyamosoda. Felállt a Beaux-Art, a nivós szakmai zsurik, díjak és ösztöndíjak hada, ahol azok a fiatalok számíthatnak támogatásra, akik semmit se tudnak hozzátenni elodeik munkáihoz, ám ezt magas szakmai szinten muvelik. A szaksajtóban a szerkesztők is átérzik a „trendet”, és igyekeznek az újabb Dobozyokkal és Sztárdobozyokkal kitölteni hasábjait.

Még mielőtt valaki a teljes elkeseredettség hangját vélné kihallani a sorokból, szóljunk néhány szót a Dobozy (és a dobozisták) védelmében is. Először is MINDENKI, aki átesik a XX. század hivatalos építészképzésén, az szükségképpen dobozistaként hagyja el az alma-mátert. (Szinte úgy tűnik, hogy ez a diploma egyetlen valós feltétele.) Ettől kezdve az illető már nem normális ember, aki – bár öntudatlanul – viszolyg a Dobozytól, hanem többé-ke-

Walter Gropius (1883-1969) – 1924-ben és 1960 körül

vésbé megszokja, idővel megszereti azt. Ennek fő okát abban látom, hogy a modern egyetemek csak nevükben universitas-ok, a gyakorlatban a Teljesség helyett a Részletek részleteit oktatják, amik összegét aztán a zavaros „komplexitás” fogalmával illetik. Itt az alkotó gondolat meghal, mielőtt világra jöhetne – a Dobozy terve maga a halva született Idea. A professzorok úgy képzelik az archék tektonikáját, mint egy cirkuszi gúlcsoportot, ahol *kell* egy stabil untermann, és a kis archék ennek a vállára kapaszkodnak fel. Szegény professzorok kényszerhelyzetben vannak. Mindenképpen tanítaniuk kell valamit, márpedig itt az ISMERETLEN kapuin kellene dörömbölniük.

Sokan valóban tiszta szívvel és lélekkel törekednek valamire, amiről rettenetes önkínzás felismerni: kevés, mert csak egy újabb Dobozy. Amíg egy tervezőt izgat a Dobozy, addig nem ismerheti fel annak valóságát. A Dobozy szülőatyja, Le Corbusier kevéssel halála előtt érkezett el ide a Ronchamp-i megtérésében. Az ezredfordulón MINDEN építésznek TEREMTŐNEK kell lennie, hogy saját, személyes feleletet tudjon adni a Dobozyra. Ebből érthetjük meg a Dobozy valódi küldetését: nélküle lehetetlen volna az Organikus Építészeti kivívása.

Talán erről írta Charles Rennie Mackintosh kis aforizmáját az új korszak hajnalán: *There is hope in honest error, none in the icy perfections of the mere stylist.* (Egy becsületes hibában van remény, ám a pusztá stilszta jeges tökélyeiben nincs.)

JACQUES GILLET ÍRÁSAIBÓL

Bemutakozás az Országépítő Olvasóinak

1956 (diploma) és 1970 (a Sart-Tilman-i szoborház befejezése) között független építésként dolgoztam.

Építész vagyok. Lélekben. Tanár vagyok. Lélekben. Nem vagyok többé gyakorló építész. Ma már kizárólag tanár vagyok. Egy belga törvény vezetett ide; én már jó előre felkészültem rá, még mielőtt a törvény (1977) kényszerített volna választásra. (Nincs jogunk ahhoz, hogy egyszerre két foglalkozást uzzünk, *mások szája elől vesszük el a falatot...*)

Mindig is az alkotás volt az álom. 1964 óta tanítok. Ettől fogva igenis úgy éreztem, hogy még többet szabad követelnem. Nem pénzt: alkotást. Minden módon effelé haladtam, lépésről-lépésre, önmagamtól, Bauhaus-os nevelésemről kezdve minden elmésségemet bevettem, hogy siettessem a plasztikus művészet szintézisét...

Éppen ekkor találkoztam egy kiváló szobrásszal, Felix Roulinnel; egy rendkívül szellemes, izig-vérig művész mérnökkel, René Greish-el, és az ideális megrendelővel, saját bátyámmal.

Azt kellett észrevennünk, hogy így együtt nagyon rövid idő alatt alapvetően és rendkívüli módon igényesek lettünk: ez lett a Szoborház. Olyannyira igényesek, hogy egyszeriben elveszítettem minden megrendelőmet, akik pedig ezután hogy, hogy nem mégis visszatértek hozzám...

Aztán bejártam a világot...

Meghívások, kurzusok, konferenciák, utazások Franciaországban, Németországban, Ausztriában, az Egyesült Államokban – Utazások... Találkozások. Találkozás Bruce Goffal és a többiekkel. Meghívom. Eljön. 1969-ben. Amikor ellátogatott a Szoborházba, azt mondta: Az olyan építészetre, amely csak egy épület, ránézhetsz. A jó architektúrán keresztül látsz... – Káldi Jánossal együtt üdvözljük Makovecz Imrét Párizsban. (1985 *Le projet organique*) ... A magyar Kebyar-szám az én munkám (*From Sullivan to Makovecz*)

Levelezés, cikkek, publikációk... Könyvek, kiadók, kiállítások, látogatások, látogatások... Szenvedélyes viták,

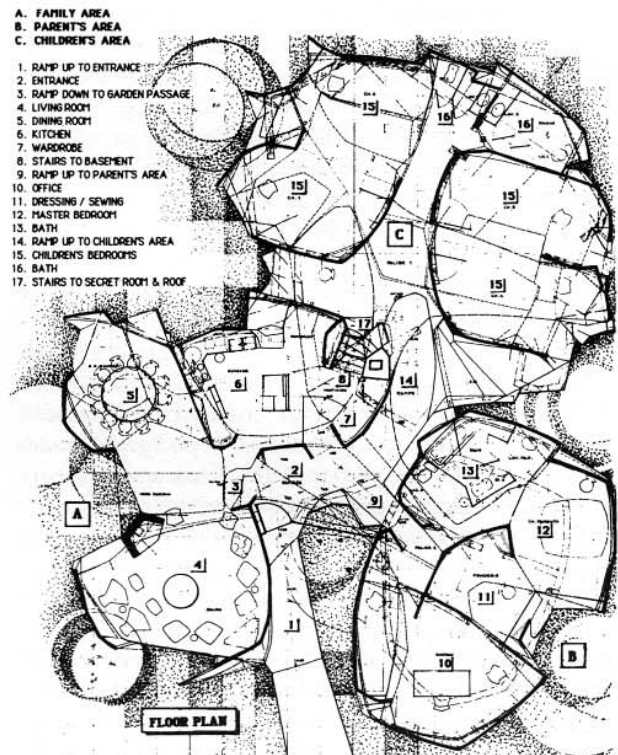
szenvedélyektől fűtött találkozások, haszontalan szócsaták, percek, kartotékok... És mindezeket túl: tervrajzok, tervrajzok szakadatlan sora.

20 évig tartott életemnek ez az zárójeles időszaka, s ebből tíz éven át egy új házzal piszmoztam – egy új szoborházzal, amit a magam számára építék – ha lehet még igényesebben.

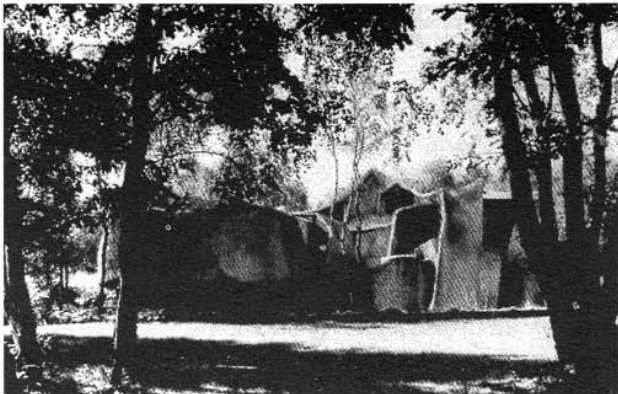
Ouffet, ez az épület helye a múlt időben. És mindazok akik segítettek. És amikor eljön az idő, hogy kilépünk a fényre, egy még markánsabb találkozás.

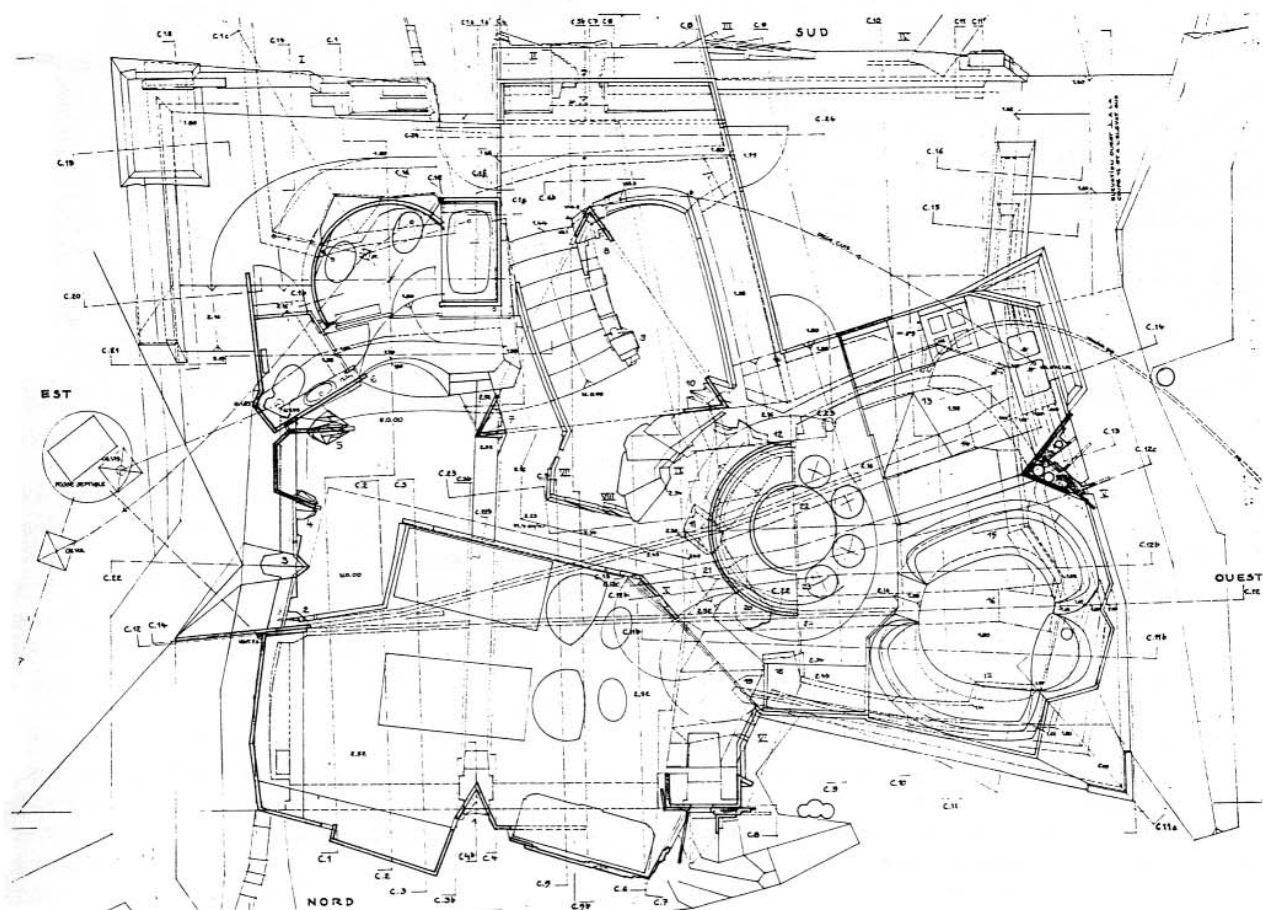
A tanítványaimhoz hasonlóan, akik mindenhol példát adnak nekem, úgy én is szeretném önmagamot felépíteni, véglegesen, mindenre kiterjedően.

Megtartottam a mérnököt és a cementágyút. A szobrász pedig én magam vagyok.

Az úgynevezett Szoborház Liège mellett (1968), amelyet testvére számára tervezett – alaprajz és fényképfelvételek.

Jacques Gillet saját házáának alaprajza, Ouffet, 1979

Valamikor csináltam a dolgokat, most ott tartok, hogy engedem történni őket. Ezek a tervek sokkal több időt vesznek igénybe, mint maga a szerelés. És ez nem megy gyorsan. Nem bánom, nem is akarok túl gyorsan haladni előre. Ez az én gondom, ezt más megbízóval nem lehetne megtenni. Most a kreativitással életre keltett, újra felismert hagyományos építészeti eljárások következnek. Ezek szabják meg a dolog becsét. Régi tanítványaim számára ez egyértelmű. Megvan ez a nagyon nagy érdemük, azon túl, hogy nagyon nagy tehetséggel és nagyon nagy szívvel dolgoznak.

Őket csodálom a legeslegjobban.

1991 március 24.

Az épület helye a múlt időben

Szükségem van egy feladatra. Valami új munkához kell jutnom, alkotó munkához, amit tulajdon két kezemmel a szabadban csinállok. Meg is csinálom.

Itt az építész úgy készíti el a maga épületét, mint a szobrász a szobrot, vagy a festő a képet. Nincs szükségem funkcióra ahhoz, hogy igazoljam amit csinállok. Számomra az a funkció, hogy csinálom. Nincs szükségem házra. Egy építészetre szeretnék megteremteni, valami egészen újat.

Nagyrészt egyedül dolgozom. A múlt időben dolgozom. Anyaggal és térrel van dolgom, és a múlt időben

teljesítem ki az idő sűrűjében a nyersanyagot. És szeretem csinálni. Csak annak a munkának van értéke a szememben, amelyik időbe telik. Csak a hosszú távon elkészített munka lesz olyan fajsúlyos, mint amire én vágyom. A tartam spirituális adottság, éppannyira érték, mint a zenei érték. A rá áldozott órák sűrűségével, az izzadság súlyával visszatál önmagához, lépésről lépésre átalakul, metamorfózissal átlép a kontempláció örömeibe, mégpedig korlátlan időre. Soha nem öregszik meg. Az alkotás valamennyi szakaszában látható, a munka előrehaladtánál minden fázisában: a munka fölé hajló hát erőfeszítése a meglátás fényévé alakul. A durva formától a végkifejletig, az egyszer már túlhaladott töredékek számos aspektusáig, a lelkesültség, hogy beteljesítsünk valamit, otthagyja nyomát és a kontempláció izgalmaiba fordul át. A zeneszerző befejezetlenül maradt kantátája még három évszázad távlatából is összeszorítja a torkomat.

Ez a fényé átalakuló cselekvés valójában homályos alkímia, olyan homályos, mint a föld amelyben a kotrógépek vasat tör, és előkészíti a földet az alapozáshoz.

A törékeny fiatal bimbókkal, a gabonaföldek érzéki illatával, az aratások diadalmas erejével nem fogok találkozni.

Az elvégzett betakarítás fölötti örömet, a meleg kenyér illatát nem fogom megtapasztalni. Ezidő alatt én magam leszek a betakarított termés, amit a homályos csűrben tárolnak, és a következő időnyre tartalékolnak. De azt is

tudom, hogy a távoli kerítésről, hogy az a napfényvel táplálkozó emberhez vezet, ami számára erőt ad, és idővel lelkesültséggé válik, lelkesültséggé, amely épít és áldást hoz.

Így köszöntött be a tél, és az este és a béke. Boldog vagyok a csöndben, tudván, hogy Isten malma az idő múltával bizonyos sűrűséget ad majd szétszórt vonalainknak. Így hát a mai napon, hátalattal szívvel haladok tovább a magam végtelen kerékvágásában, ahol éppoly egyszerű vagyok, mint egy jól irányított szerszám, amit avatott kezek tolnak előre.

Ouffet, 1983. augusztus 31.

A feltámadás metaforája

Nem tudok mást látni az építészetben, mint a Feltámadás egy metaforáját. *Et expecto resurrectionem mortuorum*. Ezért látom mindig áttetszőnek, légiesnek, fénylőnek, sugárzóknak, átszellemiesültnak. A halált, ami a homályos anyagban szükségképpen végbemegy, csak a fény alakítja át és adja vissza ragyogását.

Kezdetben volt a világosság, és a világosság Istenben volt és Isten volt a világosság.

Mindnyájan a Fény gyermekei vagyunk. Egész életünk során azon igyekszünk, hogy átszeljük, átalakítsuk a sötétség homályát, és ne az alakítson át minket. Testünk minden erőfeszítését, minden szívverésünket, minden szerelmünket, minden munkánkat makacsul igyekszünk alkotó erejűvé tenni, visszavezetni az Egyedülvalóhoz, aki életet adott nekünk, hálás szívvel és örömmel, és énekelünk.

Ez a Feltámadás végtelen szeretet. Időntúli, a mi időnkben. Téren túli, a mi terünkben. Bárcsak földi civilizációnk, amely halódik anyagelvű 20. századunkban, a jövő században képes volna a feltámadásra, békésen, tisztánlátón, tisztességesen, az egész világon. Igen, világmetű béke. Erről álmodom.

Boldog, *személyes és élő*, változó és egyetemes Építészettel jósolok. Új Art Nouveau-t mindenkitől, mindenki révén és mindenki lelkesedésével. Nem jut többé idő semmiféle Verdunre, Münchenre, Dachaurra, Hiroshimára, Jaltára, Arhangelszkre, még egy Maalotra, (Szarajevóra, vagy Chatilára – 1995).

Erről álmodom és ezért fohászok a Szerető Istenhez, minden mártír nevében, minden idők szentjei, min-

den idők alkotói, az elszigeteltek és a költők nevében, azoknak a nevében, akiknek csak egy nevük volt, a Buddhák, Ishvarák, Jahve, Allah nevében, Krisztus nevében, az egész emberiség nevében, amely még mindig fájdalommal születik. Amen.

1989. február 28.

Azt rajzolom le, amit hallok

Nem azt rajzolom amit látok, azt rajzolom, amit hallok. Olyan ez mint a zene, amely közvetlenül a kezem nyomán születik. Mozdulatok, ritmusok, hangok és színek kapcsolódások és vonalak, lágy és erős, *affettuoso, appassionato*. Ezek az érzések mind színekben jelennek meg a papír felületén.

Nem csupán magát a zenét hallom. Amikor rajzolok, a zene magával ragad, mint egy dal, egy benső dallam, amit mindig magammal hordozok.

Derű, vagy melankólia szülte dallam, szenvedélyes, dühöd, boldog, mind együtt. A dal az, amivel fenntartás nélkül, könnyek és izzadság közepette, mélységesen őszintén mindent elmondok, anélkül, hogy egy szót is szólnék.

Ez az élet, ez a nagy misztérium, tételekben előadva. Bolondos, mókás, természetes, felkavaró és helyrehozó, mint egy jó alvás, mesés álmokkal tele, amikre az ember egy pillanat alatt visszaemlékezik.

1989 május 3.

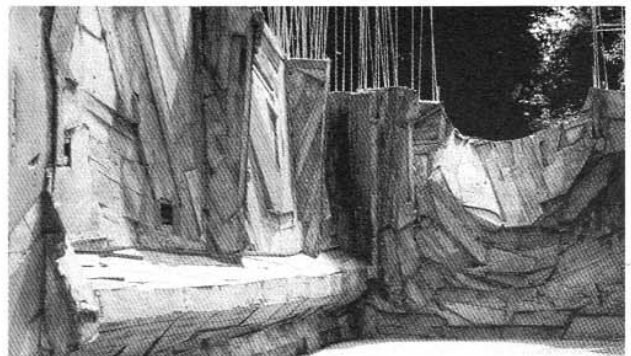
Az építkezés tere kitágul

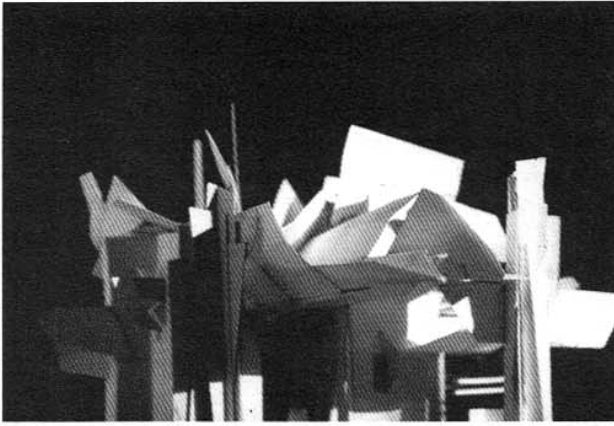
Ouffet – Kitágul az építkezésre szánt tér. Olyan ez, mint egy négy mozdulatra épülő kvartett. Az alap egy erőteljes *allegro moderato*. A fölének magasodó terasz az *adagio cantabile*, hatalmas mozdulat, amely ugyanakkor nyugodt és szilárd. Az oszlopok, a boltozatok, a gerendázat, a festett üvegablakok alkotják majd a *scherzót*, amely a *sostenutótól a prestissimóig* mozoghat.

A szerkezet lezárása a *rondo finale appassionato*.

Ez gyökerét a talaj mélyrétegéből veszi és felkapaszkodik a fényre. Fölküzdli magát a nagy keleti emelkedőn, és a keleten feltör a termékeny földből és megmutatja a ragyogó napkeltét. A többről már a juharfa magja gondoskodik.

Az Ouffet-i ház saját kezűleg és tanítványai segítségével zsaluzott beton alépitményének részletei

Az Ouffet-i ház fémszerkezetű felépítményének modellje

Felreped, kicsírázik, magasra nő, virágzik, elrepül ugyan, de csak ide a szomszédba, a közelembe, aki itt ülök és összeszedetten, elmélkedve, hátalatt szívvel dolgozom.

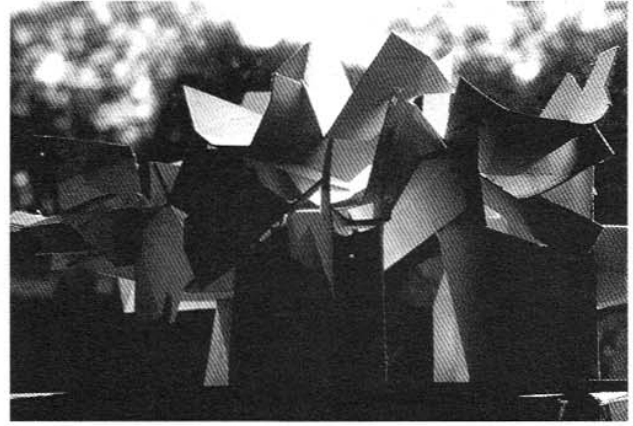
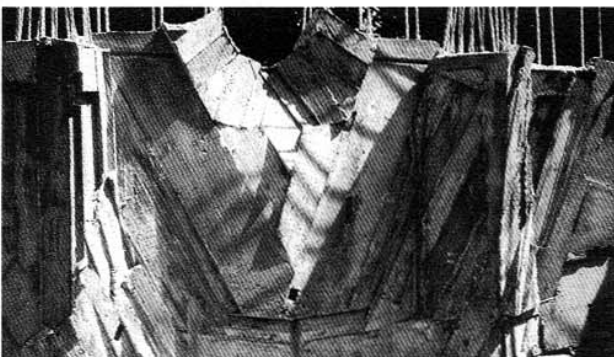
Reménykedem.

1990. december 1.

A képzeletben való rajzolás értékei az építész szemében

Beszéljek magamról és a munkámról, építési működésről, erre kért egy ismeretlen egy távoli országból kapott levélben. Ha beismerem, hogy zavarba hozott, ezzel nem mondok sokat. Mégis ez az igazság. Visszahúzódo természetű lévén, nem vállalom a kihívást, hogy magamról beszéljek. Ami a munkámat illeti, az hamar körüljárható. Tény, hogy már nem tervezek épületeket, építészeti munkákat, amióta minden időmet a tanításnak szentelem. Időm, energiám és gondolataim legjavát arra áldozom, ami a munkám: hogy tanítsam az építészetet. Az sem állja meg igazán a helyét, ha azt mondom, hogy egyáltalán nem szeretek magamról beszélni. És az sem igaz, ha azt mondom, hogy nem alkotok, hogy egyáltalán nem építék már.

Legközelebbi barátaim társaságában, akiknek szenvedélyük az alkotás, az építész, képes vagyok szenvedélyesen kifejezni magam, és lelkesen figyelni. És tanítványaim körében is, akik az én kurzusaimat választják; így van ez akkor is, ha egy kisebb csoport érkezik, előre bejelentett diavetítésre. De írott szövegben, cikkben, publiká-

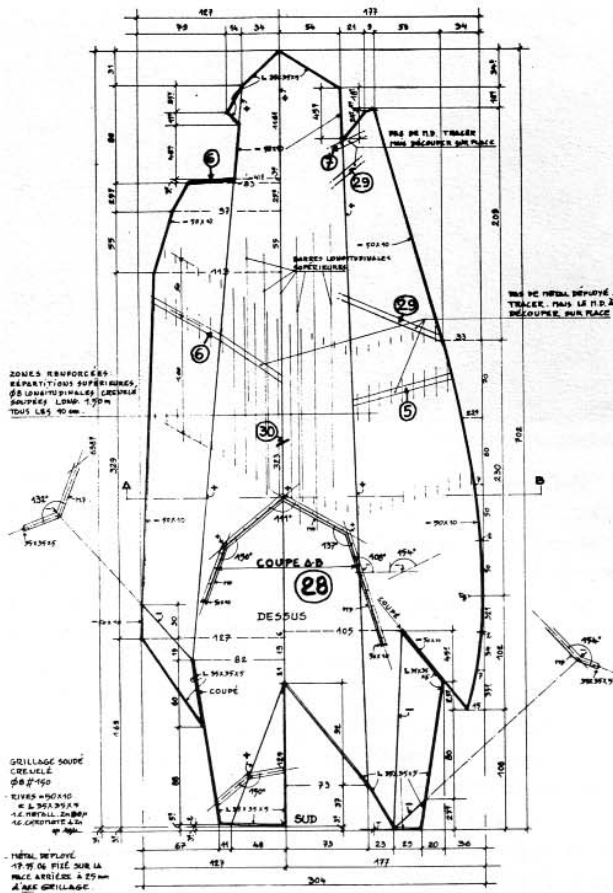
cióban, magamról, csak úgy, hidegen, erre nem vállalkozom... Ha a teljes nyilvánosságnak szól az üzenet, úgy érzem, hogy nincs mit mondanom. Ugyanakkor a rajzaimon keresztül állom a próbát, megvan bennem a merészség; építészettel kapcsolatos látomásaimban nem ismerem határokat, nem is akarok más határokat ismerni, mint amelyeket tulajdon képzeletem állít elém.

Abban az építészetben, amely így, direkt módon, külső beavatkozás nélkül, az ember kezén keresztül fejezi ki önmagát, számos értéket látok. Ezek elmémbe bizonyos hierarchiát alkotnak. Mindaz, amiről mindjárt beszélni fogok, sem nem elméleti, sem nem absztrakt, és soha, semmilyen módon nem lépett nálam a rajzolás-írás elé. Csupán kifejtése annak, amit utólag veszek észre, némi idő elmúltával visszatekintve. Az értékek bizonyos hierarchiáját látom itt.

A *hasznosság*, a funkció mint program szinte soha egyetlen rajzom címében sem szerepelt, ezeket amúgy is mindig utólag illeszttem a rajzokhoz. Ezzel tördöm a legkevésbé. De nem hanyagolom el teljesen. Nagy vonalakban elgondolásaimat valamilyen programhoz szoktam igazítani, megszervezem a funkciókat, meghatározom az egyes dolgok használatát. De a kifejező rajzban, a spontán vázlatban szinte soha. Nem mondom magamnak: *Most pedig megrajzolom, hogy hogyan épül fel ez a ház, ez a gyár, vagy ez a templom.* Nem. Először rajzolok és amikor a rajz már elkészült, felfedezem, hogy kifejeztem, milyen is lehetne egy ház, egy gyár, egy templom, de nem ez a fontos. Ezek a címek nem voltak túlzottan érdekesek a számomra, nem állnak ott annál a forrásnál, amelyből a rajzoláshoz a mélyebb motivációkat merítem. Nem, a hasznosság másutt van, a képzeletben van, és ez a következő érték.

Engedem, hogy a *képzelet* beszéljen, felengedjen, lebegjen. Szabad folyást engedek neki. A képzelet szárnyakat ad nekem. Mint Nils Holgersson egy vadlúd hátán tett csodálatos utazása során, én is gyorsan repülök, magasan, messzire látok, mindent látok. De vissza kellett néznie a földre, hogy a képzeletet mederbe tereljem, hogy egy kicsit megszerkesszem, hogy mozgásának irányt adjak.

Innentől az egyensúlyérzék dominál; a vonal ott áll meg ahol még jó úton jár, ott állapodik meg, ahol kell, zenekarra hangszereli a tökéletes hangzavart, hogy értel-

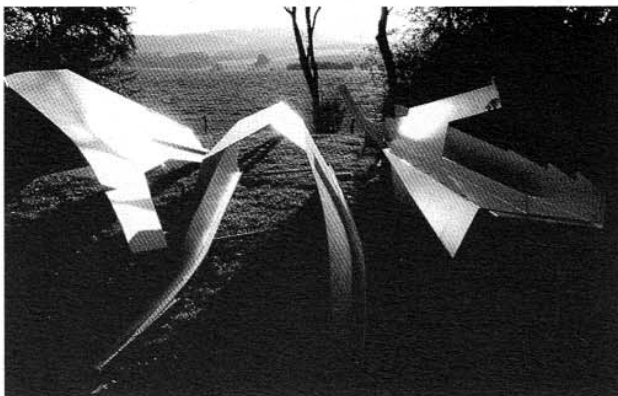

Egy fémlemez falelem terve

met adjon neki. Az egyensúly és a mozgás összekapcsolták a szólámot, ők a témája és az ellentémája a fűgának. Az építmény akkor van készen, amikor az ember már nem tesz különbséget ezek között, amikor egy gesztus virágba borul, és a gesztus lezárása nem oltja ki a tüzet; bármilyen is dinamikájuk, vagy statikájuk, ezek ketten egyek. Hiányuk megsemmisíti a munkához vezető utat. A művészet közvetlenül elérhetetlenné, nemlétezővé, a folyamatban lévő munka haszontalanná, alaktalanná válik.

Ugyanez érvényes a ritmusra és a léptékre, a ritmusra és a mozgásra, az egységre és az invencióra, az állhatatosságra és a jellemre, de túlságosan is hosszan kellene erről beszélnünk, és nem jó az, ha az ember túl sokat teoretizál.

Ouffet, az építkezés helyszínére szállított fémlemez-elemek beállítás előtt. (Ezek, és a következő képek Sáros László felvételei.)

Egyszóval a képzeletnek, avagy az ösztönnek, avagy az intuíciónak útmutató értéke a *harmónia*. A harmónia törvényei egyszerűek, egyetemesek, örökérvényűek. Ha valaki látni, vagy érezni akarja ezeket, és azt akarja, hogy ezek átítassák, nem kell más tennie, mint szemlélődni, nem kell más tennie, mint megállni, leülni és szemlélni a természetet és azt lerajzolni. A természet természetesen isteni. Az alkotó építész számára semmi nem helyettesíti a természet utáni rajzolást. Napjaink iskoláiban ezt a diszciplínát túlságosan is elhanyagolják. Mit is mondhatna az ember az alma mater falai közt...

Jó és hasznos, ha mindezeknek a dolgoknak visszaadjuk a maguk elveszített becsületét.

Ha nem kattan be, mi az, ami hasznos, ha a képzelet nem tud kitörni, a harmónia semmit nem tehet, támasz nélkül áll, nem marad utána se nyom, se vázlat. Egyszóval: csak semmi elszigetelt vagy előregyártott teória. A rajzolás gyakorlatából nyomban kiviláglik a fényt adó képzeletvilág, s a harmóniateremtő rend.

A többi irányító együtttható, a funkció, a konstrukció, a kényszerű feltételek amint egy bizonyos zsargon nevezi azokat, nem ihletnek meg engem azokkal az értékekkel, amelyeket az építészetben látni akarok. De ezzel még korántsem jutottam a végére égi hierarhiáról szóló történetemnek. Az embernek onnan is vissza kell térnie a földre, de meghatározott módon, amit most el kell mondanom, mert ez az út nagyon személyreszabott, noha távolról sem én vagyok az egyetlen, aki így éli meg.

Ott van a *kifejezés*, az érzelmek intenzív kifejezése. Igen, jól olvastad, a személyes kifejezés, az individuálisnak, az egyszerűnek és a behelyettesíthetetlennek a kifejeződése. Horta mondta, miközben egyik legszebb korai munkáján, a Tassel-házon dolgozott: *pályafutásomból tizenkét év, életemből harminckét év telt el, a mesés munka, amit bevégeztem, hamarosan elnyeri méltó jutalmát: építészetem olyan lesz, amilyennek óhajtottam: személyes és élő, amely nem céloz meg olyan tökélyt, amit soha nem lettem volna képes elérni. Később hozzátette: ahhoz, hogy az ember személyes és élő munkát valósítson meg, acélhidegek kellene.*

A művész kifejezőképességének erőteljessége és lendülete, az idegek kérdése. Olyan munka, amelyről az ember azt mondja, hogy élő, hogy arca van, mert a művész totális módon fejezi ki benne önmagát, nem csupán fél-

Ouffet, a fémlemez-falak beszerelés közben, 1997

vállról, hanem nagy kommunikatív intenzitással, éltető módon, habozás nélkül, hibátlanul, teljességében kifejezve az életet, az élet intenzitását. És nagyon erősen érzi ezt, és ugyanabban a pillanatban nagyon boldog, mert úgy érzi, mintha mindez magával ragadná, és ennek teljesen tudatában van. Intenzitást mondtam és nem erőszakosságot. A finomság, a gyöngédség kifejezhető nagy erővel, teljes jelenléttel amely szelíd és rendkívül éber. *Az volt az áldott korszak, amikor – ha nem bánod, hogy szavaim mentesek minden álszerűségtől – tervrajzok és homlokzatok, együttesek és részletek, épület és berendezés, spontán módon fröccsentek a papírra ecsetemből, oly mértékben, hogy néha még magam is meglepődtem* – mondta Horta erről a korszakról, amely életének legtermékenyebb időszaka volt.

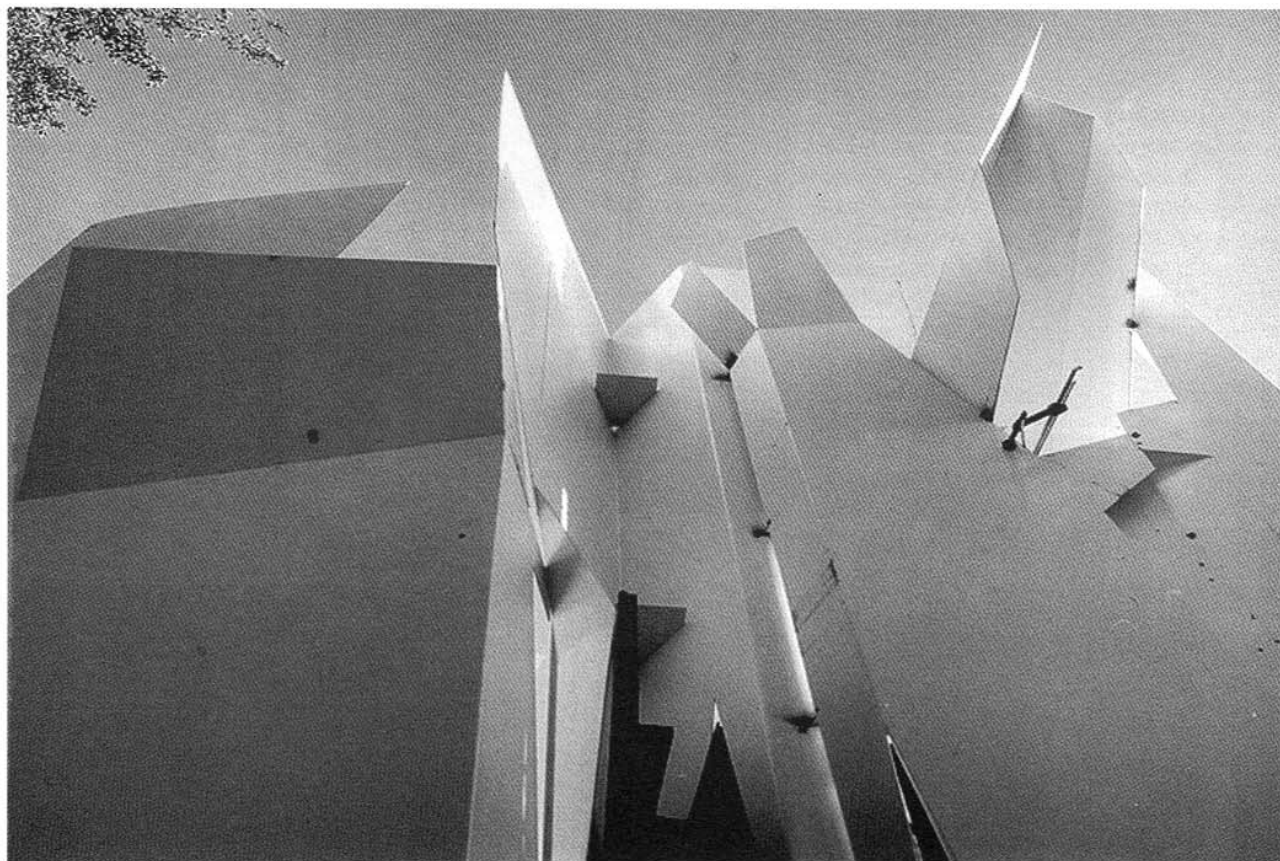
Alapjában véve amikor valami él, legyen az elmondott, vagy lerajzolt dolog, azt jelenti, hogy igazából és szeretettel átadja az életben levés intenzív érzését, az élet teljességét. Valamely érzés kifejezése nem az illető érzelme leírása, nem arról van itt szó, hogy imitációval előhívunk egy bizonyos, előre meghatározott érzelmét, az ember így valami érdektelen és művi dologba merülne. Bizonyos, hogy nem arról van szó, hogy valamit előre ismerjünk, hanem arról, hogy felfedezzük, arról van szó, hogy a kifejezés intenzív és igaz legyen.

Horta a következőt is mondta erről az időszakról: *Legrégibbi barátaim úgy teljesítenek, dolgoznak, viselkednek, mint én, én pedig úgy mint ők: rabul ejtették a szívem.*

Amit legelőször meglátok, az a köztük és a házuk közötti meghitt kapcsolat. És itt jutottam el újra ahhoz a szenvedélyes megközelítéshez, amivel a baráti dialógusról beszéltem, az emberi kapcsolatok melegségéhez. Itt találja meg újra az ember a mi időnkben a valódi és tartós értelmet, hasznosságot. Én ezen az úton hoznám vissza a földre az égi hierarchiát. A bensőséges, szerető, kiteljesült emberi kapcsolatban mennyei királyság helyezi székhelyét a földre.

Csak a lelkesültség számít – mondta Saint-Exupéry. Meghittség kell ahhoz, hogy megszülessünk, és képzelet ahhoz, hogy felnőjünk. Harmónia és a személyiség önkifejezése szükségeltetik a továbbéléshez, az, hogy a személyiség valamilyen kinyíljon. Az emberi kapcsolat megélésének intenzív és igaz érzetét, ezt az isteni utat, úgy érzem, benső lényem titkos régióiban tapasztalom meg. Meghatározhatatlan és kifejezhetetlen a pillanattal, a tekintettel, a gesztussal. Itt nincs szükség szavakra.

Úgy élek tehát, hogy az érzelmek teljes mértékben végigvonulnak a munkámon. Tudatában vagyok ennek és személy szerint azt is tudom, hogy a munkámért érzett felelősség azt jelenti, hogy fenntartás nélkül beleadok minden érzelmét, ami bennem van. Kiteljesítem magam, teljes lényemmel feltárulkozom, semmit nem tartok meg magamnak, mint a szerelemben, amikor az ember mindent odaad, ugyanakkor én is mindent megkapok, mert ez a víz egyugyanazon Forrásból származik. A másik éles tekintetének felvillanó fényénél látom, hogy az imént va-

lami fontos dolog történt a közelünkben, hogy egy titkos hívószó válaszra lelt, hogy pótlódott egy mulasztás, egy hézag beforrt. Mert az intenzív kifejezés valóban az élet érzetének, a létezés érzetének kifejeződése. Mind azért küszködünk, hogy legyünk. Ebben a találkozásban mindnyájan testvérek vagyunk.

A létezés boldogsága semmihez sem mérhető. A létezés boldogsága a másikért és a másik által, hogy a másik elfogadjon bennünket és hogy elfogadjuk a másikat. Ez az *elfogadás* születés, olyan, mintha újjászületnénk általa, ez a szeretet. Elkészíteni egy műalkotást, és örömmel befogadni azt, olyan, mint egy szerelmi aktus.

A végső érték a szememben az üresség megtöltése, a hiány pótlása, a gyógyult sebé, az eltört csonté, amely a mélyben újra összeforr, és szilárdabb lesz, mint azelőtt.

A *megújulás* a művészetben a legfőbb érték a szá-

momra. A művészet valódi haszna ebben áll. Életadó, humanitárius jelentősége van, a táplálék és a folytonos felépülés szüksége. A jövő része, élő munka, szellemi táplálék. A másik embert a maga valódi dimenziójához invitálja, a képzelethez. Felébreszti benne az egyensúlyérzéklet, az invenció és a harmónia iránti érzéklet. Arra készíti, hogy kifejezze magát. Bármely alkotás alkotáshoz vezet. Visszatükrözi az ember tulajdon érzéseinek leplezetlen intenzitását, mozgásban van, növekedésre serkent.

Ily módon, ismeretlen külföldi barátom, én sem szűnök meg egész életem folyamán némi építészetet is alkotni, köszönet azoknak, akik szeretnek, akiknek adok, hogy egész életük során a bennük lakó legjobbat adják.

1989. július 23.

(Bökönyi Teodóra fordítása)

ANIMÁLIS VÁROSRENDEZÉS ÉS HOMEOPATA ÉPÍTÉSZET

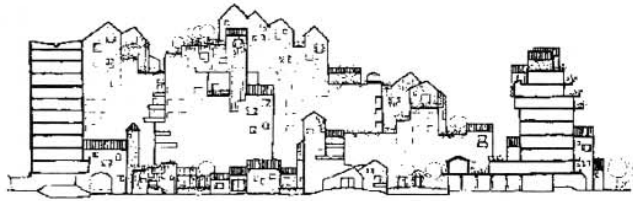
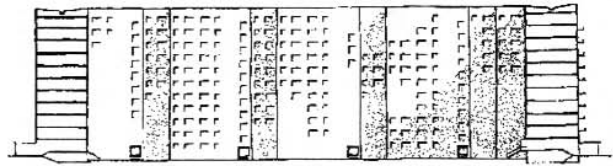
Az alkotó

Először is tisztáznunk kell, ki az alkotó? Majd pedig azt, hogy kinek a számára alkot? A kreativitás nem olyan személyek előjoga, akiket ezért fizetnek és akik megfosztják ettől a lehetőségtől a többieket. Ugyanis, ha nem tudnak kilépni elszigeteltségükből, terveik egyszeriben narcisztikussá, öncélúvá válnak. Vajon nem az *emberek* névre hallgató csoport a legfontosabb? Az interdiszciplinaritás velük kezdődik: sokkal inkább hozzáállás ez, mint kutatási módszer. Alkotni és növekedni egyet jelent.

Ha egy szakértő a sajátjának érez egy ügyet, valamely befejezett objektum lesz a végeredmény, ha az emberek teszik ugyanezt (még ha szakértő segítségével is), egy folyamatot indítanak meg. *Animális* városrendezésről beszélek, mivel ebből a nézőpontból a város szerkezete hatalmas, metaforikus élőlényé válik, amely beborítja a várost; ösztönös, irracionális kapcsolatok lényyszerű rendszerévé, amely egy test révén materializálódik, ezt a testet pedig a város tárgyai alkotják: a folyók, a mozgások, minden ami látszik, hallatszik és amiről álmodnak valahol... Az utcák állatias, ösztönös, spontán, közösségi ösvények. Ha a város nem ilyen élőlény, akkor mennyiben több egy szerkezeti hálónál, egy élettelen mechanizmusnál?

Létezik olyan városszerkezet, amely nem pusztán számításokra korlátozódik, hanem magáévá teszi a különböző alkotóelemek végtelen sorát: fajokat, keverékeket, időket, korokat, fejlődést, múltat... Vannak klausztrófóbiában és vannak tériszonyban szenvedő városok, olyanok, amelyek magukba zárnak és olyanok, amelyekben fellélegezhetünk. Mivel a városrendezés eszköze a cselekvésnek, a kitágulásnak és az elfojtásnak.

Nincs jogunk ahhoz, hogy valamiféle intellektuális *tabula rasa*-ból kiindulva olyan absztrakt rendszert agyal-

A lakótelep fokozatos lebontásának, átépítésének folyamata

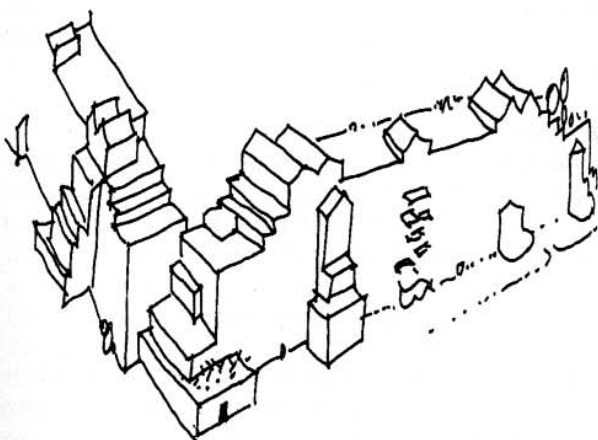
junk ki, aminek alapján az embereket párhuzamos tömbökbe sorakoztatjuk, olyan ötös kötésben álló toronyházakba, amelyek üres terében eltévedünk, és amelyek semminemű ösztönös formának nem felelnek meg. A városi alakzatok utópiáinak szülője az absztrakció utáni nosztalgia: ezek az elképzelések a mögöttünk álló századból, a huszadikból és ennél is korábbiakból datálódhatnak. Sürgősen meg kell vizsgálnunk az ember letelepedésének természetét a kultúrantropológus szemével (és ceruzájával).

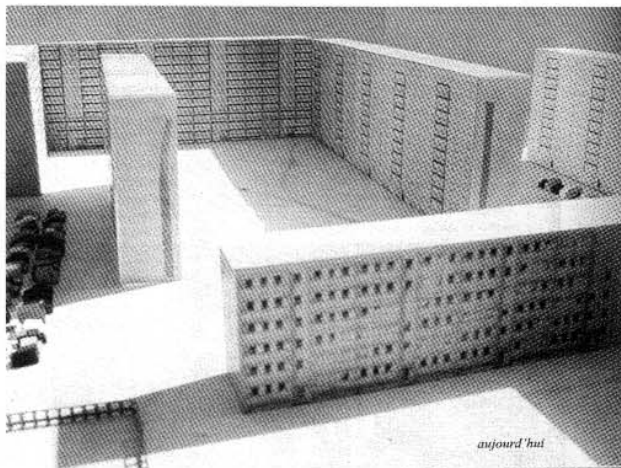
Egy nézőpontú városrendezés

A legtöbb városrendezést oktató iskola minden tőle telhetőt megtesz azért, hogy a leendő alkotó, városrendező, vagy építész semminemű kontaktusba ne kerülhessen a primordiális település alvó képeivel. És főleg nehogy összejátsszon azokkal a zavaró diszciplínákkal, amelyek kijelölnék, feltárnák, és újraszerveznék a számára azokat a még ösztönös, kulturális emlékképeket, amelyek nem azonosak azokkal, amiket az iskolában tanítottak neki. És nehogy engedje magát eltéríteni tulajdoni alkotói és korporatív egocentrizmusától! Mert attól tartanak, hogy mindez érzelmi közhelyekbe torkollik. De... mi van akkor, ha mégis éppen ez korunk valódi, működőképese etnológiája?

Autisztikus – artisztikus

Ami az építészettel illeti, ugyanez játszódik le, csak alacsonyabb szinten: az egyik oldalon az intézményesült alkotók állnak, a szakma szűk falai közé zárkózva, a másik oldalon pedig az *emberek*. Ennek következménye azon nyomban megmutatkozik: amíg az építész szakmai berkekbe zárko-

Berlin, Hellersdorf lakótelep; építészek közreműködésével végzett spontán átépítés folyamatának modellje négy fázisban: jelenlegi állapot – 1994;

zik, amíg műveit nem méri fel valamely szociális, vagy etnológiai közeg viszonylatában, addig autonómnak érzi magát, és személyes, olykor zseniális művet alkot, amely igazolását önmagából meríti, az összefüggésekkel pedig csak annyiban foglalkozik, amennyiben azok a hasznára lehetnek. E művek útja egyenesen a kiállítótermekbe, a biennálék és az építészeti folyóiratok felé vezet, amelyek möhön habzsolják őket.

Ezek a művek azért születnek, hogy fényképek készülnének róluk (olykor csupán egyetlen, mutatós nézőpontra vannak tervezve). A fénykép mindig abban a pillanatban keletkezik, amikor a mű elkészült. Néhány nappal később már észrevehetőek volnának azok a közönséges nyomok, amit a lakók hagynak maguk után, mivel ezek nagyon gyorsan megpróbálják lakályossá tenni a helyeket. Vagy ami még visszataszítóbb, netán még maguk a lakók is látszódnának! Az építészek által készített modern fényképeken egy lelket sem látunk. Ugyanakkor azokon a távlati képeken, amelyek arra szolgálnak, hogy a terv eladható legyen, nagyon is sok van belőlük. Különös módon a két kép nem egyezik. A távlati képen szereplő létesítmény magában áll, környezete soha nem látható, mert a szomszédos épületeket ollóval gondosan kivágják a képből. Nagyon is szembeütő ez az elszigeteltség, amely elválasztja azt, ami szervesen a környezetbe illeszkedik, attól, ami öncélú: két olyan univerzum között húzza meg a határt, amelyek ritkán találkoznak. A berlini IBA (az Internationale Bauausstellung lakóházai) ennek következtében két, egymástól elszigetelt kategóriára bomlott: a babérok az aratta le, amelyik haszontalan csecsebecséket kreált (Kleihues), a másik kategória a városi struktúrát megrögzött reformereie volt (STERN).

Tartam

Soha ne látogassunk meg egy valamirevaló épületet, amíg nem lesz tíz esztendő: ennél korábban a legjobb épületek közönségesek, nyikorognak, mint a vadonatúj cipő. Némely épület arra teremtett, hogy aggasztóan új maradjon: az idő csak kárt tesz benne, nem ad hozzá semmit. Amint elveszíti friss ragyogását, hamar nyomorúságossá lesz. Más épületek csak akkor telnek meg tartalommal, ha már kissé

megöregedtek. A környezethez kapcsolódó empátiáról van szó, a bizalomban, a kölcsönösségben való megmerítkezésről. Ennek ellentéte maga a skizofrénia.

Az ismétlés bűn

Miért építsük fel kétszer ugyanazt az épületet, két különböző család számára? Újfént menekülés ez a diszciplináris geometriába, *ami majd rendet tesz a városban*. Miféle önkényes rendet és milyen hatalom nevében?

A munkahelyekről, stb.

Mert ha az építészek a gyarmati munkastílusra specializált milió tervezése helyett valódi pihenésre és munkára irányuló helyeket gondoltak volna ki, vagyis egyfajta várost, nem pedig egy önmagára irányuló tárgy vázlatát, amit úgy szerveztek meg, hogy a gyártandó termék érdekét szolgálja és sohasem a dolgozók csoportjait, tehát ebben az esetben lehetséges, hogy az említett helyek még ma is lakhatóak volnának? Történelmi városközpontjaink némi helyreállítás után még manapság is kiválóan megfelelnek nekünk! Ez azonban már a városi ökológia lett volna és bosszantó módon ezeknek az időknek a szellemiségét olyanok határozták meg, akiknek az elvárásai éppen ezzel ellentétesek voltak. Vajon ma még meg lehetne próbálni ezt az utat? Manapság az embernek az az érzése, hogy a kételkedés halott, hogy az építészek elfogadták korunk gazdasági taposómalmát, a morális kényelmességet, az intézményességet.

Adorno mondta: hogyan írjunk verset Auschwitz után? És hogyan építkézzünk Kigali után? Vagy Bukarest és Szarajevó után? És mit mondjunk azokról, akik mindennek a kóros áruba bocsátását, a nyugati egocentrizmust szorgalmazzák, a leplezetlen újragyarmatosítást, amit a világot pástra hívó nagyvállalatok irányítanak?

A városrendezés sterilitása

A lakónegyedek mesterséges kezeléséért felelős némely személyek valódi vakságban szenvednek, amikor a város termékeny mivoltával szembesülnek: azzal a termékeny-

en l'an 2006

en l'an 2011 etc

és a folyamat feltételezett stációi 2000-ben, 2006-ban és 2011-ben. (Munkatársak: Dag Boutsen, Rob Hendriks, Guan Ursi és Alexandre Desbulleux)

séggel, amit a lakók képesek produkálni a maguk természetes módján, amikor normális, aktív embereknek tekintik őket. Ezt a lehetőséget elrejtik és pszichológiai úton módon elmaszkírozzák azok a merev, intézményesített kapcsolatrendszerek, jellegzetes viszonyulások, amelyekben a nagy organizmusok túlélési és terjeszkedő ösztönei fejeződnek ki, mint amikor a tyúkanyó szárnyai alatt akarja tartani valamennyi csibéjét. Az egyik oldalon a tizenkilencedik századi típusú anyai nagyvonalúság a szegény bérlők felé, a másik oldalon pedig egyfajta behódolás a kedvezményezettek részéről...

Az aggodalom e felelősök közül némelyeket olykor rosszindulatúvá tesz a lehetséges együttműködés, a felelősség, vagy a hatalom megosztásának viszonylatában. Fájdó gondolat számukra, hogy a bérlőknek, akiket valójában nem erre találtak ki, önálló gondolataik lehetnek a dolgokról, vagy ami még rosszabb, önállóan cselekedhetnek. Amíg csak terheik emelkedése, vagy a bérlemény rossz minősége miatt tiltakoznak, az intézmény könnyűszerrel védekezik. Viszonylag egészséges konfrontáció is létrejön, de amint a szerepekben kezdődik keveredés, ott már kemény az ellenállás...

A bérlő cselekvési feltételei előre meghatározottak. Utópikus, absztrakt, sivatagi, lázálombéli, teoretikus és elgépiesült világ születik meg és alakul ki, amelybe beköltöznek az alvajáró lakók, és hozzálátanak a túléléshez. Idővel megpróbálnak kalózkodni és szeretetreméltóvá tenni ezt a világot, de túl későn. És mindeközben? Valakik mindent jó előre eldöntöttek már, attól való féltükben, hogy egy napon észszerű javaslatokat kell majd hallgatniuk olyan beszélgetőpartnerektől, akik nincsenek benne a rendszerben, ártatlanok, naivak, tehát veszélyesek. Ezeknek azonnal tudniuk kell azt mondani: *túl késő, már minden készen áll...* nehogy zavar támadjon a képben.

Senki semmit nem tett azért, hogy ez az érdektelen, művi kép összetettebbé válhasson. Semmit nem hagytak a véletlenre, hogy a városi élet tényeiből kiindulva valami lassan, élő logika szerint jöjjön létre, a történések saját ütemében, nem pedig az elmélet, az absztrakció síkján.

El kell tüntetni a lakótelepeket

Nem arról van persze szó, hogy semmisítsük meg őket, hanem hogy hagyjuk átalakulni kreatív városi struktúrává, engedjük őket belefúlni a termékeny kapcsolatok hálójába: hagyjuk, hogy azzá váljanak, aminek lenniük kellett volna. Ehhez már kezdettől fogva lakókra van szükség, ám ezek már oly régóta hallgatnak, hogy kezdetben helyettük is beszélnünk kell, hogy megmutassuk nekik, hogy újra lehet beszélni, és hogy azok a félelmetes adminisztratív és technikai szervezetek végső soron csak azért vannak, hogy őket meghallgassák. Ezzel egyidőben szabályok egész arzenálját kell elkészíteni (mintha álmodnánk!), ami majd oldja a tulajdonosoknak vagyoniuk *homogenitásával* kapcsolatos szorongását, és előkészíti a nagy formák kis formákra történő felosztását, feldarabolását. Ezeket könnyebben alakíthatják majd a kisebb lakóközösségek, és révükön lépcsőzetes együttműködés alakulhat ki a városban. Ez még a jövő zenéje...

Vajon tekinthetjük-e úgy, hogy amikor a külváros forrong, valójában pozitív akcióról van szó, egy tragikus, sürgős üzenetről, amely brutális módon együttműködésért kiált?

Erkölcstéség és ökológia

Olykor emlékünkből kell idéznünk a Modern Mozgalom Alapító Atyjainak nagylelkűségét, demokratikus szellemét, azt a bizonyosságot, amivel föláltozták magukat, hogy felépítsenek egy igazabb, egy jobban felosztott világot, ahol álmaik szerint eltörölték volna a társadalmi, sőt, a kulturális különbségeket is. Ezt ígérték: *levegőt, napot, zöldterületet mindenkinek*, és szomorú kaszányák sorát építették föl tájnak nem mondható vidékeken! Kritizálóik előtt meggyozódással arra hivatkoztak, hogy ha engedték volna őket eljutni a *célig*, sikerült volna! Őszintén hittek abban, hogy a *civilizációt* viszik el a *törzsekhez* és végleg felszabadítják őket.

Az első modernek spártai szektarianizmusról tanúsítottak: durva beton, közönséges anyagok, a fényűzéstől való irtózás, semmi díszítés, se kellem, kezdetleges színek, konstruktív verizmus, minimális térfelhasználás, átmeneti,

használat után eldobandó konstrukciók, takarékoság az építőanyaggal, stb. Ma már tudjuk, milyen anti-tájakat hoztak létre ezek a racionalista szándékok. A posztmoderneknéppén az ellenkezőjét tették: díszíteni kezdtek, színezní, érzéki színekkel játszani, engedtek pillanatnyi szeszélyeiknek, pazaroltak, s bármilyen technikával megalkottak bármilyen formát.

A szociális ökológia újfajta erkölcsiséget kínál: tiszteljük az etnikai különbözöségeket, mérjük fel az építkezés eszközeinek társadalmi és kulturális velejáróit, semmi olyat ne fogyasszunk, ami nem megújítható, válasszunk olyan technikákat, amelyek eredete tiszta, és az eredmény, amit nyújtanak, hosszú távra szól (az örökség!). A helyi technikák kevesebb társadalmi és gazdasági egyenlőtlenséget okoznak. A környezetbarát anyagok sem használatuk, sem pedig elbomlásuk idején nem szennyeznek a vidéket. Egy kulturáltabb kép vonzó lesz és ily módon tartósabb, mint az, ami egyszeri használatra szól, stb.

Meglehet, ezek a szabályok régiek, motivációjuk és összetételük azonban teljesen új. Arra volna szükség, hogy mélyrehatóan befolyásolják a holnap városépítészetének formavilágát. Ha meg kell újulni, hát ebben az irányban kell kutatni és alkotni, ez a fehér folt a térképen ... Annál meglepőbb, amikor a hajdani moráljuknál megrekedt modernisták s a narcisztikus posztmodernekné érdekeltenségébe ütközünk!

Homeopátia

Homeopatikus építészet, egy kevés akupunktúrával. Meghatározásánál fogva, a homeopátia a lehető legoldottabb formában avatkozik be az élő szervezetbe, és arra ösztön-

zi, hogy önmagát gyógyítsa meg. Nem szabad odáig jutni, hogy el kelljen ismernünk: az operáció sikerült, a páciens meghalt, ahogyan ez szinte egész Európában történt a világháborút követő helyreállítás során. Nem szabad a természetes cselekvést olyan, erőszakos gyógyszerekkel behelyettesíteni, amelyektol a beteg egész életére függőségbe kerül. A drasztikus beavatkozás és aközött, hogy *hagyjuk cselekedni a jó öreg természetet*, ott találjuk az empátián alapuló, minimális beavatkozást, amely az alany tulajdon fejlődésének irányába mutat, és nem áll szemben annak legbensőbb hajlandóságával. Ez esetben az egyén mozgó vonatra száll, amely már századok óta meg nem áll, hasznosítja a kezdő lökést, valameddig az ösvényen halad, mígnem egy napon kiszáll, vagy kiteszik a nyílt pályán: munkája nélküle folytatódik oly módon, amit nem látott előre, olykor sokkal jobban és sokkal nagyobb intenzitással. Sokkal tartozik azoknak, akik előtte jártak, és egy kevésbé ő is befolyásolja a fejlődést, aminek maga is a részese volt. Kritikáim nem negatívak, mivel nem az embereket célozzák, csupán hozzáállásukat, amikor idejtmúltak tünnek, vagy nem alkalmazkodnak fejlődő körunkhoz. Számomra ezek a kényszerű hála kifejeződései: Franciaországban kulturális menekültként befogadtak engem, és olyan megbízásokat kaptam, hogy időről időre és a magam módján izgalmasabb műveleteket tanulmányozhattam, mint azt francia honfitársaim tehették.

Kritikáim nem vértelenek, mert áttörnek azokat a gátakat, amelyek fékezik az ökológikus építészett, a társadalom ezen új vonulatának kibomlását, amivel a fiatalság lelkesíti azokat, akik sem a gyarmatosító nagyipar fülsiketítő zsi-vájában, sem az áru meghódításában nem találnak ösztönzést arra, hogy valamiben részt vegyenek.

Nyílt és összegző konklúziók

A hetvenes évek óta olyan építészetet gyakoroltunk, amely nyitva állt a környezet, a lakók és korunk technikája előtt, építészként összeváltuk narcisztikus hajlamainkat;

többé-kevésbé elnyertük azt a kulturális semlegességet, amely más formákban látni engedi mások kultúráját;

külső és belső támogatásra alapoztuk a lehetséges változtatásokat, így készítve elő a lakók részvételét és az építkezés ökológiáját, amelyek ma már elkerülhetetlenek lesznek;

sikerült elhinnünk és elhíttetnünk hogy a lakók aktívak, kreatívak, és ők teremtik a várost, nem pedig a kereskedők; számítottuk az építészetre rátelepedő ipari szellemet és megmutattuk, hogy az ismétlés építészbetegség volt;

számítottuk a *tabula rasa*-t és gyakoroltuk a *bontás-visszabontás* stratégiáját;

a folyamatot helyeztük előtérbe és soha többé a lezárt, a végső megoldást;

arra használtuk az informatikai technológiákat és a többi módszerüket, hogy humanizáljuk, összetettebbé tegyük a folyamatot;

bebizonyítottuk, hogy lehetséges megőrizni egészségünket még ha mesterségünket ennyire komplikáljuk is;

észrevettük és elcsodálkoztunk rajta, hogy némelyek olykor megértették ennek az új tájnak az alapmoitívumait;

valamint azon hogy a berliniek egyszeriben megkövetelik tőlünk ezt a hozzáállást, és egyeseket foglalkoztat lakóhelyük, társadalmi környezetük sorsa;

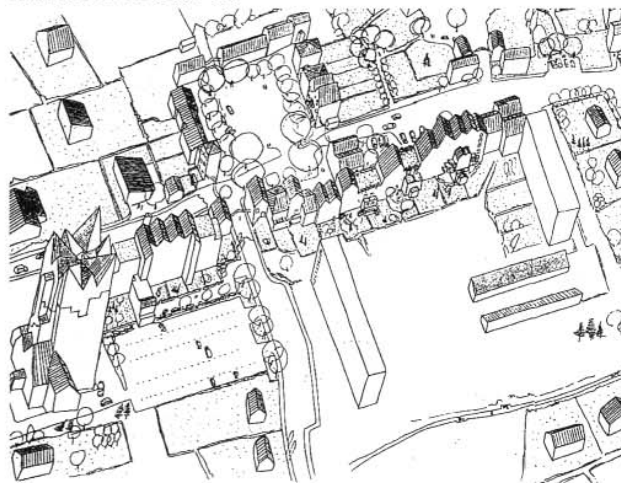
minden országban előadtuk ezeket a nézeteket különböző konferenciákon;

véleményt cseréltünk azon kevés barátunkkal, akik megértene, vagy előreláttnak bizonyos dolgokat; megbeszéltük a többiekkel az esőt és a szép időt, stb... Láthatólag még mindig van sok minden, amit nem értünk, úgyhogy magyarázok, magyarázok és magyarázok...

Fordította Bökönyi Teodóra

Túldalt és fent: a Berlin-Hellersdorfi lakótelepen megindult átépítések eddigi eredményei (1998, Köblös Csaba fényképei); lent: a franciaországi Mentbelliard-Bethoncourt-i lakótelep rehabilitációjának terve és megvalósult részlete (1990-95)

KÖSZEGHY ATTILA SZENT CSALÁD TEMPLOMÁRÓL

I. A reflexió szólama

Mit jelent az, hogy szakrális építész?

1989 után látványosan megnőtt a magyar társadalom vallásos aktivitása. Lehetett ez ideológiai szemléletváltás demonstrálása, vagy az egzisztenciális oltalmazottság politikai kiszolgáltatottság következtében felfokozott szükséglete és reménye, de lehetett az elnyomott vagy elfelejtett homo religiosus feltörése, vagy akár a „szürracionalizmus” kordivátjának követése, sőt csak egyszerű ideológiai szélhámosság. Ez a teista és „ateista vallásosság” tüneteit egyformán mutató szakrális hullám azáltal is lendületet kapott, hogy '89 után a magyar állam maga is számot tartott az egyházak legitimáló elismerésére. A helyzet paradoxona az, hogy ez a sokféle forrásból táplálkozó új vallásosság a politikai kényszerek következtében kontraszelektált, válságban lévő, és a modern élet jelenségei által is új „reformációk” megkerülhetetlen szüksége elé állított egyházakat talált, sőt – ami ennél is súlyosabb – egyházat korszerű teológia nélkül.

Mégis: a politikai legitimáció eszközeként, s a szociális, morális és emocionális szegénység és proletarizálódottság kezelőjeként újra társadalmi szerephez juttatott egyházak – a teológiai eszme korszerűsége nem került mérlegelésre – lehetőséget kaptak az intézményi „restaurációra”. Ennek vetülete az építészetben a klerikális építkezés régen nem tapasztalt fellendülése. De vajon a klerikális építészettel egyúttal szakrális építészettel-e? A restauráció nagyon világi célján túl alkalom-e a templom építése az oly kívánatos új teologikum megépítésére is? S partner-e ehhez a szakma? Az építész számára jelent-e szemléleti kihívást, netán metafizikai megszólítottságot is az egyházi megrendelés, vagy csak az oly kívánatos „nagyberuházást”, mely jobb esetben is a liturgikus tevékenységek és funkciók kanonikus, szakszerű és esztétikus kiszolgálását, tehát a mérnöki feladatot jelenti? De egyáltalán: szükséges-e a hit az építészeti szakralitás létrehozásához? A hirdetőtten antiklerikális Le Corbusier Ronchamp-i kápolnája azt mondja, nem. A buzgón vallásos Gaudí *Sagrada Família*-ja azt mondja, igen.

Egyedül a művészi zsenialitáson múlna a szakrális dimenzió létrejötte is? S elérhető az építészeti tér- és tömegformának, a méreteknak, anyagoknak és arányoknak olyan kombinációja, amelyik – függetlenül az építész hitétől, a liturgikus hagyomány érvényességétől, sőt még az épület funkciójától és használatától is – mintegy önmaga által, *sui generis* szakrális? Ha így volna, az nem jelentene kevesebbet, mint hogy létezik olyan építészeti minőség, amelyik a vallásos eszméken és ikonográfiai konvenciókon túl (vagy akár azok ellenében) fel tudja szabadítani a numinuozitás antropológiai tapasztalatát, s szekularizált világunk pszeudomitikus hatásaival szemben vissza tudja vinni a szakralitást – hogy ne mondjuk, Istent – a világba és – *horribile dictu* – a vallásba.

Sok templom épül ma Magyarországon. A szerves magyar építészet gyakorlatában pedig szinte a legfontosabb közösségi épülettípus a szakrális építmény. De milyen szakralitással?

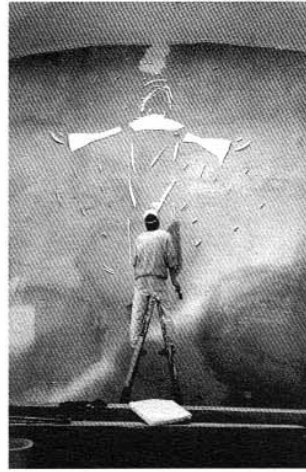
Létezik-e és van-e a szervességhez, annak építészeti és kulturális eszméihez kapcsolódó teológiai gondolat, vagy abból fakadó új teológiai lehetőség? S részt tud-e venni ez az építészet – épp az architektúra antropológikus adottságainál fogva – abban a folyamatban, amit C. G. Jung így aposztrofál: *a kereszténységnek szükségképpen újra előlrol kell kezdődnie; ... mert a vallás nem teológiai spekuláció, hanem saját lelkünk megtapasztalása...*

II. Az anekdota szólama

Várjuk csak meg, mit álmodik!

Az 1997-98-as év a Szent Család templom építésének éve volt a debreceni Tócsókertben. A kietlen térség, ahol egy nonstop üzleté avanszált építkezési barakk s néhány szeméttároló árválkodott, ez alatt az év alatt változott át kerített helyé, amelyen különös épülettünemény nyújtózkodik, s mint rejtélyes szfinx, önmagát kínálja rejtvényül. Mindenkinnek szemébe tűnik, és mindenkinnek mást mutat, s – mint aféle tükör – mindenkinnek önmagát. Kinek birka-csárdát, kinek színházat, kinek varázslót, kinek cukrász-

dát. Kupolája hógolyó és pattanás, kapuzata pávatoll és fonottkalács, mosdótereit határoló gömbfelülete szilikonos cici vagy bucikenyér – kinek-kinek saját képére és hasonlatosságára. Egyesek szerint a szentély-relief Krisztusa barett sapkát visel, s a srácok szerint a vonalak körülötte azt jelzik, hogy úgy be van indulva, mintha belevezették volna a 2000 Wattot. Az ajtókon az a hasíték meg ott, ni, – a pina! – mondja a gyermek ráismerő örömeivel a kőműves-Kiss Laci. Sok itt a huncutság – tódítják a többiek is huncutkodva. – Templomról alig esik szó, hisz az más; – ez itt egy barlang. (Menjünk be a kisbarlangba, mondja négyéves keresztfiam is, ha mise közben egyszerre csak parancsoló a szükség.)

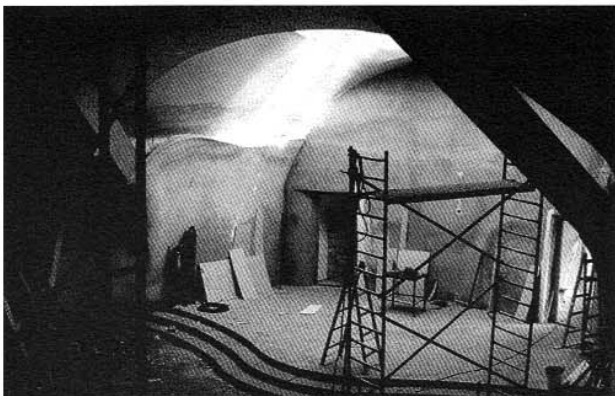
Ezernyi névvel körözzük az épület körül, hogy a névvel térhez és időhöz kössük, hogy fixáljuk tűnékeny dimenzióit. És ezernyi érzéssel. – Felháborodunk rajta (még tűzzel is fenyegették az indulatosabb lakosok) és nevetünk rajta (*szenteltűztartó? – olyan ez, mint a könyökcso*), szelidítjük ismeretlen részleteit (az építőfiúk felhocskének nevezték el hullámozó álfalait, még pillangót is rajzoltak rá; Laci pedig saját bajszát is megmintázta a vakolatból a számára ismeretlen Márián – no, igen, a művész önarcképe!). De csak nem hagy nyugtot nekünk. Még azt se tudjuk, szép-e egyáltalán! (Bár van, aki nem kételkedik. A műköves Berta Márton például – *na, itt fog esküdni az én lányom!* – mondja gusztálva, ahogy átmegy az impozáns kapuív alatt.)

S az építés is mi volt?! – A munkások meg a kivitelező Attila is azt mondja ugyan, hogy mindegy az, hogy temp-

lomot vagy mást építenek, – betonozni itt is, ott is kell, zsaluzni is, árkolni is. Meg templomba se jártak azelőtt. (*Mondd már, mit fognak itt csinálni? – kérdeznék engem is bizalmas titkolózással – mi az a sekrestye vagy mi?*)

De aztán – ahogy mondják – csak más lett ez az építkezés: mint egy bevetés. attrakció. Érdekessé tette őket ez a monstrum. Mindig volt nézőjük. Figyelték, ahogy egyensúlyoznak az óriás keresztrel a 17 méteres magasságban, ahogy, mint az artisták, kötélhágcsón közlekednek a hullámozó tetőn, ahogy ráeresztik a falakra a fatartók hatalmas póklábait. Mindig fotózott valaki (nem is tudták, hogy egy közönséges zsaluzatot, vasalást vagy csőhálózatot is meg lehet csodálni), mindig jött valaki (elegáns urak idegen nyelveken dicsérték munkájukat). Mondja is Laci az utolsó napon rezignáltan: – *eztán Pestre megyünk, de ott már nem leszünk érdekesek.*

De az igazi attrakció az a tervező volt, és az igazi erőpróba. Mert ha otthon studiózták a régi iskolafüzeteket, elobb-utóbb csak ki tudták számítani ezeket a sosemvolt íveket, de a tervezőt, azt soha. Amit raktak délig, lebontatta velük estére, amit raktak estig, lebontatta velük reggelre. – *Pedig mindent elköveztünk, hogy a hajlás pont olyan legyen, mint ott szemközt, oszt, pont azért kellett elbontani* – méltatlankodik a fiatal segéd. – *Nem szeretjük, mert olyan variálós!* – Jóska bácsi (Nagy József, a fővállalkozó) a soktapasztaltak bölcsességével oldja meg a problémát: – *Várjatok csak, ne fogjatok még hozzá! Várjuk meg, holnapra mit álmodik!* – Olyan lett aztán ez a mondat az építők között, mint cinkosok között a jelbe-

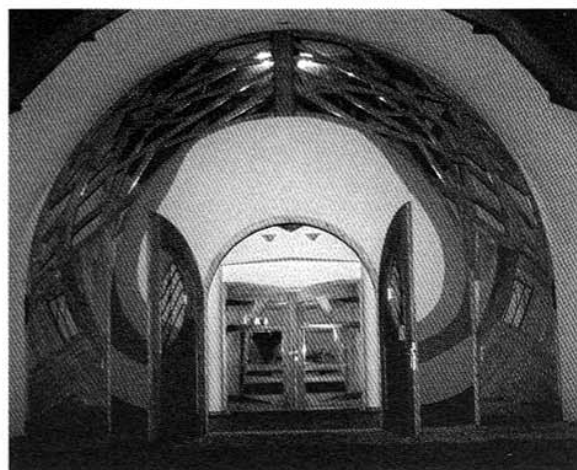
széd. Ha kérdeztem, hogy folytatódik ez vagy az a részlet, csak azt felelték: – *az attól függ, a tervező majd mit álmodik.* Ha meg közeledni látták – *No Atus, mit álmodtál?* – incselkedtek velem. Vannak, akik szerint ez a tervező maga se tudja, mit akar. Vannak, akik szerint nagyon érti a dolgát (*hozzá képest mi itt csak gályázók vagyunk!*). És ő maga is, van, amikor mindent rábíz a mesterekre (egy lécdarab-bal húz csak egy gyors skiccet a porba) és az egekig dicséri őket (*Szima Gyurka nélkül semmi nem lenne ebből a templomból!*), máskor meg kibontat egy egész ablakívet, felszedeti az egész lépcsőt, saját kézzel veri le a karzatot néhány centis eltérés miatt – kíméletlenül (*Nem tudom, hány szeme van ennek, hogy mindent észrevesz?!*). A fiatalabbak oda is vágják a kalapácsot – *csináld te, ha így nem jó!* – vagy kakaskodnak – *most már csak azért se hagyjuk, hogy olyat találjon ki, amit mi meg nem csinálunk!* Dühösesek rá és tréfálkoznak vele, várják és kerülnek, csúfolják, mint egymást a gyerekek, és atyáskodva beszélnek róla, mint egy gyerekről (*Hol vagy, gyermek?! – hívta sokszor Varjú Jóska az épületszobrász).* – *Őt biztos nem fogjuk elfelejteni!* – mondja egyikük sokértelműen.

III. A meditáció szólama

És váratlanul e Véletlen Seholban a mondhatlan Hely (Rilke)

Az építészeti eszme csírája az alaprajz. Olyan koncentrárum ez, amelyik tartalmazza a tér minőségi paramétereit. Templomunk alaprajzi sémája az asztronómiai Venus-jel, mely egyúttal archaikus női idolk, ősi istenanya szobrok körvonalával is azonos. Az archaikus istenanya ellentétes minoségek – sötét-világos, szülő-elnyelő, romboló-építő – egymásbahatolásának tapasztalatát – ami másfelől a harmónia (eredeti jelentésben: egymásba metsződés által kiegyenlítődes) tapasztalata – szimbolizálja. Az istenanya elementáris mintája – Dosztojevszkij szavával – *maga a nagy nyers föld;* szellemi szublimációja pedig Szűz Mária, akinek szeplőtelenége révén a természeti erő a keresztény szentségbe bekerül. Mária a misztika Titkos értelmű Rózsája; számomra a tiszta ellentmondásnak nevezett rilkei rózsza. Ami az értelem számára a paradoxon, az elementáris tapasztalás számára az a harmónia, az ellentétek megkülönböztethetlenné válása az összehangzó akkordban.

Templomunk a „tiszta ellentmondás”. Szimmetrikus és aszimmetrikus, raszteres és szabálytalan, centrális és

longitudinális, fenséges és játékos, szép és csúnya. Ezekből az ellentmondásokból táplálkozik monstruózus természete és atraktivitása.

A templom a kultúra térére változtatott istenhite vagy isteneszméje. A keresztény templom is lehetett Szűz Mária, Mária az Aranyház, az Ég Kapuja. – De a tér is létre tudja hozni a szakralitás tapasztalatát. A templom szavában is nemcsak az elválasztó körülkerítés jelentése van meg, hanem az egy pontból kiterjedés tartalma is, ahol a tér, a terjeszkedés egyet jelent a termékenység női princípiumával. A templom a teremtés (születés) helye, ősi koralaprajzának, méhkas formájának ez a feminin-szakralitás a tartalma. De a keresztény Mária is Termő Ág maradt.

Formáival, formakapcsolataival templomunk a kereszténységnek ezt a természeti osztréteget, mondhatni a kultúra antropologikus gyökerét teszi jelenvalóvá. A térvolumen sötét fensége, a nagyság érzetét és a kívül-belül tapasztalatát elbizonytalanító térkapcsolások, az öblökkel és domborulatokkal barlangszerűvé formált interieur a rejtélyes chtonikus erő tapasztalatában részesít. Nyílásainak és ornamentális motívumainak finom erotikája, tapintásra ingerlő formái, a tér bejárás (nem pedig a szemlélés) útján megszerezhető élménye, a feltárulás, és mégis rejtve maradás tapasztalata ennek a feminin szakralitásnak a megnyilvánulásai.

Templomunk tere labirintikus, de – noha csak sejtetetten – van benne egy domináns irány. Ahogy befelé haladunk egyre mélyebbre kerülünk, a szentély térszínje mélyebben van, mint a bejáraté. Ez a mélybe vezető irány s a szentségnek a fixálása ebbe a mélyülve öblösödő térbe a keleti vallások térbe foglalt spiritualitását idézi. Isten ott nem a világ fölött, rajta kívül, egy szellemi univerzumban lakozik, ahová föl kell emelkednie az emberi léleknek, hanem a dolgok belsejében, a természet mélységeiben, amely megszólal az emberben is, ha hallgatózik feléje. Isten felé haladni azt jelenti: önmagunk rejtett centruma felé haladni, noha ez a centrum minket is magába foglal.

Templomunkban ez a centrum – a liturgikus cselekmény központozottsága ellenére – nem a tér egy fix pontja, nem geometriailag definiálható hely. Ezért nincs uralkodó nézet – nincs pont vagy tengely, ahonnan nézve áttekinthetem az egészet -, a szimmetrikus alapséma mindenütt fellazított (még az azonos ablakok is különböznek, a párhuzamosnak megszokott pillérek közül az egyik elhajlik). Ez a centrum – Heisenberg szép metaforájával – *Unbestimmtheitsstelle*, a határozatlanság relációja. Vagy Isten, akiről nem tudom, hol van, mikor és hogyan van, csak tapasztalom. *A mondhatlan Hely* – olvashatjuk Rilkenél. A modern fizika és a misztikus tudás és a költői szó metszéspontja – Heisenberg beszél is erről, mint korunk új tudásformájáról. – Ez templomunk numinuozitása.

IV. A képek szólama

à la recherche – 42-43-44. o.

(Berta Erzsébet, Kőszeghy Attila és Gerle János felvételei)

Kőszeghy Attila

A SZENTLÉLEK KETTŐS LÁNGNYELVEI

– Tűnődések a debreceni Szent Család templom előtt –

És megjelentek előttük kettős tüzes nyelvek... és kezdenek szólni más nyelveken... Idestova negyven éve találgattam, miféle nyelvekről szóltak az Apostolok Cselekedetei 1.2. fejezetének sorai. Csakhogy a fejtörés immár felesleges, hiszen az 1970-es évek óta, a megújított Biblia-fordításban már nincsenek kettős nyelvek...

A háromszög szögeinek összege 180 fok vagy több vagy kevesebb – így az arisztotelészi szöveg. További tucatnyi szférikus és pszeudoszférikus térre is kiterjesztett meghatározás mellett, amelyekre a következő századokban a másolók és fordítók homályra merült.

Isten házát és a neki kedves szertartási formákat sem kímélhetik az írástudók. A Mindenható – egyben bennünk is lévő – Isten léte nem elegendő ok, hogy emberi mindenarcúságunkat és minden-érzékelésünket meg ne csonkítsák? Nem Istenkáromlás-e minden egyházi dogma, ha nem illeszkedik a Teljesség mindenoldalú képviselőjének mikro-kozmoszába? Lehet, hogy a katolikus templomok, berendezésük és liturgiájuk legújabb megformálására tett kísérletek mögött a Teljesség-képviselő megközelítésének igénye munkált? Lehet, hogy számomra ismeretlen az a Megértő Szeretet, amely a szembetűnő szétesettséget, esetlegességet, ügyetlenséget átlényegíteni képes, és a Harmónia körébe vonja a legotrombább alakzatokat is. Tehát kopárnak, ízetlennek, a templom-méretekhez képest siralmasan rossz léptékűnek érzem azokat a tárgyakat, amelyek az új liturgia szertartási tartozékai. És főleg hiányolom belőlük az emberi lét dimenzióihoz képest jelentős saját és történeti időt.

Meglehet, hogy a Hit dolga felépíteni a kapcsolatot a Nem Látható szédítő dimenziói felé. És gőg azt gondolni, hogy e dimenziók felé a már-már eltűnő, már-már nem érzékelhető jelenségek sokasága segít átközlekedni, és többszáz éves templomokba laminált bútorlapból összetákolta, bányu ábrákkal felszerelt oltár, láda-formájú szentsegtartó berakása örületes bűn.

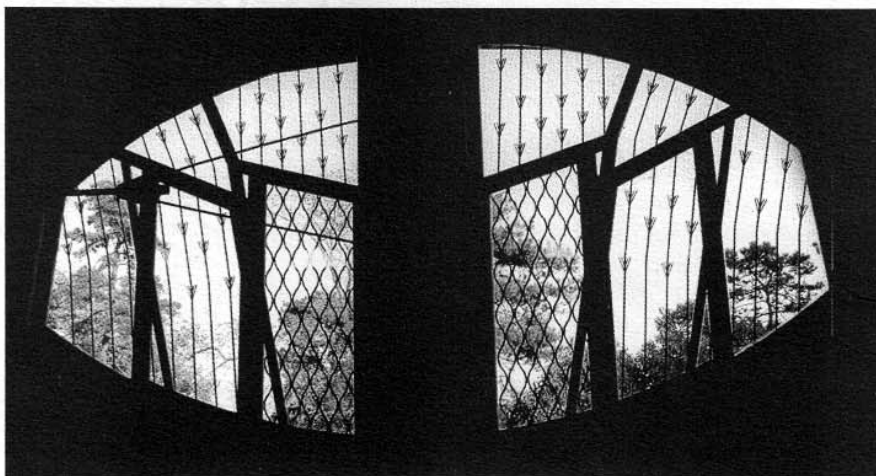
Eltűntek a kettős nyelvek, és eltűnt Isten Házáról az alig-sejthető dolgok sokasága. Eltűnt a következetes következetlenség, a traverzek, amelyek „csak” az Eget készülték tartani, sokszáz kis kő-csepp, amely a szinte kiforduló ablakpárkányok mentén ékalakok sorában rajzik, és eltűntek azok a kis szívárványcseppek, amelyek számomra a Szentlélek evilági rezonancia-képeiként valóban kettős nyelvek. Nem egykori hittankönyvek kétkanócos gyertyalángjai, hanem mandula-forma lángok, két végükön a szívárvány két szélső színével, „testükön” a szívárvány minden színével tündöklők, és egymás nyomában tűnnek elő egy áttetsző, halvány „tejfolyóban”. És értelmet nyernek a Vízöntő évezredes képében a valamiféle edényből kiömlő folyadékban visszafelé, az edény szája felé

haladó kicsiny hal-formák, e szívárványos kis lények. Helyben vibrálásuk egy kiömlő matériában: áramlás ellen-irányban. Mint rohanó vonatok kerekei látszanak visszaforgogni a filmvásznakon. A főbejárat terében ilyenfajta falyondár-„folyadék” volt hivatalva a makacsul megállóknak is azt sugallni, hogy képes a kishitőség és szeretetlenség ellenáramában is átlényegülve közelebb jutni – mert magában is megszabadulni engedett – Mindenhatójához.

Amikor a folyondárok térbeli hullámozgása a *jó lesz úgy is* jegyében elmaradt, sík arabeszké silányult, amikor a bejárat ajtóinak fa-ívei megszakadtak, mert azokat vakolat-protézisekkel kellett pótolni, amikor a színezések az első mozzanatok után leállítottak, talán az Isten a bennünk-Isten is kitiltatott a Házból. Esténként, amikor a kijózanító világosság hiányában a felületek egyenetlensége nem bántó, amikor a nagy formák

el- és feltűnése szent rezonanciák közelségét ígéri, újra és újra megfogalmazom, miként lenne jó befejezni Isten házát majd valamikor. És megköszönöm a templomot hallatlan erővel megépítő Fodor András atyának, hogy vette a bátorságot két-

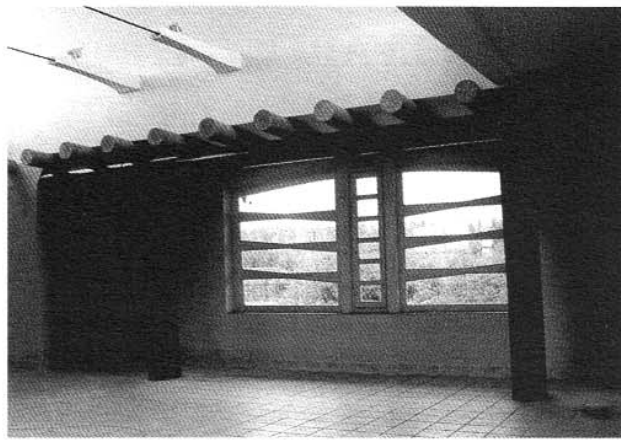
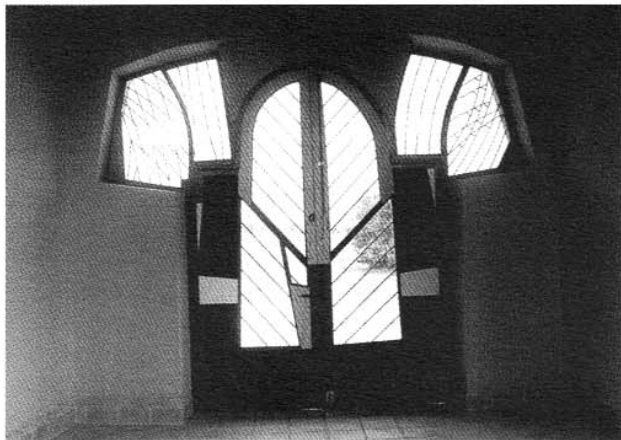
százezer gyufaszál-elemből megépíteni a világ legfodrosabb templomát, és azt, hogy csak olyan részleteket, elemeket, finomításokat nem engedett létrejönni, amelyek egy a számomra oly fontos részletek iránt kegyesebb időben még

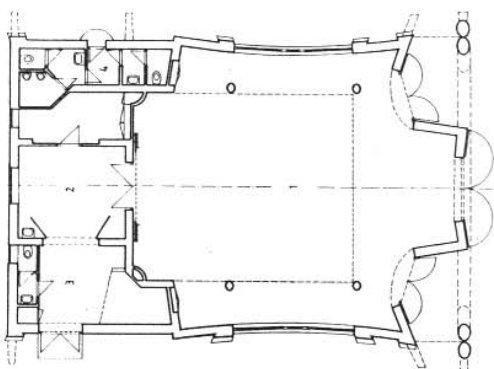
megvalósulhatnak. Soha nem róttá fel, hogy a templom másfélszer annyiba került, mint azt kezdetben becsültem. Végül mindig jókedvre derítő a csupaszív, mindenben tettekesz kivitelezés-vezető Nagy Attila és derék dolgozói számtalan komisszára gondolni, amelyekkel a hihetetlenül fáradtságos építómunkát varázslatos élménnyé tették.

Debrecen, 1998. október hó

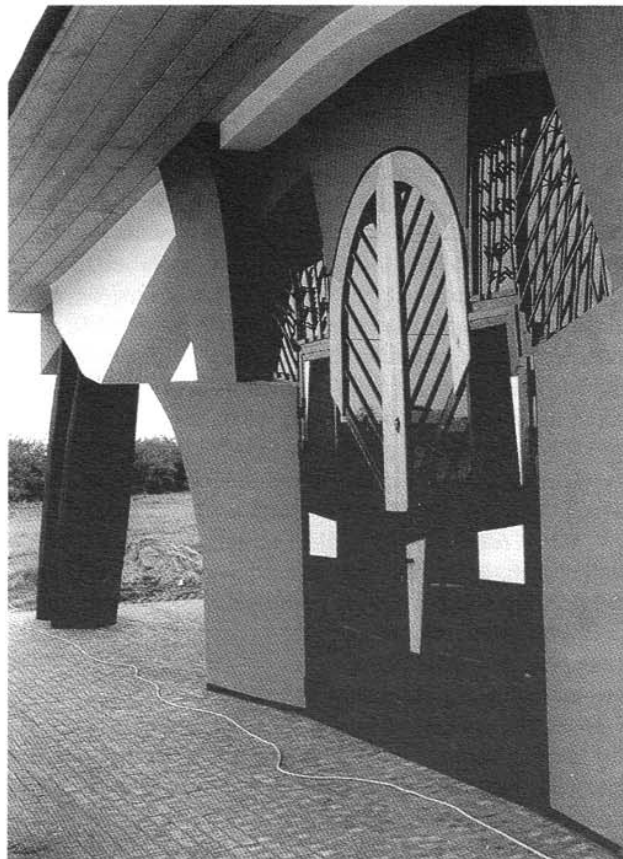
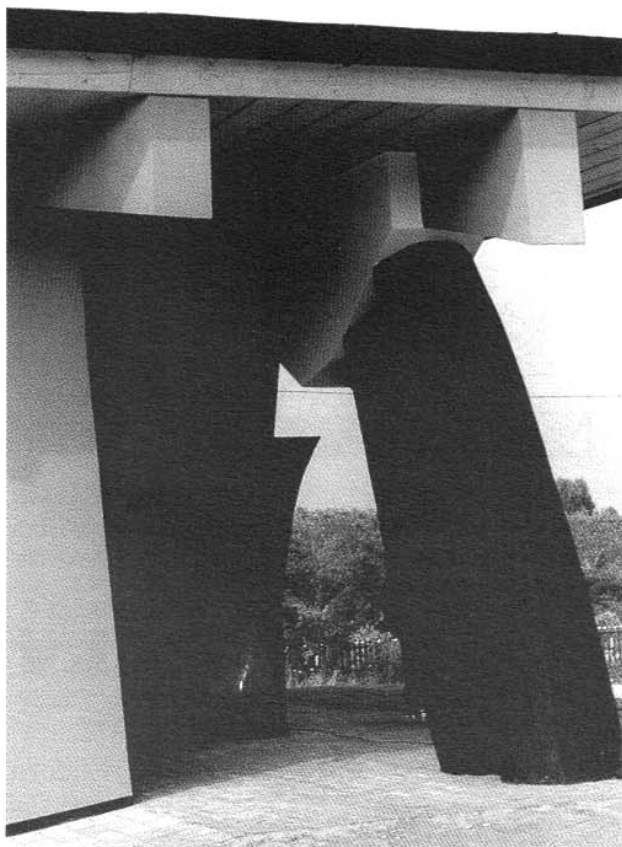

RAVATALOZÓ ZÁHONYBAN

A Záhony város Önkormányzata által felépített ravatalozót Kőszeghy Attila tervezte, a kivitelezés 1998. májusától októberig tartott. A kivitelezést a MÁV Magiszter Kft. (Záhony) végezte; építésvezető: Sóhajda Barnabás. A felvételeket Kőszeghy Attila készítette.

Az előző oldalakon bemutatott Szent Család katolikus templom és plébánia 1997. júliusa és 1998. augusztusa között épült fel a Római Katolikus Püspökség megbízásából Debrecen-Tócsókertben (Holló László sétány 1.) Építész: Kőszeghy Attila; statikus: Dezső Zsigmond; generálkivitelező: Nagy József és Nagy Attila; elektromos munkák: Koszta János; nyílászárók: Buti László; gipszkarton-munkák: Kardos Csaba; héjalás: Vári Attila; Bádogosmunka: Csendes Lajos; oltár, ambó és szentségtartó terve: Fodor András.

BELVÁROS - LIPÓTVÁROS EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLAT SZAKORVOSI RENDELŐINTÉZETE

Az 1998. szeptember 9-én felavatott szakorvosi rendelőintézet (Budapest V., Hercegprímás u. 14-16. sz.) a Budapest belvárosában élő és itt dolgozó emberek egészségügyi központja. Az átépített létesítményben összevontan, egy helyen található az előforduló megbetegedések kezeléséhez értő szakemberek. Tervező munkánk során arra törekedtünk, hogy építészeti és egyéb eszközök felhasználásával olyan környezetet teremtsünk, amely az itt folytatott gyógyító tevékenységhez méltó keretet biztosít. Reményeink szerint az épülettel együtt megvalósuló társ-művészeti alkotások ugyanezt a célt szolgálják. A kiemelt forgalmú belső váróterekben – ahol minden betegnek alkalma nyílik a művekkel való személyes találkozásra – művészeti alkotásokat helyeztük el, azzal a szent meggyőződéssel, hogy itt fejthetik ki leginkább gyógyító, illetve gyógyulást segítő hatásukat.

Korunkban, amikor az utcán – és sajnos már otthonunkban is – naponta ki vagyunk téve az audiovizuális környezetszennyezés fertőző-megbetegítő hatásának, mindnyájunknak szükségünk van olyan csendes, az elmélyülést segítő, nyugodt belső terekre, ahol a lélekig ható rezdülésekre is odafigyelhetünk. A betegség az emberi szervezet egyensúlyi állapotának megbillenése. A betegség gyógyításának egyik lehetséges útja: az egyensúly helyreállítása, az **EGÉSZ**-ség visszaállítása.

Az orvosok védőszentje *Szent Kozma*, testvére *Szent Damján* a gyógyszerészeké. A görög Kosmas szó a *kozmoszal*, tehát a világmindenséggel áll etimológiai kapcsolatban. Kozma és Damján (+303) gyógyító szentek, ingyen, ellenszolgáltatást el nem fogadva gyógyítottak, a világmindenség energiáit – *nomen est omen* – közvetítve a rászorulóknak, embereknek és oktan barmoknak. Talán az sem véletlen, hogy a keresztény egyház a névnapjukat szeptember 27-ére helyezte az évkörben, jelezve az oszi napéjgyenlőséggel (szept. 23.), a Mérleg jegyének kezdetével való szoros kapcsolatukat. A Mérleg (♎), mint köztudott, az egyensúlyi állapot, a kiegyensúlyozottság képjele a hagyományban. A rendelőintézet utcai homlokzatán a két szent másfél életnagyságú bronzszobra áll, – védő-óvó szerepüket betöltve – szándékunk szerint a hagyományos kora-középkori templomi formát és ornamentikát felvállaló, ikerpár-szerű megfogalmazásban.

Már a tervezés legkorábbi szakaszában – az egyes funkcionális egységek elhelyezésénél – felmerült az a gondolat, hogy szakítva a megszokott gyakorlat esetlegességével, az orvosi szakrendelőket ne a megközelíthetőségi szempontok vagy ABC sorrend, ill. a várható betegszám szerint osszuk el az egyes emeleti szinteken, hanem az *emberi szervezet felépítésének* mintájára, mintegy álló (élő) struktúrát alkotva. Így és ezért került a legfelső szintre az igazgatás-adminisztráció (mint agyközpont) és az ideggyógyászat. A felső emeleteken egymás alatt a szemészet, fül-orr-gége, fogászat, a középső szinteken a kardiológia,

urologia és nőgyógyászat, míg a földszinten a mozgásszervi elváltozások gyógyítását végző reumatológia és fizioterápia került elhelyezésre.

Nem titkolt szándék volt továbbá, hogy az épületben, illetve magával az épülettel egy olyan *szent teret* hozzunk létre, amely a vallásos emberek és a profán gondolkodásúak számára egyaránt egyfajta rituális tájékozódási pontként szolgál az egyre homogénebbé váló világunkban.

Az alkalmazott építészeti eszközök a kiválasztott anyagokkal és színekkel, a keresztiszemes hímzsminták felhasználásával tervezett padlóburkolatok motívumaival mind-mind azt szolgálják, hogy megfelelő keretet adjanak az épület védett (talán szentélyként is értelmezhető) belső terében létrehozott *komplex alkotásnak*.

A több részből összeépülő *tárgyegyüttes* létrehozásában négy kiváló képző-, illetve iparművész vett részt *egységiesen alkalmazott formanyelven*. Mindannyian anyanyelvi szinten értik és alkalmazzák a szervesen felépülő kultúrák (elsősorban a magyar művészetnek a népművészetünkben megőrzött mintakincsére gondolunk) képjeleit.

A padlóburkolatok kiosztása az egyes emeleteken és azokon belül is az egyes szakrendelők váróiban eltérő. A burkolati minták mindig azt az állatövi jegyet idézik, amely a hagyományos asztrológiai rendszerben az illető testrészhez (szervhez) kapcsolódik.

Az érvágás-emberke és a tizenkét állatövi csillagkép (Bürgel nyomán)

Az egyes alakzatok kidolgozását és rendszerezését Molnár V. József, az állatövi jegyek azonosítását Pap Gábor végezte el a keresztiszemes hímzések motívumainak vizsgálata alapján.

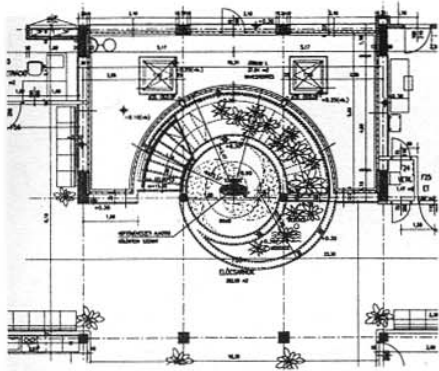

Kos Bikla Ikrek Rák Oroszlán Szűz Mérleg Skorpió Nyilas Bak Vízöntő Halak

A 4x4-es alapháló tizenkét, átlóra szimmetrikus alapjele

Az így felépített és együtt teljes (virág-világ) rendszert adó burkolati mintákban az a közös, hogy a mindenkori közepet (növényi mag), illetve a lehetséges újabb csomó-

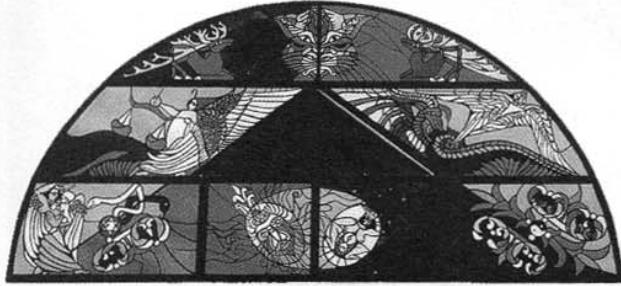
pontokat világos (fény-) színnel jelöltük. Az épületbelső leghangúlyosabb egysége egy *tengely* mentén szervezett térbeli *spirál*, amelyet egy félköríves, áttetsző térfal határol. A befoglaló forma – a Mérleg jelére íródott üvegfal – alkotja a statikus-megtartó keretet, míg a kettős spirális forma (utalva a DNS-re mint az élő szervezet legfontosabb építőelemére) az életet, a mozgást, illetve annak pályagörbéit hozza a rendszerbe. A kettő együtt az élet születését és fenntartását, végső soron a teremtést megidéző képjel az asztrálmítoszi hagyományban, természettudományos értelmezése pedig saját Tejútrendszerünk felülnézetét (Rák), illetve oldalnézeti képét (Mérleg) adja.

A földszinti alaprajz részlete a közepén elhelyezett lovas szoborral, amelynek környezete a föld-víz-tűz levegő elemét jeleníti meg. A függőleges tengely az életfa; az összeköttetés a középső és a felső világ között.

A befoglaló forma alaprajzi vetületében félköríves záródású (szentély), függőleges felülete viszont szigorú rasztert adó üvegtégla (a Szűz kristályos közege).

A legfelső szinten *Kustár Zsuzsa* iparművész három méter átmérőjű öloművegabla fészül.

Kustár Zsuzsa:Varázstükör; kivitelező: Szommer György üvegfestő

A következő szinten *Makoldi Sándor* festőművész kétszer hét táblaképén a teremtés hét napjának és vele szemben az első lépésben bolygószínt megvalósuló teremtett világnak (a földi életre közvetlen hatást gyakorló *planéta istenek* képében megjelenő) megfogalmazását kapjuk. Az 1x1 m-es táblaképek a magyar hagyományban számon tartott bolygósorrend (a hét napjai) szerint helyezkednek el az első emeleti várócsarnok frízen:

A tervező művész szerint: *A bolygók közül az első a Merkúr, a teremtést indító vezér-vasárnap üzemeltetője, az Ikerk, illetve a Szűz állatövi jegyeit keleti nevükön (az első Hold-ház értékben) megidéző Bagollyal és Nyúllal. A bolygók általában – a Nap és a Hold kivételével – két-*

két jegyben vannak otthon, így állat-párok veszik át ettől kezdve a szót, olykor a szkíta-utód népek között (mi, magyarok, ilyenek számítunk) hagyományosnak tekinthető illatküzdelmi jeleneteket lézve.

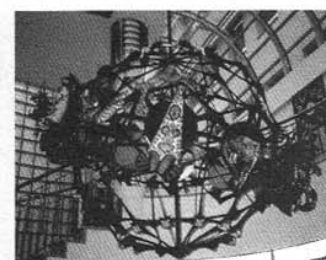
A második kép ebben a vonulatban a *hadfő szerepű* hétfőt idézi. Ennek a magyar hagyományban a *harcias Mars* a bolygója. *Vörös állata a Farkas, a Kos* keleti megfelelője (Hold-ház értékben), aki a *túloldali otthon, a Skorpíó* (ismét Hold-ház értékben) *Szarvasára* támad, azaz összefonódik vele a *Mars jellemzésében*. Ezután a *kedd (Hold)*, majd a *szerda (Nap)* táblája következik: *ők a Rákban, illetve az Oroszlánban* vannak otthon. *Az előbbire a Rák keleti megfelelőjének, az Ökörnek a szarvai, az utóbbira a Nap lángoló sörénye utal. A csatolt népeket a következőkben a csütörtök bolygója, a Szaturnusz oltalmazza a Bakban, illetve a Vízöntőben. Az utóbbi jegyet a Hold-ház értékű keleti Holló képviseli ebben az állatpárosban. A Vénusz napja a péntek, otthonai pedig az Állatövben a Bika és a Mérleg.*

A Bikát keleti Hold-háza, a szerelmes üzeneteket kidaloló Galamb idézi. *Végül a Jupiteré az utolsó nap, a szabadok szombat napja. Itt a Nyilas Szarvasa két fokozatban működési tovább a teremtő igét. Az első fokozatban a másik Jupiter-otthon, a Halak keleti megfelelője, a hajnali-áltó Kakas* idéződik meg, az ő csőréből továbbhullámozó üzenet pedig már túllépi az Állatöv, illetve a bolygó-uralk köztölt kereteit, és egyenesen hozzánk, gyógyulni vágyó XX. századi emberekhez szól bátorítólág. (Az emeleti váróterem és a pincszinti tárgyaló kazettái Makoldi Sándor festőművész alkotásai.)

A lépcső orsóterében a két épületszint áthidalására 2 m átmérőjű áttört vörösréz éggömb készült zománcozott állatövi figurákkal, melyeket hagyományos formák felhasználásával *Turi Endre* festőművész, a Nemzetközi Zománcművészeti Alkotóműhely művész-igazgatója tervezett, és a kecskeméti Alkotóműhely kivitelezett.

A földszinten a főbejárattal szemben *Makoldi S. Gyula* szobrászművész *Mitikus lovas* című szobra áll. A kőszoborló és lovas szellemes összevonásával, eleven, lüktető felületeivel, valamint a csiszolt felszínen megjelenő grafikai finomságú plasztikus rajzolatokkal a honfoglalás kori ornamentikához vezet vissza benünket.

Éggömb, Turi Endre alkotása

A ló a keleti állatövi rendszerben a nyilasnak megfelelő zodiákusi minőség. (A mundánasztrológia szerint – ami nemzetek, népek sorsával foglalkozik – a nyilas a magyarság állatövi jelölője.)

A pincszinten az orvosi tárgyaló mennyezetén az emberiségre boruló kozmosz teljességének *időbeli kereteit meghatározó évkör* 12 jellegadó ábrája jelenik meg a magyar hagyományban ismert és gyakran alkalmazott, elsősorban templomi mennyezeteken megjelenő, (itt is azok mintájára kialakított) *festett kazetták* formájában.

Meggyőződésünk szerint az így együtt megvalósuló komplex építészeti-képzőművészeti alkotás valóban az intézmény és tágabb környezete gyógyulást segítő eszközévé válik. A szó legszorosabb értelmében meditációs objektumoknak, az elmélyedést segítő ábráknak tekintetők az egymás feletti szinteken sorakozó képek, szobrok, amelyek együttese nem csak a jelenkorban és Magyarországon, de a művelődés sokévezredes történetében is párját ritkítja.

A fentiekben megfogalmazott gondolatok nagyrészt Pap Gábor művészettörténésznek a szerves műveltség kutatása során kifejtett több évtizedes kutatásain és rendkívüli jelentőségű felismerésein alapulnak. Külön köszönet illeti a műalkotások létrejöttéhez nyújtott konzulensi együttműködéséért.

Szczuka Attila
építész tervező

Jobbra Makoldi S. Gyula homlokzati szobra; lent az emeleti váró Makoldi Sándor állítóti csillagjegyeket ábrázoló táblaképeivel

Z. Tóth Csaba

A KÉT JÉZUS-GYERMEK

és lényük kialakulása az evangéliumok és a szellemi kutatás fényében

I. „...az evangéliumok olyan szöveggel származtak át az emberiségre, amely szükségszerűen sok félreértésre adott okot, és ... a mi feladatunk most, hogy a szellemtudomány segítségével visszataláljunk a kereszténység igazi értelméhez, amellyel szemben az első keresztény idők olyan sok hibát követtek el” – mondotta Rudolf Steiner *Jézustól Krisztushoz* című, Karlsruheban tartott előadássorozatán 1911-ben. E gondolatok jegyében ő hívta fel a figyelmet először azokra a rendkívüli isteni-szellemi folyamatokra, melyek Jézus testi, lelki, szellemi világrajtérében közreműködtek. E rejtett folyamatok lezajlása által állhatott elő az a nem mindennapi, az emberiség történetében egyszerű és megismételhetetlen eset, hogy egy földi ember, Jézus, magába fogadhata a Jordán-keresztelőnél az egész kozmosz teremtő szellemét, amelyet *Isten igéjének*, görögül Logosznak neveztek s ezáltal *Krisztussá, Messiássá* vált, aki az emberiséget elindította fölemelkedésének útján. Mivel ma még a szellemi kutatás eredményeit, melyeket Steiner szellemi látó képességei révén hozott napvilágra, nem mindenki tudja kellőképp befogadni – hozzátehetjük: sajnos sokszor inkább a kialakult előítéletek, mint a képességek hiánya miatt – szükséges kiemelni azt is, hogyan említik az evangéliumok, a történetileg többé-kevésbé elfogadott kútfők Jézus születésének és gyermekiségének ezeket az isteni-szellemi titkait.

Máté és Lukács evangéliuma egész világosan megkülönböztethetően két eltérő névsort közöl Jézus származásáról. Máté ugyanis az ő nemzedékrendjében Ábrahámotól lefelé, Dávidnak *Salamon* nevű fián, a későbbi híres szentélyépítő királyon át vezet Jézusig a leszármazást (Mt. 1,6.), míg Lukács evangéliuma Jézustól fölfelé, Dávidnak *Nátán* nevű fián, végül a paradicsomi Ádámon át Istenig vezet a családfát (Lk. 3,31.).

Ismeretes, hogy a négy evangélium, bár a lényegben megegyezik, mégsem egyforma leírásokat tartalmaz, mindegyik evangélista valamelyest eltérően tudósít Jézus élettörténetéről, cselekedeteiről, tanításairól, s ezek az eltérések még az úgynevezett *szinoptikus* evangéliumok, azaz a történetet *együttlávva*, hasonlóan elbeszélők között is fennállnak. Így pl. Máté genealógiával kezd, Márk Keresztelő János fellépésével, Lukács – egy jellegzetes kifejezéssel János apostol hagyományát jelölve meg forrásaként – a Keresztelő születésének történetével indít, János apostol, *a szeretett tanítvány* pedig közvetlenül a lényegre ragadja meg és ennek megfelelően a *kezdetben lévő* Logoszról kell beszélnie az evangéliuma elején. E különbségek oka elsősorban nem az apostol írók individuális különbségeiben rejlik – ilyesmi egykor nem játszhatott szerepet az isteni dolgok leírásában, csak az objektív szellemi tények, annak ellenére, hogy a személyes színezet nem tagadható meg az evangéliumok íróitól –, hanem abban, hogy a világtörténetileg oly jelentős Krisztus-esemény ezt a négy féle megvilágítást igényelte a Biblia értelmezésének ó- és középkori hagyománya szerint – melynek négy szintje volt: a történeti (*az életfa gyümölcsének héja*), a morális (*hús*), az allegorikus (*magház*) és az ezotérikus (*mag*) –, s ezért is kanonizálták épp ezt a négyet később. Jézus leszármazásában azonban – amennyiben Őt egyetlen személynek fogjuk fel – elvileg nem szabadna olyan különbségnek lennie, mint Máténál és Lukácsnál található. De ha csak ez az eltérés volna a két evangélium között, mai ésszel akár meg is nyugodhatnánk, hogy bizonyára mégis

hiba csúszott a feljegyzésekbe. Ám az eltérések szinte következetesen ismétlődnek, ami arra utal, hogy Jézus genealógiája nem tévedésből lett kettős, de azon okok miatt sem, melyeket a felekezeti bibliamagyarázatok általában felhoznak (Zorobábel és Szalatiél neve lehet véletlen azonosság Máténál és Lukácsnál).

Vegyük tehát sorra, milyen eltérések mutatkoznak a két említett evangéliumban Jézus születésének és gyermekiségének leírásánál. Ezt követően hozzáfűzöm Steiner, korunk tudós apostolának eredeti magyarázatait a jelenségről, s néhány, ezekből fakadó észrevételemet, hangsúlyozva, hogy itt korántsem arról van szó, hogy Jézus Krisztus egyedülálló nagyságát vagy az evangéliumok hitelességét valamiképpen kétségbevonjuk. Épp ellenkezőleg: a kötelező pátosz helyett arra szeretnénk ösztönözni, hogy Jézus életének elmélyült megértéséhez jussunk, olyan megismeréshez, ami *tükör által homályos* hitünket és értelmünket egy *színről színre* való látás felé vezetheti. A megismeréshez vezető út természetesen sohasem olyan egyszerű, mint sokan szeretnék, mert az élő megismerést – amely sosem csupán információ – nem készen kapja az ember, hanem szükséges magát beledolgoznia a feladatba, miként pl. a matematika elsajátítása sem egyszerű, vagy ahogy egy rózsa sem növekszik pusztán Isten kegyelméből, hanem az embernek kell gyomlálnia, metsznie s így tovább. Erre vonatkozik Szent Ágoston mondata is: *Aki nélküled teremtett téged, nem üdvözít nélküled*. És bizony az, hogy az üdvösség nagyon is bensőséges, lelki-szellemi dolog, erre az evangélium is rávilágít, amikor Jézus egyenesen gonosztevőknek nevezi azokat, akik sok jót cselekedtek ugyan, de a szükségeset, Jézus beszédét, a *Logoszt* nem cselekedték, azaz nem ismerték meg (Mt. 7,21-24).

A két Jézus-gyermek ábrázolása a velencei Pala d'Oro oltártábla 130. számú zománcképén. A keleti egyházi művészetben a Születésnek ez az ábrázolása általános, és a két Gyermekek mellett egyszerre szokták ábrázolni a Mágusokat és a Pásztorokat is; itt valószínűleg helyhiány miatt csak két pásztor (Simeon?) szerepel. Az előtérben lévő Gyermekek fürösztésének jelenete – amit nem írnak le az evangéliumok, és ábrázolását látszólag nem indokolja semmi – az antik és keresztény misztériumok nyelvén egyszerre fejezi ki, hogy *Ő az*, aki újjászületik *víztől és szellemtől*, aki elnyeri a Logosz beavatását, *Ő a nátni* Jézus, aki majd a keresztelőnél Krisztussá, Logosz-hordozóvá válik. A másik, a *salamoni* Jézus-gyermek a képen bepólyálva, szinte halottként fekszik.

II. MÁTÉ EVANGÉLIUMA

Jézus a Dávid házának *salamoni* ágából származik;

Ábrahámától jön le a leszarmazás;

Józsefnek – akit nyomatékosan *Dávid fiának* nevez – angyal adja hírül Jézus, Izrael szabadítója születését, akit Immanuélnek is nevez (velünk az Isten);

Jézus Betlehemben születik, ahol szülei is élnek;

A Gyermekeket három napkeleti mágus látogatja meg fényes csillagtól vezérelve; Heródes elől szülei Egyiptomba menekítik a kis Jézust;

Egyiptomból visszatérve előbb Betlehembe, régi lakhelyükre akarnak menni, de egy álom intésére inkább Názáretben telepednek le; ekkor írja ez az evangélium, hogy József *magához vette a gyermeket és annak anyját* és így, együtt utaztak, azonban mikor Názáretben élnek akkor már csak József *lakozék* a kis Jézussal; úgy tűnik, emögött rejlik valami és nem véletlen, hogy az evangélista itt már nem említi az anyát (Mt. 2,20-23.);

III. Nézzük most meg a két evangéliumnak a steineri kutatások fényében megfogalmazott magyarázatát!

Azért kezdi Máté Ábrahámnál a leszarmazást, mert a *salamoni* Jézusban testileg legerősebben az a princípium hatott, ami a vérségi köteléken keresztül, tehát a nemzedékek során át áramlott belé; az angyal mégis Józsefet szólítja meg, ami azt jelzi, hogy itt Jézus individualitásáról is akar mondani valamit, ugyanis egykor az individuális jegyeket elsősorban az apa, a népieket, az általánost pedig az anyja örökítette (Lukácsnál ér-

LUKÁCS EVANGÉLIUMA

Jézus a Dávid házának *nátáni* ágából származik;

Ádámon át Istenig viszi föl a leszarmazást;

Máriának megjelenik Gábrriel angyal, aki Jézusnak, a Magasságos Fiának születését adja hírül (Lk. 1,26-38.);

Jézus szülei Názáretből mennek Betlehembe a népszámlálásra, ekkor születik Jézus;

A Gyermekeket pásztorok látogatják meg, akiket angyali látomás vezet (nem írja le sem a mágusokat, sem a gyerekgyilkosságot, sem a menekülést)

Mikor a nyolcnapos Jézust a mózesi törvény szerint körülmetélik, egy Simeon nevű *igaz és isten-félő* ember, akiről elrendeltetett, hogy nem hal meg, amíg nem láthatja Krisztust, karjaiba vette őt és boldogan hálát adott Istennek (Lk. 2,25-35.);

A 12 éves Jézus eltűnik a pészach ünnepen; szülei *harmadnap* találják meg, a Templomban beszélget az írástudókkal; mind álmélkodnak szavain és nem értik őt; mintha megváltozott volna; ezek után írja az evangélium, hogy Jézus – ez a Jézus – *gyarapodik bölcsességben, testi állapotában és az Isten és az emberek előtti kedvességben* (Lk. 2,41-52.), jelezve: fejlődése ekkor terelődött biztos mederbe.

Lukács fordítva halad. Fontosnak tartja, hogy Ádámgig, illetve Istenig vigye a leszarmazást; Steiner szerint azért, mert ez a Jézus különleges módon az *edenkerti Ádám*, a bűnbeesés előtti ember ún. *éterikus én-jével*, én-kezdeményével született; ezért mondják az evangéliumok, hogy *bűn nélkül való volt*, s ezért volt békés gyermekkorra, míg a *salamoni* Jézus-gyermekeket fenyegette Heródes vérengzése; csak a *nátáni* Jézus számára őrződött meg ez az edenikus, bűn-

dekes módon az anyát látogatja meg az angyal); másrészt megjelenik egy kettősség: a Dávidtól való származás biztosítója, az apa valóban József, de ez a tény legendaszerűen alá van rendelve a másíknak, a szeplőtelen fogantatásnak, ami nem a testi, hanem a lelki-szellemi fogantatásra, vagyis egy magasrendű individualitás testet öltésére vonatkozik; ez az individualitás a szellemi kutatás szerint a teremtő Ige régi kiválasztottja, *Zarathustra* volt.

Ennek a Zarathustra-énnek a megjelenését nagyon tipikusan jelzi a három napkeleti mágus (*Magi ab oriente*) látogatása: *máguson* ugyanis régen mindig a Zarathustravallás perzsa ill. Jézus születése idején párthus papjait értették, s ebben az ősi, több ezer éves vallásban már rég meg volt jóvendölve egy Szűztől (istennőtől) születő Világmegváltó, akit *Szaósjant*-nak neveztek az irániak, és tudhaták, hogy a zsidóságból születik e megváltó testi edénye; ezért írja Máté, hogy a mágusok a zsidók királyát keresték.

Úgy esett azonban, hogy ez a *salamoni* Jézus-gyermek – aki a *nátánival* kb. egyidős volt – 12 éves kora körül meghalt, és már előzőleg, valószínűleg az Egyiptomból való visszatérés közben elhunyt e gyermek anyja is: erre akar utalni az Írás, hogy Názáretben már csak egyes számban *lakozék* József és a kis názáreti Jézus. József tehát miután megözvegyült, elveszítette gyermekét is; ezt követően József újranősült, feleségül vette a korábban ugyancsak megözvegyült *nátáni* Jézus anyját. Mindez még a 12 éves *nátáni* Jézus jeruzsálemi *elveszése* előtt történt.

A *salamoni* Jézus-gyermeknek talán azért kellett meghalnia, mert fizikai teste – a Zarathustra-én ellenére – túlságosan kötődött az ábrahámí, vérségi erőkhöz.

telen étertest, ezért jóságos és jámbor volt, érintése már ekkor gyógyítóan hatott; de mai értelemben véve nem volt *életrevaló*, aki „feltalálja” magát a világban.

Ehhez az én-szubsztanciához kapcsolódott Jézus megfelelő fejlődésének elősegítésére egy szintén megőrződött *asztráltest*, mégpedig *Buddháé*; ezt fejezi ki Simeon története, akiben felfedezhetjük a Szicldhartha Gautama herceg, a későbbi Buddha születésekor megjelenő Asitát, aki fájclmának adott hangot, hogy öregsége miatt nem láthatja a Buddhává lett Gautamát; Simeon az újrászületett Asita, aki a gyermekben felismerte Buddha asztrális erőit, ezért mondja: *Mostan bocsásd el Uram a te szolgálodat, mert látták szemeim a te údvívéségedet*. Simeon-Asita a kisdedben meglátta Buddha szenvedélyektől megtszított asztráltestét.

Lukács leírja Jézus húsvéti eltűnését; *harmadnap* találunk rá a szülei; a Templomban írástudókkal beszélget; valamennyien álmélkodnak bölcsességén, szüleinek szokatlan a fiú viselkedése, beszéde. Steiner szerint ekkor történt, hogy az elhunyt *salamoni* Jézus-gyermekből a Zarathustra-én a *nátáni* Jézusba költözött, mert ennek nem volt földi énye, csak édeni; egy léleknek a már élő emberben való megjelenését a *Kabbala* *ibbur*-nak, a *lélek fogantatásának* nevezi; a zarathustrai ének e gyors újratemesülésével vált teljessé az a lelki-testi organizmus, amely a *nátáni* Jézus 30 éves korában magába fogadhatta a Logoszot; ekkor a Zarathustra-én elhagyta Jézust, akiben ettől fogva három évig a Logosz, a világteremtő szellem beszélt, hatott, mely Jézus ún. csodáiban átalakítóan tudott behatni az anyagi világba. Sokatmondó, hogy a 12 éves Jézus épp húsvét ünnepe *vész el*; az Egyiptomból (a *szolgaság házából*) való kivonulás emlékünnepe, amelyen később Jézus a haláláról és visszatéréséről beszél a tanítványoknak (Jn. 16,7. 16) Fontos, hogy Jézust is harmadnapra találják meg; ez az időtartam régen a beavatásban meghaló és feltámadó lélek átalakulásának időtartama volt (ld. a mondást: Jézus harmadnapra építi föl a test templomát, harmadnapra támadt föl; I. még Ozeás, 6,1-6.).

IV.

Steiner tehát, ahogy felhívja a figyelmet arra is, hogy Jézus csak a Jordán-kereszteltől, a Szent Szellem reászállásával válik Krisztussá, a Logosz hordozójává, ezért is csak ettől fogva válik nyilvánossá az élete, világosan rámutat a saját kutatásai alapján: a két evangélium által adott leszármazási vonalakban mutatkozó különbség valóban azt jelenti, hogy időszámításunk kezdetén, nagyjából egy időben, nem egy, hanem két Jézus-gyermek született. Közülük a valamivel idősebbik – a *salamoni* Jézus – tizenéves korában meghalt, s én-je a másik, a *nátáni* Jézus-gyermekben inkarnálódott újra. Ezért írja le azt az esetet a Lukács evangélium, hogy amikor a 12 éves *nátáni* Jézus-gyermeket a szülei elvesztették Jeruzsálemben a húsvét ünnepén, csak harmadnapra találták meg, és a fiú viselkedése és beszéde egyaránt szokatlan volt számukra: ekkor kezdett szólni belőle a *salamoni* Jézus-gyermek Zarathustra-énje, amely korábbi inkarnációiban az Atya, a Kozmikus Ige (Vohu Manah) kiválasztottja, papja volt az iráni világban.

Az a Jézus tehát, akinek rendkívüli életéről 30 éves korától kezdve a Golgota dombján elszenvedett haláláig beszámolnak az evangélisták, a *nátáni* Jézus. Az ő világtörténelmi misszióját az tette lehetővé, hogy – Steiner szellemi látása szerint – lényében hordozta az isteni-szellemi világ által számára megőrzött édeni étertestet, Buddha neki áldozott megvilágosodott asztráltestét, és a 12 éves korában beléköltöző, majd a Jordán-keresztelőnél belőle eltávozó s az isteni Logosznak helyet adó Zarathustra-ént. Az ilyen összetételű emberi organizmusra azért volt szükség a *nátáni* Jézusnak, mert korábban – s ez után – soha nem élt földi inkarnációban, s lényének tagjait – hogy az isteni Logoszt befogadhassa és három évig hordozhassa – ezen a módon kellett egymáshoz kapcsolnia az isteni-szellemi világvezetésnek. A Logosz ereje, ha egyáltalán alászállt volna egy közönséges emberi testbe, rombolóan hatott volna erre, míg az édeni étertest, Buddha asztrálteste és Zarathustra én-je már korábban elérték azt a fokot, hogy keresztüldolgozták magukat a földi-személyes tapasztalatokon az isteni világhoz, s ezáltal tudta Jézus is megnyilatkoztatni az isteni erőket a maga földi, emberi testében.

Észrevételeim szerint ezenfelül nyomon is követhető, hogy Jézus tetteiben, szavaiban, példabeszédeiben milyen lenyomatokat hagyott Jézusnak ez a sajátos éteri-asztrális konfigurációja, melybe belejátszottak azok a hatások is, melyeket a Jordán-keresztelőig a Zarathustra-én vitt bele.

Mint láttuk, az édeni, *ádami étertestre* utal a Lukács evangélium, amikor a *nátáni* Jézus leszármazását Ádámig és Istenig viszi; ezért hangzik el az isteni szózat a *nátáni* Jézus keresztelőjekor, bemelegítések: *Ez amaz én szerelmes fiam, akiben én gyönyörködöm* (Mt.3,17., Mk.1,11., Lk.3,22.). Itt, ebben a magasztos pillanatban kapcsolódik a bűnbeesés előtti én-csírához az isteni Logosz, Isten Szava, hogy Jézus földi teste és vére által, melyekben az említett spirituális alkotóelemek hatottak, újjáteremtse az emberiséget, az embereknek a szellemi világban eltöltött, halál és újabb születés közötti élete során és abban, amit ebből az egyetemes életből a földi keretek között hitben, tudásban, szeretetben, alkotókészségben képesek megnyilatkoztatni. Ez az édenikus étertest volt az, amelyen keresztül a Krisztus-Logosz az anyagok átalakításában, és általában Jézusnak a fizikai világban történő, de e világnak alá nem vetett működésénél tudott tevékenykedni (kánai mennyegző, vízenjárás, gyógyítások, kenyér- és halszaporítás, illetve a feltámadás). Jézus édenikus étertestében áramlott az örök élet princípiuma, emberi testben akkor először, s az isteni Logosznak az édeni étertesttel való embertesti kapcsolódása miatt mondhatta Jézus: *Én vagyok az élet kenyere, a feltámadás és az élet.*

A *buddhai asztráltest* lenyomata a részvételre, egyetemes szeretetre hajló jézusi magatartásban mutatkozik meg. Jézus sír, amikor Lázár haláláról értesül, vagy amikor megtehetné, hogy

elítéljen egy magatartást, azt nem teszi meg (házasságtörő asszony). A Buddha asztráltestével rendelkező *nátáni* Jézus-gyermek születésénél az angyal az ismert módon üdvözli a pástoroikat: *Dicsőség a magasságban Istennek és békesség a földön a jóakarátú embereknek*; ezek a szavak utalnak Isten dicsőségének (fényének) és a lelki békességnek és jóakaratra arra a sajátosságára, mellyel Buddha asztrálteste rendelkezett a *nátáni* Jézus-gyermekben. A *magasságos*, ill. *magasságban* szavak említése is – ebben az angyali szózatban és akkor, amikor Gábrriel arkangyal meglátogatja Máriát –, bár konkrétan az Atyára, ill. a fölsőbb szellemi világra vonatkoznak, utalhatnak Buddhára, akinek állandó jelzői az indiai hagyományban a *bhagavat*: magasztos, ill. a *tathagata*, az, aki eljutott oda, ti. a magasabb világokba.

A *Zarathustra-én* korábbi működésének emlékét hordozza Jézus egy-egy harciasabb megnyilatkozása, például amikor kiűzi a kufárok a Templomból, vagy amikor arról beszél, hogy kardot és tüzet hozott a világra, meghasonlást a jók és gonoszok között, nem békességet. Zarathustra volt ugyanis az a nagy beavatott, aki először hordozta lényében a jó és rossz, Ahura Mazda, a Fény, és Ahrimán, a Sötétség szembenállásának érzését, tudatát, az égi és a földi világ polaritásának s egyúttal a földi világ sötétségtől és tévelygéstől való megváltásának, égbe emelésének akaratát. A napkeleti mágusoktól három ajándékot kap a *salamoni* Jézus-gyermek: aranyat, tömjént és mirrhát, melyek azokat a belső minőségeket jelentik, amelyeket Zarathustra ért el korábbi földi megtestesülései során: az arany az önmegismerést, a tömjént a belső odaadás képességét, a mirrha pedig az isteninek a lélekben lakozását.

Jézus tehát a bölcsesség szavaiban és tetteiben sok tekintetben újraéli, újra kimondja és megcselekszi – a Logosz jelenléte miatt magasabb fokon – azt, ami asztráltestébe Buddhától, édeni étertestébe a határok közé nem vetett, élő *szeplőtelen* folyamatokból, ill. ami a Zarathustra-énből a keresztelő előtt a maga szellemi emléknymaiból belécsurgzott, s amelyeken keresztül a Logosz a földi viszonyok közé tudott illeszkedni. Az egyetlen és legnagyobb cselekedet, amelyet tisztán a Logosz erejéből vállalt Jézus: a keresztihalál volt, amelyet sem Buddhának, sem Zarathustrának nem kellett még magára vennie. Jézus keresztihalála révén, földre csorgó vére által született meg, áradt szét először a Föld organizmusában a Krisztus-Logosz, a Megváltás kovásza, amely az első Pünkösöd óta kezdett el hatni az emberiség lelki-szellemi életében. Ma annak küszöbén állunk, hogy az a „kis” Pünkösöd, amelyen a régi apostolok a Szent Szellem erejéből részesültek, szélesebb értelemben is beköszöntsön, nem a régi módon, a nyelven szólással, hanem a világgondolatokban való olvasás, a szellemi látás képességének elterjedésével.

Felmerül még a kérdés, hogy mind a két Jézus-gyermek anyja szűzen fogant-e, vagy az evangéliumok emberi írói, hogy kiegyenlítsék, leegyszerűsítsék és tulajdonképpen elleplezzék a két Jézus-gyermek körüli titkokat, azonosképpen állítják be a fogantatást? Ez nyilvánvalóan nem könnyű kérdés, hiszen az elfogulatlan megismerést megnehezíti az egyház tekintélyelvűségének súlya, mely sok lélekre nehezedik, ami miatt nem tudnak fölemelkedni Krisztus istenségének valódi megértéséig és befogadásáig, a külső testitől a szellemig (pedig Szent Pál fölhív erre, amikor azt mondja: *ha ismertük is Krisztust test szerint, de már többé nem ismerjük*; 2.Kor. 5,16-17., ami más szavakkal azt jelenti, hogy nem csak a látható dolgokra, hanem a láthatatlanokra is figyelniünk kell), illetve akár mondhatnánk az evangélium szavával, hogy Istennél minden lehetséges, talán még a szűzen fogantatás is, s ezzel egyhamar el is intéznénk a problémát. A dolog azonban az élesebb megfigyelés számára kissé bonyolultabb, és valószínű, hogy olyan paradoxonról van szó, amelyet Máté és Lukács, a születés és gyermekség leírói csak jeleztek, és a kiegyenlítés miatt bizonyos fokig eltorzították a tényeket, hogy ne kelljen nyíltan beszélni, és ezzel mély, ezoté-

rikus titkokat elárulni a két Jézus-gyermekről, másrészt pedig ezzel az érveléssel szeretnék bizonyítani a korabeli hitetlenek és az utókor számára Jézus szeplőtelenességét. Azonban mindkét evangélium nemzeti táblája hangsúlyozza, hogy Jézus Józseftől származik. A kettősséget, az ellentmondást csak úgy oldhatjuk fel, ha megértjük, hogy a külső, fizikai, genetikai lezármazás mellett egy szellemi fogantatásról is szólni akartak az evangélisták, s ezt ezen a sajátos módon kellett közölniük: a hitetlenek számára a szűzen fogantatás materialisztikus magyarázatát szolgáltatva, az érettebbek számára pedig – csupán jelezve – a fizikai és szellemi fogantatás kettősségét, amely a teljes valóságnak megfelelőbb szemlélet. Ma már elérkezett az idő, hogy e szemlélet nyilvánossá váljék, s aki akar, részesedjék áldásából. Jézusnak fizikai testet kellett magára öltenie, és ez földi körülmények között másképp nem lehetséges, mint egy férfi és egy nő egyesülése révén, ami semmit nem von le Jézus jelentőségéből, a Jordán-kereszteléstől fölvetett Krisztus-princípium vagy Logosz istenségéből, csak közelebb hozza Jézus emberi lényét hozzánk, emberekhez, illetve a jelzett szellemi vonatkozások tudomásul vétele által közelebb kerülünk az isteni-szellemi folyamatok valódi megértéséhez. Ezek a gondolatok, új megközelítések Mária szerepének jelentőségét sem csökkentik, csupán helyes megvilágításba helyezik őt, mint földi anyát, s ugyanúgy közelebb hozhatják a valódi Máriának, a görög-orthodox kereszténységben még ismert *Szűz Szófiának* a megértési lehetőségét. Mert a valódi Mária: a Szűz Szófia, a Szűz Bölcsesség, a mindig női jellegűnek tekintett megtisztult lelkiség, amely az önmaga feletti szellemet, melyet férfi jellegűnek tekintettek, magába fogadja; a lelki szűzességnek ezzel az erényével rendelkezett a názáreti Mária is. Mint a megváltott Világlelket, karjában a Gyermekkel, a Kígyó fején és a holdon vagy holdsarlón állva, a római kereszténység is ábrázolja Szűz Szófiát, mégis csupán a földi Mária valamiféle deifikációjának homályos doktrínáját vallja – mely teóriának szembe kell néznie azzal, hogy ha a földi Máriát szeplőtelennek akarja tekinteni, az összes elődjét is szeplőtelennek kell nyilvánítani. A Szűz Szófia egyben Jézus menyasszonya is, akit viszont a Mennybevitel ábrázolásain láthatunk, s akinek alakja a Völegényről, Mennyasszonyról, menyegzőről szóló példabeszédekben jelenik meg az evangéliumokban és az Apokalipszisben; de a magyar nyelv is nagyon szépen kifejezi, hogy a nászban a nő égi, *meny-asszonnyá* magaszosul. Jézus nem a saját földi anyját vitte a mennybe, hiszen a vérségi kötelékeken túl az egyetemes szeretethez akart elvezetni, amit egy evangéliumi jelenet is tanúsít, mikor a sokaság előtt beszél, és mondják neki, hogy ott van az ő anyja és testvérei. Jézus azt válaszolja: *Ki az én anyám és kik az én testvéreim? Azok, akik megcselekszik az Atya akaratát.* A golgotai kereszt alatt sem örökbefogadási jelenet zajlik, hanem Jézus legbensőbb tanítványára, a János evangélium írójára bízta a Szűz Szófia, a Szentlélek titkát. Az apostol – aki mögött valójában a feltámasztott Lázár rejlik – ezáltal írhatta meg ezotérikus evangéliumát, a lényegét, hogy gondolatai által az utókor is megtisztuljon és külső úton keresztül is befogadhassa Krisztus szellemét. Nem véletlen, hogy a János evangélium sosem nevezi meg Máriát, mindig csak *Jézus anyjáról* beszél.

Máté evangélista, a fogantatást illetően ott is „elszólja” magát, amikor arról beszél, hogy Mária még csak el volt jegyezve Józseffel, az angyal pedig már József feleségének nevezi, asszonnyának, ami a házasság *elhálására* utal. Az igazság az, hogy mindkét Jézus-gyermek egy József nevű apától és egy Mária nevű anyától született. És bár a Zarathustra-én inkarnációja által a *salamoni* Jézus-gyermek fogantatása is egy magasrendű, szeplőtelen szellemiség alászállását jelentette a földi szférába, mégis a teljesen szeplőtelen fogantatás – a természetes szerelmi aktuálisan egybekötve – a nátni Jézusé volt, aki a bűnbeesés előtti, édeni éteresttel született, s aki a nagy missziót beteljesítette. A

két Máriára és Józsefre tartalmaznak a legkevesebb utalást az evangéliumok, de ahogy a két Jézus-gyermek egykori léte biztosra vehető, mindkettőnek megvoltak a szülei is, akiknek neve gyakori volt abban az időben Palesztinában, ahogy a Jészua vagy Jósue név is, mely szabadítót jelent, és adományozása a zsidó nép korabeli Messiás-várását tükrözte. S mivel egyazon településen éltek és rokonai voltak egymásnak, megtörténhetett, hogy a két özvegy, a magányos, gyermektelenné vált József és a gyermeket egyedül nevelő Mária újraházasodott, amit a talmudi törvény is lehetővé tett (sógorházaság, levíratus).

Mindannak hátterében, ami a fentiekben megtárgyalásra került, utalásszerűen olyan ideák állnak, amelyek helyes megértése ugyancsak fontos a mai idők szellemi-egzisztenciális válságában. Ezek: az ember teljes lényének, fizikai, éteri, asztrális organizmusának és én-jének felépítése, összefüggésük egymással, a halál utáni élet és az újraszületés (reinkarnáció) folyamataival – melyet mai, és nem a buddhista, a földi tevékenységtől még elfordító tanítások szemszögéből kell látnunk –, és az egyéni és kollektív sors-kiegyenlítés jelensége. Ezeket a világtitkokat – az ember szellemi lénytagjait, a reinkarnációval szorosan összefüggő sors-szerűséget, a háromnapos beavatást – valamennyi régi vallás ismerte, így az Ó- és Újszövetség is (ld. a szellemi-lelki elemek tagozását a Genézis könyvében: hébertül *niach, neshamach és nefesh*; erre rimel Pál apostol *szóma pszüchikón*-ja és *szóma pneumatikón*-ja, azaz a lelki test és a szellemi test, melyek közül az utóbbinak van része a feltámadásban, ld. 1.Kor.15,44; azután a sorsszerű hatás-visszahatás törvényéről (karma) és a reinkarnációról: 2.Móz.20,5, Jer.31,29-30, Jób.33,28-29, az Újszövetségben: Mt.7,1-5, Mk.4,24, Lk.6,31, Mt.5,25-26., valamint Illés próféta újraeljövételével kapcsolatban: 1.Kir.17, 2.Kir.1,2, Malak.4,5, Mt.11,14, 17,10-13. Ugyanakkor Krisztussal elérkezett a sors-feloldó cselekedet lehetősége, túl a *szemet szemért* még mindig létező öszövetségi gyakorlatán: *Irgalmasságot akarok, nem áldozatot*, Mt.9,13.).

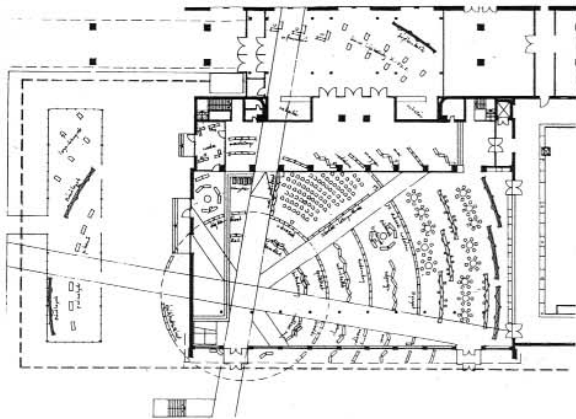
Valamennyi lényeges ideát tagadják, nemlétezőnek vélik mind a hivatalos tudomány, mind a hivatalos vallás képviselői, s ezzel átengedik a teret a szélsőséges képzelődéseknek. Civilizációnk egyik oldalán szemmel láthatóan létrejön egy hideg, racionális érdek-világ érdek-emberekkel, akik birtokolják a jelentős pozíciókat és pénzeket, a másik oldalon pedig a sokszor kortévesztő – és a józanoktól általában sikeresen hatástalanított – lelkes amatőrök színes tömege. Mindkettő lényegében beteges véglet, s a Közép, a földi és égi igazság kölcsönös elismerése, egymást áthatásának intuitív tudása hiányzik, vagy csak elenyésző mértékben van jelen. A fenti szellemi ideák mélyebb ismertetése azonban szétfeszítette volna e kis összefoglalás kereteit. Ezért kénytelenek vagyunk e gondolatok inspirátorához, a jövő egyik kivételesen magasrendű előkészítőjéhez, Rudolf Steinerhez irányítani az érdeklődőt.* Steinerhez, aki az antropozófia, a szó valódi értelmében vett szellemtudomány megteremtésével jelentősen hozzájárult, hogy az európai gondolkodás történetében a középkor óta külön utakon járó *fej és szív* útjai a mai kor eredendő követelményeinek megfelelően végre találkozzanak. Nem másképp járt el, csak a krisztusi igékhez híven: *kitárom, amik e világ alapítása óta rejtve vannak* (Mt.13,35.). A két Jézus-gyermekkel kapcsolatos szellemi kutatásait is végső soron igazolják az evangéliumok, nemkülönben a 10-12. századi bizánci művészet georgiai, szír vagy itáliai emlékei, ikonok, miniatűrök, mozaikok, melyek a két Gyermeket egy képen ábrázolják.

* Rudolf Steiner: *Teozófia – A világ és az ember szellemi megismerésének alapelvei; Hogyan jutunk a magasabb világok megismeréséhez?* és: *A szellemtudomány körvonalai* (A Magyar Antropozófiai Társaság kiadása).

preexistencia: Jerem. 1,5
postexist.: Jan. 11,25-26.

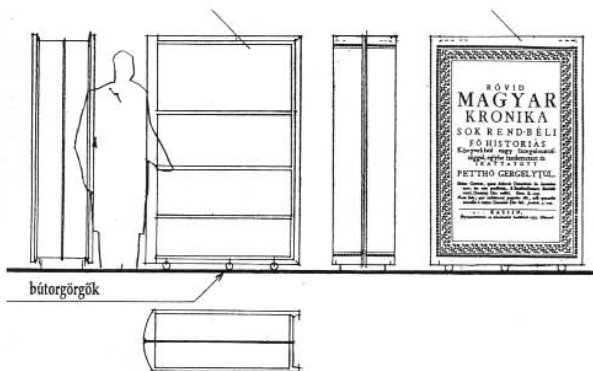
FRANKFURT '99

A jövő évi frankfurti könyvvásár díszvendége, Magyarország részére nemzeti pavilon készül, pontosabban: egy meglévő csarnok belsejét kell a nemzeti bemutatkozás számára alkalmassá tenni. Ebből a célból a Frankfurt Kht. meghívásos építészeti pályázatot írt ki; az öt meghívott építész pályázatát az alábbiakban kivonatossan ismertetjük.

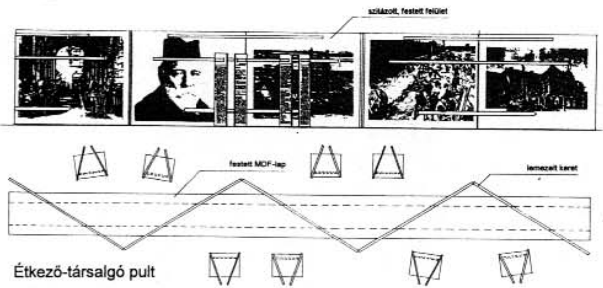
Tervező: **Ekler Dezső** építész, munkatársak: *Ferencz Attila, Kovács Gábor, Kövér István, Zsuffa Zsolt* építész; *Fáy Piros, Kis-Simon Olivér* építészhallgató; *Madarász Ildikó* iparművész, *Majoros Gábor* építésmérnök, *Ferenczi János* asztalosmester.

A kiállítás berendezését sokszínű bútorzat alkotná, amelynek közös vonása, hogy nagytöltött könyvekre emlékeztető, metaforikus tartalmú bútorok együttese volna. Követelményként fogalmaztuk meg, hogy az egyedileg gyártott berendezések könnyen szállíthatóak és rövid idő alatt felállíthatóak legyenek, és ugyanígy rövid idő alatt el is lehessen őket vontani.

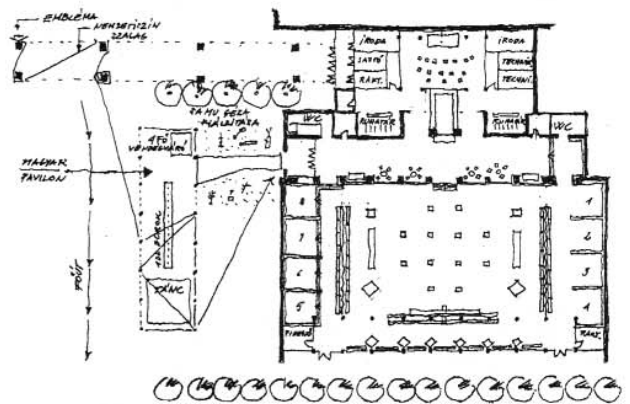
SZEKRÉNYKÖNYVEK

A könyvkiállítás legjellegzetesebb bútorai a görgőkön guruló, embermagas szekrénykönyvek. Tároló és tároló funkciójuk mellett sokféle használati lehetőséget kínálnak még a recepció pulttól a számítógéppel felszerelt irodai munkahelyekig és árusítóhelyekig. A bútortípus előnye, hogy míg egyik oldalán kiállító tárlóként vagy polcként szolgál – sokféle beosztásban és elrendezésben –, addig másik felével tételhatároló paravánként jelenik meg a plakát-méretű installációs felülettel. Előnye még, hogy gördülő kerek kialakítása révén könyvekkel megrakva is könnyűszerrel mozdítható, és a rendezvények igényeit követve akár óráról órára gyorsan átrendezhető konfigurációkat alkot.

LEPORELLÓKÖNYVEK

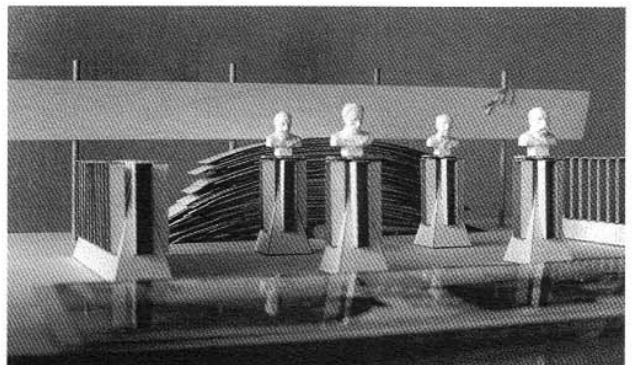
A leporellókönyvek kialakítása a mesekönyvek, albumok harmonikaszerűen összehajtható lapjait idézi, azokat mintegy felnagyítva alkot stabil paravánokat és pultokat. A lapjaira festett és a kiállítási funkciót híven szolgáló nagytöltött képek, szövegek csak fokozzák a metaforikus hatást, a nagytöltött könyvek képzetét.

Tervező: **Ferencz István**

(A kivételes megbízást ez a pályamű kapta; a megvalósításban Ekler Dezső és Sáros László is közreműködik.)

Rövid forgatókönyv: kedvesen invitált vendég borral kínálva; zene és lassú tánc (történelmi viselet négy fő: népzene, néptánc). Bejárati folyosón kiállítás a bor dicséretéről, a Föld lelkeről. Kellemes kávézó, borozó, olvasgató hangulat. Középen büfé, italok, magyaros hidegtalak, halk zene. Balra fordulva pódium, 80-100 főre, oldalt ruhatárak; velük szemben egyéb szervizhelyiségek. Büfével szemben bejárat a kiállítási csarnokba, amely fő- és két mellékhajóból áll. A főhajóban tizenkét szobros tárló múlt századi irodalmi nagyságok szobraival, középső négy a magyar nyelv (Arany, Petőfi, Kölcsey, Vörösmarty), külső nyolc a mesterségek (Széchenyi, Kőrösi Csoma, Ybl, Misztótfalusi Kis, Liszt, Bolyai, Semmelweis) tárlója. Kétoldalt üvegtárlók, kódexek, értékes könyvek, tárgyak. Még oldalabba: könyvtárlók tematikus csoportosításban (ezek talán megfoghatók, lapozgathatók).

Az *UNGARN* bemutatótér átlósan kettévágott. Az előcsarnok felé eső háromszöget adtuk át a szépirodalmi kiállítóternek és ezt zárja le a legszélesebb szakaszon a körhengerbe helyezett stúdiószínpad. A kiállítóterre az előcsarnok magasabban fekvő területéről rá lehet látni. A látványt mindenhol nagy „könyvespolcok” zárják le, melyeken ajtók vezetnek a tematikus karéjokba. A boxok keskeny, magas terek, kétoldalt hat méter magas, kiállítási célt is szolgáló (vitrines) „könyvespolcokkal”, melyek izgalmas kétszintes könyvtárterek érzetét keltik a látogatóban. A keskeny terek mindegyikébe vagy egy fontos könyv, vagy a témához illeszkedő tárgy kerül helyi világítású vitrinbe.

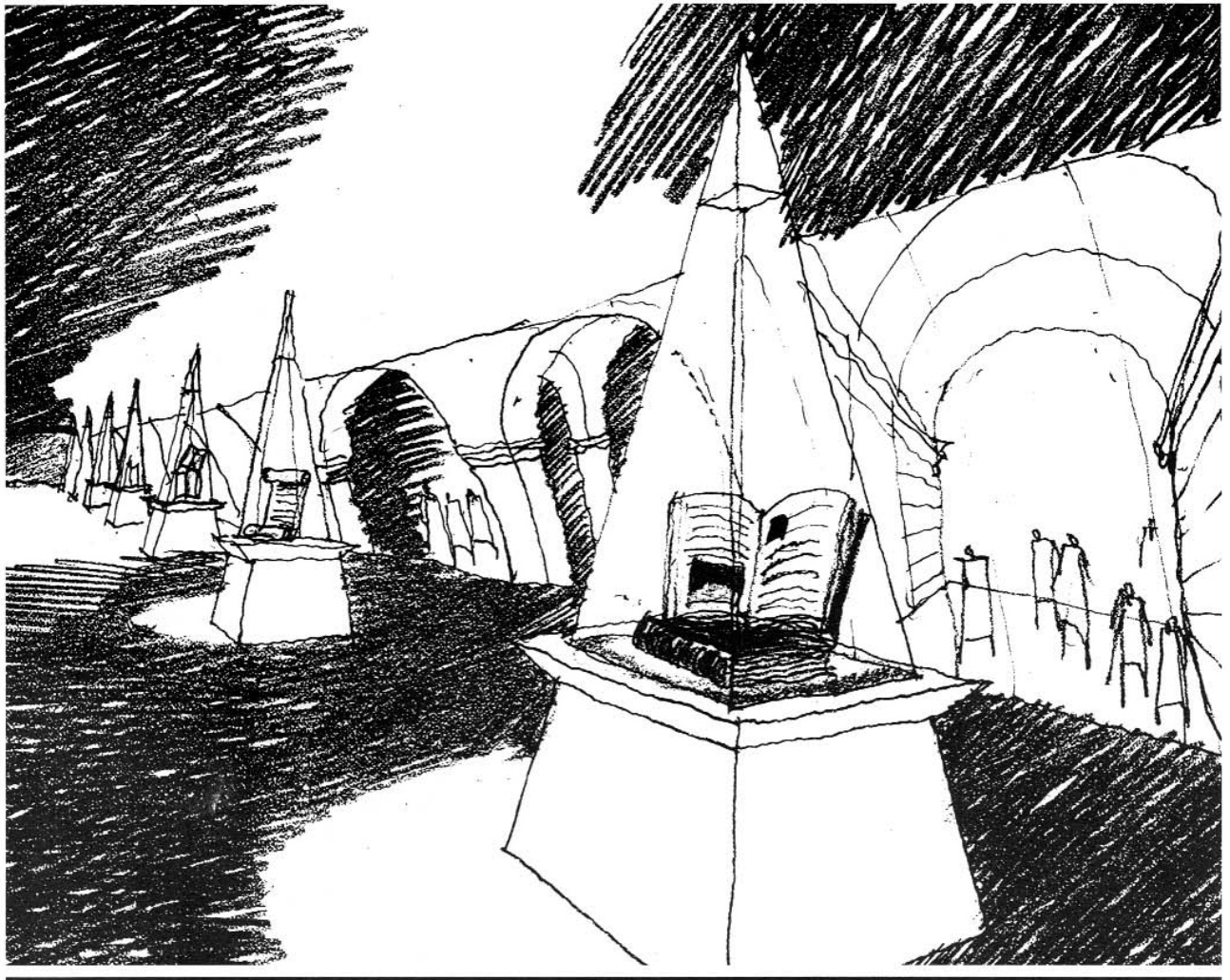
Tervező: Sáros László építész; munkatársak: Fülöp István, Benyó Géza és Révai Attila vándoriskolások; Cseh Kálmán építészhallgató, valamint Jahoda Róbert, Páricsy Zoltán, Tenkács Márta, Csaba Katalin építészek

A bejárat, mint kiállítás első stációja – a kezdetekre utal. Értelemszerűen azokra, amelyekre rálátással vagyunk. Mindezt úgy, hogy abból kitűnjön az *eredet ereje, szilajsága, természetisége és természetessége*. Segítségül hívjuk ehhez Samu Géza néhai szobrászművésznünk átható erejét, eredetiségét is. Valójában az ő sárospataki pikkelyes oszlopa másolatát szeretnénk a bejárat felhívó jelül felállítani.

A vásár területének legkarakteresebb épülete a Feshalle; mindenképpen ide kell letenni első jelünket. Ez egy kőrakat amelynek tetején állóan jelenik meg az oszlop. A kőrakatot az 1985-ben *Installáció* címmel készült munkájára utaló szarvak

népesítik be, miként hasonló motívumok jelennek meg a bejárat-hoz vezető pillérpáros másik oldalán is. Szeretném, ha a bejárat-hoz vezető utat *Samu Géza ligetének* neveznénk. A kődomb a bejárat felé bakháttá szelidül. Ez a vonulat adna helyet a *rovás-írással felírt Magyarország* feliratnak. A rovásírás betűi itt hánccsal összekötött husángok, amelyek felülete, alakja – vagy mondhatjuk – megmunkálása a bejárat-hoz közeledvén finomodik. A másik oldal szalgallyaira kötött nemzetiszínu szalagok közé – a

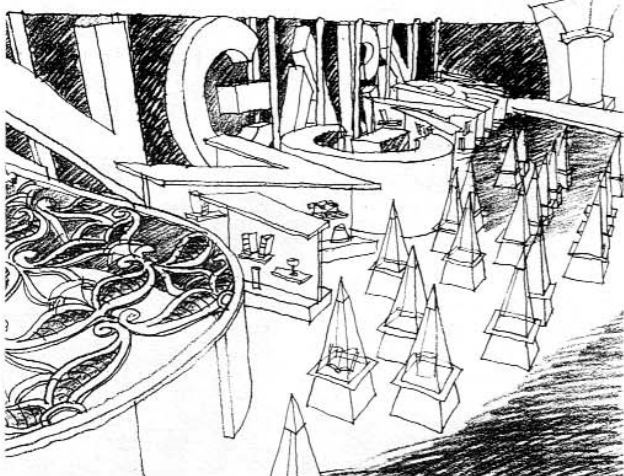
pillérlábak második mezejében – extrém méretű tollak vegyülnek, egyre sűrűbben, míg ezek a harmadik mezőben óriási szárnyakká szerveződnek betöltve (avagy eljátszva) egyféle kapuszárny szerepet is.

Az előtértekinthető a kiállítás második stációjának. Az előtér egy íves fallal osztjuk meg. Ennek első szakaszán a *Magyarország* felirat szerepel magyarul – az 1971-es iskolakísérlet tokaji land-artjának fotója. Ez a felirat Magyarország – valamennyi lehetséges helyen, falakon, padlón, mennyezet alatti frízen szereplő – összes lehetséges nyelven leírt nevével együtt magyarázatot ad az előző stáció rovásírásának jelentéséről is. A továbbiakban a fal pillérei ismert magyar épületek egy-egy oszlopát-pillérét idézik.

Az előcsarnokból a következő stáció közepébe lépünk. Ez a *galériasor*, melynek hossz tengelye mentén helyezkedik el a magyar írásbeliség legbecsebb rekvizitumait őrző és bemutató prizmasor. Javasoljuk az Ómagyar Mária siralom, a Halotti beszéd, a Tihanyi Apátság alapító levele, az Aranybulla, Kódexek, Corvinák, Tóratekeres Budáról a Porta idejéből, a Károli-féle Biblia, az Orbis Sensualium Pictus, Korösi Csoma Sándor tibeti-angol szótára közül a legfontosabbak kiválasztását. A prizmák körül – az azok aljába beépített instrumentumokból – korhű zene szól. A galéria bejáratát szemközti pilléreire tett teljes magasságú, ívesen felhajló vetítőernyőre – ugyancsak a prizmákban elhelyezett vetítőkből az Országos Széchényi Könyvtár bejárata (kívülről), az előcsarnok és az olvasóterem időazonos képét vetítjük, a hozzájuk tartozó zajokkal (utcazajok, déli harangszó, beszéd- és hangfoszlányok, motorzajok, stb.).

A hossz tengelyű galériatérből jutunk a *nagyterembe*. Az írásbeliséget jelentő betű – mint a hang rögzített képe és a könyvek alapjele – óriási méretben megtestesítve lesz a kiállítótér szervező eleme. Szolgál térfalként, jelent lehatárolást, ad padot vagy tárlót. A vendéglátók iránti gesztusként jelenik meg *Magyarország* neve németül. A közel hétméteres betűk közötti terek átjárhatóak. A lehatárolások általában jelképesek, csak ott lesznek zárttá, ahol azt a funkció, avagy a technikai kívánalmak egyértelműen megkövetelik. A felirat kétszer jelenik meg. Az üvegfallal előtti oszlopsoron mintegy áthatva álló sorként. Az U betűt itt egy óriásivá nagyított tarsolylemez helyettesíti. Ennek felülete, illetve színe az eredetét idézi. A második betűsor a kiállítótér középtáját harántolja. A betűk korpuszában felső síkja az érkezés irányába lejt (a G kivételével). Ezzel fokozható a monumentalitás. Az íves betűk, az U és a G félig zárt térré tehetőek. Az U esetében ezzel alakítjuk ki az eredeti kiírásban kért kamaratermet.

A G betűt a híres magyar könyvtáraknak szenteljük. A Nobel-díjat érdemelt Gábor Dénes találmánya, a hologram lesz segítségünkre abban, hogy idehozhassuk megmutatni a legszebb magyar könyvtárak (Pannonhalma, Sárospatak, Debrecen, stb.)

képeit. Teszi ezt nekünk a hologram egyféle ősi virtualitással, ami persze korántsem fogható a számítógép hideg számításához, mert a hologram egyféle mágia, elemi csoda. Az itt kínálkozó lehetőség pedig óriásian többszörös. A 2x1 m-es függőleges hologram-filmek közé, mint egy diaporámaként eredeti tárgyakat vagy másolatokat állítunk. A filmekre hátulról, mint ernyőre diákat vetíthetünk gyönyörű és híres magyar könyvtárakról.

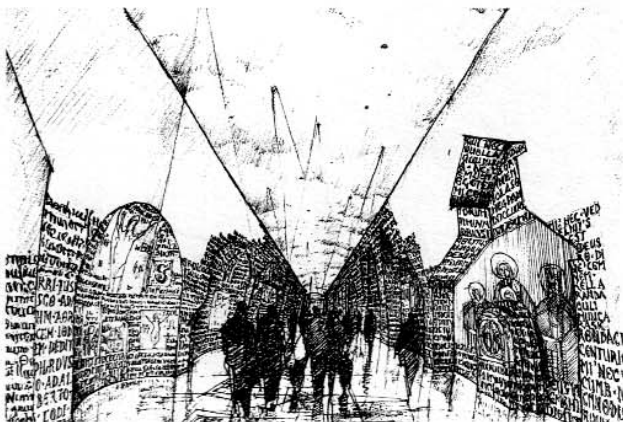
Tervező: **Siklósi József** építész

KAPU

A kapu az árkád teljes alsó részét kitölti. A kihajtott könyv finom szürkés-fehér homokfűjt lapján arany betűkkel nevek szerepelnek, a magyar történelem és kultúra kiemelkedő személyiségeinek nevei. Nincs időbeni sorrend, mert számukra már nem létezik az idő, ők már kiléptek az időből. Így egymás mellé kerül: Szent István, Ady Endre, Anonymus; Nagy László, stb. A betűtípusok az adott kor szellemében íródnak, így már a bejáratnál olvasható az írásbeliség fejlődése magába foglalva a nyomda-technika változásait is.

ELŐCSARNOK

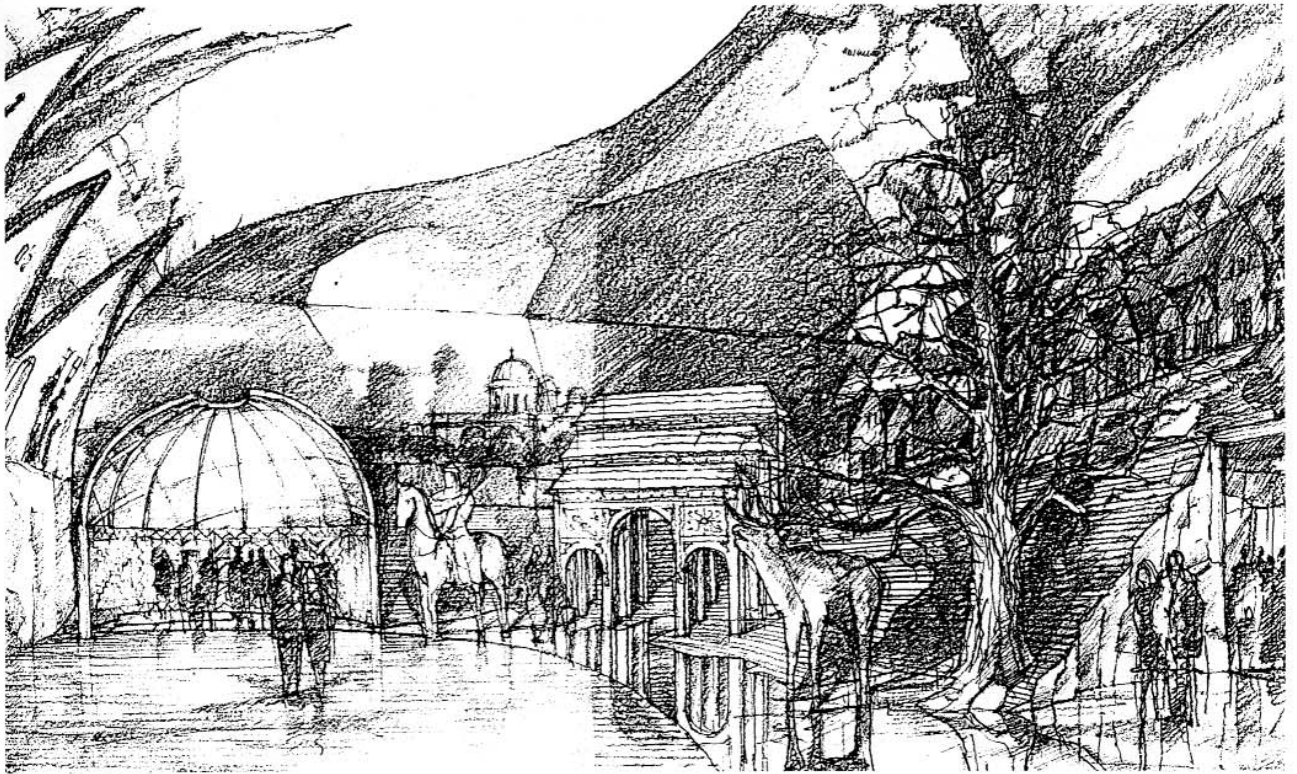
A folyosó felfelé ívesen behajló sárgásszürke homokfűjt héjbeton fal. Ezen a falon metszetszerűen, mintegy lenyomatként a magyar írásbeliség fejlődéséhez rendelt jelentős magyar építészeti és kultúrtörténeti épületek jelennek meg. A folyosón a nagyterem felé haladva két fal között a magyar kultúra lenyomatán kelünk át. Mikor egy-egy „stáció” mellett elhaladunk a falba rejtett hangszórókból meg is szólalnak a feliratok, vagy a kor zenei emlékei. Így folyosón nemcsak látjuk, halljuk is az elmúlt évszázadokat. Az egymásba átúszó zenék, és beszédek a történelem kontinuitását és állandó időbeliségét jelentik.

A padlón élethű másolatokon, mint egy nagy könyv lapjain lépkedünk, melyet a mennyezetről vetítünk a padlóra. Egymásba mosódnak Ady Endre kézzel írt versei, az első magyar nyelvű újság, Kézai Simon krónikája, Apáczai Csere János *Magyar Encyclopaediá*-ja. A szövegeket az égboltról a csillagok helyén lévő kamerák vetítik az üveg alá. A szövegrészletek állandóan mozognak, egymásba csúsznak, szétválhatnak, eltűnnek, újak jelennek meg. A ferde íves falak felett az égbolt látható, mely teljesen elválik a faltestektől. A fal lenyomatok belső „terében” az adott kor kultúrtörténeti emlékeit kell kiállítani, de nem a könyvvel, írásbeliséggel kapcsolatos dolgok, hanem műtárgyak.

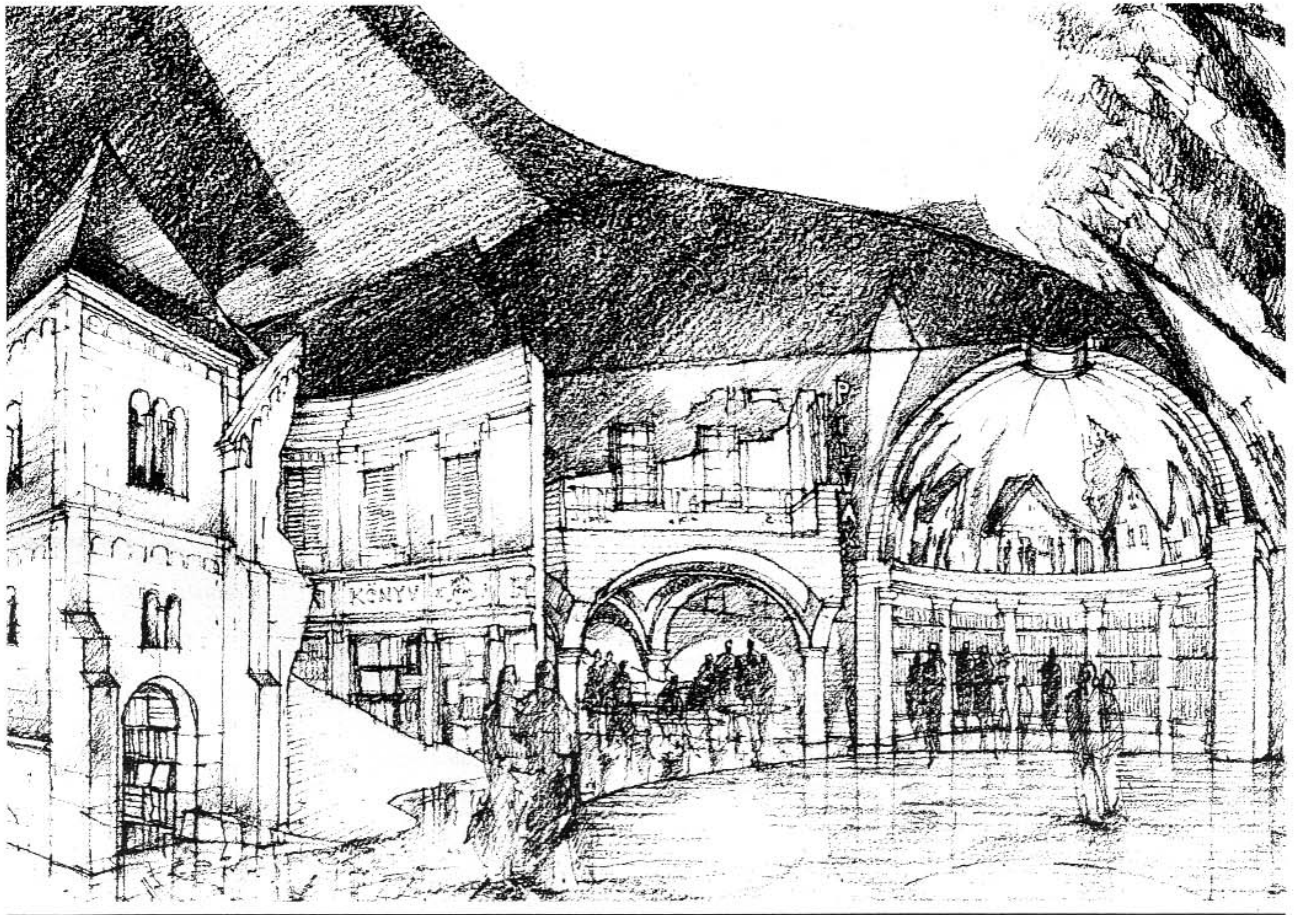
NAGYTEREM

A nagyterem mennyezete félboltozat, melyre filmeket vetítünk Magyarországról; magyar égboltot, a felhőket. A padló egy része üveg, mely alatt az elfedett kultúra rekvizitumai találhatóak, mely-

re ráépül, melyből kinő az írott kultúra. A padló a tölgyfánál, a szarvasnál, a székykapunál tükör, mivel ezek egy egységes világot tükröznek. A jelek háttere egy íves vászon fal, melyre folyamatosan diákat vetítünk; hogy azokból mindig egy egységes

táj, egy egységes kép alakuljon ki. A terem tér felőli végén, a két sarokban lenne felépítve a jurta és egy régi könyvtár, melyek egyben színpadok is. A jurtában lenne például néptánc, népzene, míg a könyvtárban felolvasások, színdarabok...

HÍREK

SZALAI TIBOR építész szeptemberben, negyvenéves korában elhunyt. A Deák Ferenc téri evangélikus templomban rendezett november 11-i búcsúztatón hangzott el Néray Katalinnak, a Ludwig Múzeum igazgatójának méltatása és Vincze László alábbi sorai:

Búcsú Tibortól

22 évesen találkoztunk először a Bercsényi utcai kollégiumban. Mindketten vidékről kiröppent fiatal emberek. Sokfajta emléket őrzök Rólád. Emlékszem fehér, bőszárú farmernadrágra, fehér, kínai tornacipőre, a bőrsarukra, amiket mindig Magad varrtál. Emlékszem, milyen átéléssel és grimaszokkal tudtad újra és újra idézni Hrabalt, felmondani Pepin bácsi vicceit.

Eragadtatással beszélte édesapád maga-készítette ready-made-jeiről, lakásműtárgyairól. Nagyon értettel a sörökhöz, magyaráztad, hogy Te magad is megpróbálkoztál annak idején odahaza a sörfőzéssel, mondhatni sikerrel.

Emlékszem a kollégiumi szobádra; csinos kis bolgár villanygitaródon, házi építésű torzítókkal és egy ócska erősítőn játszottál; tanítóttal, és én nem tanultam meg soha. A húrokra is emlékszem; látom, ahogy a Szkéné színház színpadán püfölsz a kifesztett acéldrótokat és hangokat gerjesztesz, és minden idegeddel figyeled, vadászod az új és váratlan hangzást; szemmeddel jelzed, mikor és mennyire vagy elégedett közös produkcióikkal. Az izgalmas mátrai kirándulásokra, Várnára és Burgaszra a szárnyashajóra; arra is emlékszem, hogyan babonáztad meg a várnai homokban a bolgár strandolókat rögtönzött furulyajátékokkal, soha nem létezett balkáni tánczenéddel. A tükrös képeidre, ahol törött tükörbe nézve készítetted önarcképeidet, s mindegyikből más és más arc és grimasz nézett kifelé, a törések és szilánkok megtöbbszörözték tekinteted, démoni alakokat gyúrtál Magadból.

Emlékszem a mesterednek rajzolt kakasdi faluháza gyönyörű tornyára, ahogyan a deszka- és faszindelyből igazi tündértemplomot hoztál létre. A helyedre, az asztalodra a BUVÁTI-ban, az ajtó mellett ültél; jó meleg kis fészek, kávéillat és falra felynomott cetlik, rajzocskák, brettscneiderék. Szeretted ott lenni, és Téged is szerettek.

Emlékszem, kerülted, sőt menekültél minden olyan helyzettől, ahol a művészetet kellett reprezentálni, ahol a művészetet magyarázni kell és a művészetről fecsegni szokás. Szigorú voltál.

Elmentél, elköltöztél.

Hetekkel ezelőtt egy VI. kerületi lakásban, ahová Téged is vártunk, barátokkal ünnepeltünk. Ezen az esten előkerült néhány tekercs régi amatőrfilm: kirándulások, utazások, kalandfilmek. Nem jöttél el, nem hívtál vissza – nem tudtam, miért. Elkezdett peregni a film, ebben egy vámpírt játszottál, egy kedves, szeretnivaló, ügyetlen Drakulát, aki kudarcos kalandjai után hátat fordít ennek a látszatvilágnak, és visszabújik a mátrai erdő meleg, súlyos avarbőre alá. Szórakoztattál, neveltél, szép és félelmetes grimaszokat hagytál az összevissza karcolt filmszalagon.

Most már tudom, hogy akkor már úton voltál.

És így üzentél.

Fentről mosolyogtál, újra, boldogan, a vetítógépre, a nevető szobára, Pestre, Budára, Győrre, Várnára, Stockholmra, Velencére, erre a kicsiny, alig látható földgolyóra.

Szívünkben őrzünk, Tibor

AZ ÉV HÁZA 1998 országos pályázatán a három fődíj egyikét, az Otthon c. folyóirat elismerését kapta Farkas Gábor kecskeméti családi háza. A Fővárosi Önkormányzat és WM Zink különdíját kapta Sáros László budai családi háza.

A LÉPÉS A JÖVŐBE országos design pályázon második helyezést ért el Kund Ferenc és munkatársa, Gulybán Ede egy esztrogomi fotográfiai alkotóház tervével. A pályázat anyagát december elején a Vigadó Galériában állították ki.

A SZEGHALMY BÁLINT tervei alapján felépített Hévíz, Helikon utcai evangélikus-református templomot felszentelő hálaadó istentiszteletre december 6-án került sor dr Harmati Béla evangélikus és dr márkus Mihály református püspök szolgálatával.

PÁSZTOR PÉTER kassai építész ötvenedik születésnapja alkalmából szeptemberben terveit és épületeit bemutató kiállítás nyílt a kassai Vychodoslovenská Galériában, amelyet Makovecz Imre nyitott meg.

A TRISKELL építésziroda munkáit bemutató kiállítás volt szeptember végétől október elejéig a kassai építészklubban, a megnyitót Pásztor Péter tartotta. A **KVADRUM** építésziroda októberben mutatkozott be a Magyar Építészek szövetsége műhelybemutató sorozatának keretében a Kós Károly teremben. Kiállításukat novemberben a budakalászi Népházban ismételték meg. Előbbit Ekler Dezső, utóbbit Makovecz Imre nyitotta meg.

BODONYI CSABA kiállítására november elején, a **FARKAS ÉS GUHA** építésziroda bemutatkozására decemberben került sor. A **TRIEST CONTEMPORANEA** címen évente megrendezésre kerülő trieszti művészeti fesztivál díszvendége idén októberben Makovecz Imre volt.

A MAGYAR WALDORF SZÖVETSÉG tagjai november 14-én Solymáron a kormányzat képviselőivel folytattak eszmecsere-t a gyermekeket és fiatalokat, valamint a Waldorf-iskolákat érintő kérdésekről. Wootsch Péter, a Miniszterelnöki Hivatal ifjúsági és sportügyekért felelős államtitkára tájékoztatót a januártól felálló Ifjúsági és Sportminisztériumról, azon belül az ifjúsági terület fő célkitűzéseiről. Kojanicz László tanácsadó az Oktatási Minisztérium képviselőjében a kormányzat közoktatási koncepciójáról beszélt, érintve az alternatív és magániskolák helyzetét. A beszélgetésen a finanszírozási és jogi problémák megoldási javaslatai mellett érintették a gyermekkor védelmének közös feladatát, az oktatási rendszer előtt álló társadalmi kihívásokat és azokat a lehtsleges válaszokat, amelyeket a Waldorf-pedagógia adhat. A jövő tekintetében két konkrét javaslat hangzott el a találkozón, az egyik szerint a Waldorf-iskoláknak ki kell dolgozniuk saját minőségbiztosítási rendszerüket, a másik megvizsgálni javasolja a Waldorf-iskolákat mindazon mutatók tekintetében, melyek mérhetővé tennék az iskolákból kilépő fiatalok fizikai és mentális viszonyát a korosztályi jellemzőkhöz. (Both Erzsébet)

A MAGYAR NEMZET október 31-i számában Dávid Katalin művészettörténész kommentálta az új egri polgármester hivatalba lépése utáni első döntését, amellyel leállította a Makovecz Imre tervezte egri fedett uszoda építkezését. A talán végleges döntés lapzártánk után várható.

A LAJTA BÉLA által tervezett Schmidl-sírbolt (Kozma utcai izraelita temető) teljes műemléki felújítása szeptemberben készült el. (Építészek: König és Wagner, restaurátori munkák: Csáki és Hajda Bt. Pécs – kerámia: Csáki Klára, mozaik: Varga Péter, üveg: Gaál Endre, fémszerkezet: Francz Ferenc, új kerámia: Dobány Sándor, új üvegmozaik: Jegenyés János. Jó szívvel ajánlhatjuk

valamennyiük kiváló munkáját.) A Lechner-iskola egyik legnagyobb szerűbb, most eredeti pompájában látható emlékének megtekintését minden olvasónknak ajánljuk.

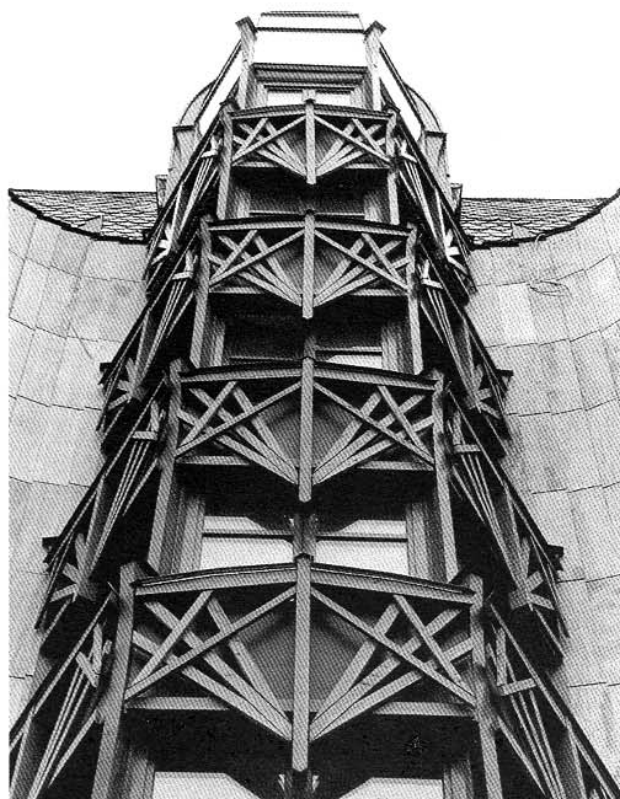
A TÁPLÁLKOZÁS MÉLYEBB ÉRTELMERŐL és az emberi fejlődéssel való összefüggéseiről tartott előadásorozatot Elisabeth Behringer, a németországi Keyserlingk Institut egyik alapítója és főmunkatársa. 1995-ben Ukrajnában Waldorf-pedagógiai szemináriumot alapított, ahol vezetése alatt százötven hallgató képzése folyik és az ukrán hatóságokkal közösen állami gondozott fiatalok munkához való juttatásában vesz részt. A budapesti kurzust az Ita Wegman Alapítvány szervezte.

A MEGFAGYOTT MUZSIKUS centenáriumi pályázatra lapzártánkig nyolc pályamű érkezett. Ismertetésükre ígérletünk szerint visszatérünk.

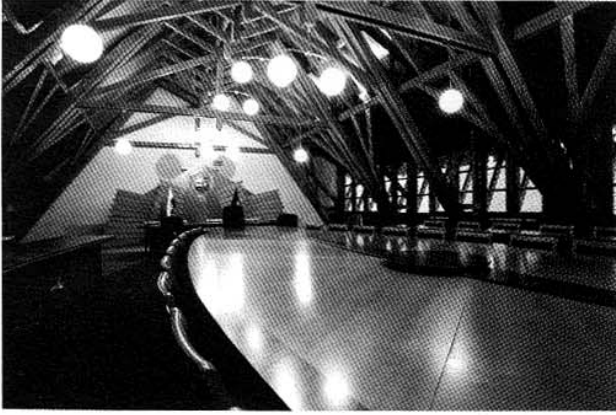
MEGJELENT KERÉNYI JÓZSEF kötete a Kijárat kiadó *Architektúra – Vallomások* sorozatában.

ZÖLD SZERKEZETEK címmel az Ybl Miklós Műszaki Főiskola multimédia laboratóriuma munkatársainak szerkesztésében olyan kötet jelent meg, amely összefoglalja a természetbarát építőanyagokról, szerkezetekről, technológiákról való időszerű ismereteket. A könyv a Főiskolán kapható (1146 Bp. Thököly út 74., 351-7404, hallgatók számára 2000.- egyébként 3584.- forint+áfa)

KÖRKÉP címen adatbázisban foglalta össze a Független Ökológiai Központ a Magyarországon beszerezhető környezetkímélő termékekre és technológiákra vonatkozó valamennyi információt. (Medgyasszay Péter, FÖK, 1035 Bp. Miklós tér 1. 368-6229)

A HATTYÚHÁZAT, Nagy Ervin és munkatársai alkotását októberben átadták a közönségnek. A Széna tér környékének új épületeiről Osskó Judit készített riportfilmet (MTV2 november 28.). Az épületet Zsitva Tibor fotóival köszöntjük.

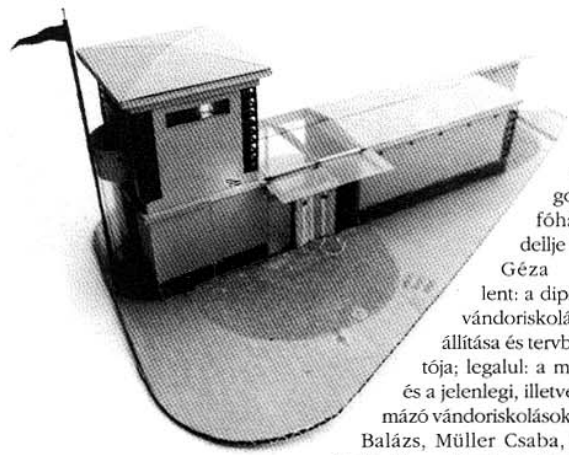
DUNASZERDAHELYEN nyáron adták át a kibővített polgármesteri hivatal, amelynek tanácstermét Szántó Tamás fényképén mutatjuk be. (Tervező: Makovecz Imre)

A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM piliscsabai bölcsészettudományi campusán épülő Stephaneum épületegyüttes tetőszerkezete novemberben elkészült. Ebből az alkalomból a tervező (Makona Kft) és a kivitelező (Bausystem Kft) szakmai és sajtóbemutatót tartott a helyszínen.

A NÁDASDY ALAPÍTVÁNY új székhelye: 1124. Budapest, Vércse utca 31. Tel/fax: 319-7463. Az Alapítvány őszi Newslettere hírekkel, Lukács András, Kovács Béla, Lányi András, Karátson Gábor, György Lajos, Radó Dezső rövid írásaival a fenti címen kapható.

AZ ORSZÁGÉPÍTŐ ALAPÍTVÁNY *Értékválság van...* címmel pályázatot hirdetett magyar anyanyelvű fiatalok számára. A felhívására érkezett dolgozatokat összegyűjtve, facsimile kiadásban jelentette meg az Alapítvány. (1092 Bp. Ferenc körút 14. telefon: 2170-442)

DIPLOMA ÉS FELVÉTELI A VÁNDORISKOLÁN 1998. szeptember 4-én tartottuk az idei Vándoriskola felvételi pályázatának bemutatását és értékelését a Magyar Építészek Szövetségének Kós Károly termében. A pályázat témája: Esztergom, Kölcsey utcában lévő ligetes teresedésen álló, a két háború között épült,

A z esztergomi trófház modellje (Benyó Géza terve; lent: a diplomázó vándoriskolások kiállításának és tervbemutatója; legalul: a mesterek és a jelenlegi, illetve diplomázó vándoriskolások (Pintér Balázs, Müller Csaba, Zsuffa Zsolt, Bogos Ernő, Gulybán Ede, Czégány Sándor és Markót Imre).

használaton kívüli transzformátorház átalakítása és funkcióval való megtöltése volt. A jelentkezők közül a mesterekből álló zsűri pályaterve, portfóliója és személyes bemutatkozása alapján négy építésztt vett fel:

Benyó Géza (YMMF), Erhardt Gábor (BME), Ferencz Attila (BME) és Veres Áron (Kölcsevéri Műszaki Egyetem)

1998. őszétől folytatjuk az előző félévben megkezdett vándoriskolai önképzőköri kurzust a Magyar Művészeti Akadémia Kecseke utcai székházában minden második pénteken. A program Kampis Miklós építészeti alapfogalmakat tisztázó előadássorozatából és egy-egy vándornak az általa kiválasztott építészről szóló ismertetéséből áll. (Salamin Ferenc)

RAVATALOZÓ, ZÁHONY – TERV ÉS FOTÓ: KÓSZEGHY ATTILA

SZENT CSALÁD TEMPLOM, DEBRECEN – TERV ÉS FOTÓ: KŐSZEGHY ATTILA

